

BİLECİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK SORUNU
KEMALİZM VE ÖTEKİSİ YENİ OSMANLILIK**

Gökberk YÜCEL
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ali AYATA

BİLECİK, 2012

BİLECİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK SORUNU
KEMALİZM VE ÖTEKİSİ YENİ OSMANLILIK

Gökberk YÜCEL
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ali AYATA

BİLECİK, 2012

 <p>BİLECİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>	<p>YÜKSEK LİSANS/DOKTORA</p> <p><u>JÜRİ ONAY FORMU</u></p>
---	--

Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 14.12.2011 tarih ve 65/2 sayılı kararıyla oluşturulan, jüri tarafından 11.01.2012 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Gökberk YÜCEL'in " Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunu " konulu tez çalışması Kamu Yönetimi Anabilim Dalında ~~YÜKSEK LİSANS/DOKTORA~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE
(TEZ DANIŞMANI) : Ali AYATA

ÜYE : Murat ERCAN

ÜYE : İsmail Hakkı İŞCAN

ÜYE :

ÜYE :

TEŐEKKÖR

Bu çalıőmanın ortaya çıkmasında, engin sabrı, hoőgörsü ve vizyonuyla; zaman ve saat tanımaksızın yardım ve desteklerini benden esirgemeyen değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Ali AYATA'ya teőekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK SORUNU KEMALİZM VE ÖTEKİSİ YENİ OSMANLILIK

GÖKBERK YÜCEL

Devletlerin iç sorunlarının uluslararası arenada dahi karşılıklarına çıkması ve dış politika anlayışlarının yüzyıllık kalıplar üzerine oturmak yerine sürekli yenilenip dakikalık manevralar üzerine tekrar tekrar inşa edilmesi, 21. yüzyılda kendisine etkin bir rol atfeden devletlerin kurumsal ve zihinsel yapılarını revize etmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle insan hakları, demokrasi, hak ve özgürlüklerin işlevselliği hususlarında hassaslaşmış gibi görünen ulusal veya uluslararası kamuoyu ve bunları etkileyen aktörler; küreselleşmenin ulvi değerleri olan liberal değerlere, düşmanca veya ilgisiz bir duruş içerisinde olan devletlere karşı iktisadi, siyasi, ticari ve dış politika manasında her türlü yaptırım uygulamayı kendilerine hak görmekteyiz. Türkiye, özellikle Soğuk Savaş'tan sonra biçimden biçime girerek mütemediyen evrimleşen dünyada, konumunu ve işlevini yeniden tasarlamak, mevcut konjonktüre uygun ve dinamik bir vizyon geliştirmenin ağır sancılıyla baş başadır. Bu sancılara, geçmişin getirdiği dondurulmuş ve acilen çözüm bekleyen sorunları ile kurucu ideolojinin vazgeçilmesi/bırakılması güç politikaları da eklenince, Türkiye açısından en rasyoneli tercih etme gittikçe zorlaşmaktadır. Özellikle, dış politika yapımında dışsal ortama doğrudan müdahil olma istidadı kazanan içsel dinamikler de baskı unsuru olmaya başlayınca, Türk dış politikasının bir nakkaş titizliği ile ince ince yeniden işlenmesi bir zaruriyet haline bürünmüştür. Bu çalışmayla, Türk dış politikasının geçmişinden yol alarak bugünüde yaşanan ve gelecekte nasıl bir şekil alacağını belirleyen kimlik analizi yapılmıştır. Bu analiz yapılırken, geçmiş dönemde Türk dış politikasına damgasını vuran ve etkilerinin bugün dahi görüldüğü ve tartışıldığı Kemalist ideolojinin kimlik formuyla, özellikle Soğuk Savaşın bitişiyle başlayan son dönemlerde tesirini iyice gösterildiği savunulan Yeni Osmanlılık eksenli kimlik yapı tartışmaya açılmıştır. Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı kimlik bunalımından kendisini yenilenerek çıkması için bu tartışmanın - Kemalist ideoloji ile Yeni Osmanlılık - yaşanması elzemdir.

Anahtar Sözcükler: Milli Kimlik, Dış Politika, Kemalizm, Yeni Osmanlılık

ABSTRACT

IDENTITY PROBLEMATIC IN TURKISH FOREIGN POLICY KEMALISM AND THE OTHER ONE: NEO-OTTOMANISM

GÖKBERK YÜCEL

Facing with internal problems of states even in international arena and constructing their foreign policy understandings on conjunctural and constantly refreshed maneuvers instead of fundamental traditions displays that revising institutional and mental structure of states, which attribute an active role on their own in 21st century, is a necessity. Internal and foreign public opinion with their increased sensitivity on human rights, democracy, functionality of rights and liberties and actors who have great influence on creating public opinion deem that they are responsible for implementing economic, politic, commercial, all kind of sanctions against states which have a hostile or uninterested attitude to core values of globalization like liberal values. Turkey has confronted with bitter pains of development of a vision, which is dynamic and fitting with existing conjuncture and design her location and function in a world, which incessantly evolves particularly after end of Cold War. It's getting hard to take the most rational decision with conjunction of suspended problems from past, which are awaiting solution at once, and indispensable policies of founder ideology to these pains. Reconstruction of Turkish foreign policy has transformed into a necessity after internal dynamics has become pressure factors with gaining direct intervention ability to external environment during foreign policy building process. In this piece of written research, it's aimed that identical analysis of Turkish foreign policy from past to present and its possible profile in future. Within this analysis, it's argued that Kemalist ideology, which is still continuing its effects from past and is opened into a debate in our contemporary world, with its identical form and harmonized identical structure with Neo-Ottomanism, which is assumed that strongly stressing its presence after end of Cold War. Experiencing a debate of Kemalism-Neo Ottomanism is a must for exiting of Turkey in a restored and fortified structure from this identity depression.

Key Words: National Identity, Foreign Policy, Kemalism, Neo-Ottomanism

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. MİLLİ KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA DİYALEKTİĞİ.....	5
2.1. Milli Kimliğin Teorik Alt Yapısı.....	6
2.2. Ulus Devlet, Milli Çıkar ve Dış Politika Üçleminde Kimlik.....	15
2.3. Karar Alma Mekanizmasında Kimlik Tesiri.....	20
2.3.1. Milli Kimliğin Aynadaki Sureti: Resmi ideoloji.....	20
2.3.2. Dış Politikayı Yoğuran Eller: Bürokrasi.....	22
2.3.3. Liderin Kimliği: İnanç ve Değerler.....	24
2.3.4. Dış Politikada İmaj Ve Prestij.....	26
3. SANCILI BİR DIŞ POLİTİKANIN KİMLİKSEL ALT YAPISI: İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE TÜRKİYE'DE ULUSLAŞMA SÜRECİ.....	28
3.1. Devlet-İ Ebed Müddet Davası: Osmanlıcılık.....	29
3.2. İmparatorluğun Dağılıp Ve Cumhuriyetin Doğuşu.....	35
3.3. Cumhuriyetin Ötekisi Olarak Osmanlı Ve Türk Kimliğinin İnşası.....	42
3.3.1. Türk Kimliğinin İnşasında Akçura Ve Gökâlîp Tesiri.....	43
3.3.2. Kemalizm ve Osmanlı'nın Tasfiyesi.....	46
3.3.3. İki Cihan Arasında Kalan Ruh: Osmanlı.....	54
4. TÜRK DIŞ POLİTKASINA YÖN VEREN TEMEL PARAMETRELER VE KEMALİZM TESİRİ.....	58
4.1. Atatürk Dönemi: Türk Dış Politikasının Kurucu Dinamikleri.....	60
4.2. İkinci Dünya Savaşı Ve Türkiye'nin Denge Politikası.....	72
4.3. Soğuk Savaşın Parlayan Yıldızları: Statükoculuk Ve Batıcılık... 4.4. Türk Dış Politikasının Kemalist Karakteristiği Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	78
5. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TEAMMÜLERİ AŞMAK: YENİ OSMANLILIK.....	90

İÇİNDEKİLER (Devam)

	<u>Sayfa</u>
5.1. Değişen Uluslararası Sistemde Türk Dış Politikasının Dönüşümü.....	91
5.2. Tarih, Kimlik Ve Dış Politika Bağlamında Osmanlı'nın Dönüşü.....	96
5.3. Dış Politika Vizyonu Olarak Yeni Osmanlıcılığın İmkanları.....	104
5.3.1. Merkez Ülke Türkiye: Komşularla Sıfır Problem	106
5.3.2. Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Tartışmaları.....	110
5.3.3. Yeni Osmanlıcılığın Reelpolitik Yansıması: Araç Mı Amaç Mı?.....	114
6. GENEL DEĞERLENDİR VE SONUÇ.....	117
KAYNAKLAR.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	133

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central treaty Organization
COMECON	Council of Mutual Economic Assistance
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D-8	Develeping 8
ECO	Economic Cooperation Organization
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
INOGATE	Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşıma
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	Milletler Cemiyeti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Paktı Örgütü
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
RP	Refah Partisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TRACECA	Avrupa-Kafkasya- Asya Taşıma Kolidoru
y.y.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

21. y.y.'da dünya, yeni bir sistemin, yeni bir düzenin doğum sancılarını yaşamaktadır. Pozitivizm'e dair, Pozitivizmle ete kemiğe bürünmüş bütün mefhumlar, yargılanarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar dâhilinde kavramların kendi bünyesinden ve birbirleri arasında yaşanan keşmekeşlik, siyasetten içtimai ve iktisadi alana kadar bütün disiplinleri derinden etkilemekle beraber karar alıcılardan, kamuoyu ve hatta akademik dünyaya kadar bütün ilgilileri bir durumsallığın dehlizine sürüklemektedir: Araflığın mahkûmiyeti. Araflık ise, geride bırakılan yüzyılın en ihtişamlı projesi olarak yaldızlanan Ulus Devlet ve acı/tatlı bünyesinde barındırdıkları ile insanlığı özlemi duyulan barış ve müreffeh dolu günlere taşıma, ulus devletlerin attığı nifak ve nefret tohumlarını ortadan kaldırarak insanlığı "dünya toplumu" kimliğinde birleştirme ideolojyası üzerine kurulu küreselleşme arasındadır.

Bu ekseninde ulus devletlerin iktisadi manada delinen, sırasıyla kültürel, sosyal ve en son olarak siyasi alana da sirayet edecek olan egemenlik sahasının yeniden sorgulanması elzemdir. Bunu rüştünü yeniden ispatlamak için pozitivistler de; aklını oynatmış kâhin yerine koyulmak istenmiyorlarsa post pozitivistler de kati suretle ifa etmelidir. Öyle ki yeniden şekillenen dünyada, ulus devletlere önce bir köşede oturan, vadesini bekleyen ve hiçbir şeye karışmaması tembih edilen kocamış rolü, sonra da tarihin büyük defterinde en kaliteli hamurdan bir kefen biçilmektedir. Devletlerin iç sorunlarının uluslararası arenada dahi karşılımlarına çıkması ve dış politika anlayışlarının yüzyıllık kalıplar üzerine oturmak yerine sürekli yenilenip dakikalık manevralar üzerine tekrar tekrar inşa edilmesi, 21. yüzyılda kendisine etkin bir rol atfeden devletlerin kurumsal ve zihinsel yapılarını revize etmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle insan hakları, demokrasi, hak ve özgürlüklerin işlevselliği hususlarında hassaslaşmış gibi görünen ulusal veya uluslararası kamuoyu ve bunları etkileyen aktörler; küreselleşmenin ulvi değerleri olan liberal değerlere, düşmanca veya ilgisiz bir duruş içerisinde olan devletlere karşı iktisadi, siyasi, ticari ve dış politika manasında her türlü yaptırım uygulamayı kendilerine hak görmektedirler. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle devlet işlerinde bihaberlikten sıyrılarak daha duyarlı hale gelen toplumlar, kamuoyu oluşturma bakımından daha nitelikli ve atik davranmaktadırlar. Bu durumda şüphesiz, demokratik seçimlerle başa gelen iktidarların uygulayacakları politikalarda

otoriter bir şekilde hareket etmeleri engellenmiş olmaktadır. Küreselleşme-Ulus devlet çatışmasına üçüncü aktör olarak da mikro milliyetçilik/etnik/dini bölücülüğün eklemesiyle devletlerin dış politik yapılarını yeniden şekillendirmelerinde itici güç olan yeni dünyanın sac ayakları da ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye, özellikle Soğuk Savaş'tan sonra biçimden biçime girerek mütemadiyen evrimleşen dünyada, konumunu ve işlevini yeniden tasarlamak, mevcut konjonktüre uygun ve dinamik bir vizyon geliştirmenin ağır sancularıyla baş başadır. Bu sancılara, geçmişin getirdiği dondurulmuş ve acilen çözüm bekleyen sorunları ile kurucu ideolojinin vazgeçilmesi/bırakılması güç politikaları da eklenince, Türkiye açısından en rasyoneli tercih etme gittikçe zorlaşmaktadır. Özellikle, dış politika yapımında dışsal ortama doğrudan müdahil olma istidadı kazanan içsel dinamikler de baskı unsuru olmaya başlayınca, Türk dış politikasının bir nakkaş titizliği ile ince ince yeniden işlenmesi bir zaruriyet haline bürünmüştür.

Devletlerin dış politikalarında ulusal/yerel, etnik/dini, bölgesel/küresel kimliklerin başat rol oynamaya başlaması, Türk dış politikasında da kimliksel analizin yapılmasını elzem kılmıştır. Nitekim günümüzde iç dinamiklerin dış politikaları etkileyecek ölçülere varması, devletlerin kimlik politikalarının geçmişe yönelik yapı sökülmesine uğratılmasının da önünü açmıştır. Bu çalışmayla, Türk dış politikasının geçmişinden yol olarak bugününde yaşanan ve gelecekte nasıl bir şekil alacağını belirleyen kimliksel analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu analiz yapılırken, geçmiş dönemde Türk dış politikasına damgasını vuran ve etkilerinin bugün dahi görüldüğü ve tartışıldığı Kemalist ideolojinin kimliksel formuyla, özellikle Soğuk Savaşın bitişiyile başlayan son dönemlerde tesirini iyice gösterildiği savunulan Yeni Osmanlılık eksenli kimliksel yapı tartışmaya açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde bu kimliksel ikilik, bir sorunsalı, devamında gerek iç politika da gerekse de dış politikada bir çatışmayı ortaya çıkartmaktadır. Buna mukabil, Türkiye'nin bu dönemde yaşadığını kimlik bunalımından kendisini yenilenerek çıkması için bu tartışmanın - Kemalist ideoloji ile Yeni Osmanlılık - yaşanması elzemdir.

Bu bağlamda birinci bölümde, milli kimliğin dış politikaya nasıl etki edeceğini ortaya koymak adına milli kimlik ile dış politika diyalektiğine yer verilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle milli kimlik nedir sualine cevap aranmıştır. Milli kimliğin ne

olduğu ile ilgili analizler yapılırken tanımsal çerçeveden oluşan cevaplar yerine, tarihsel ve teorik temelli incelemelere yer verilmiştir. Bu yolun izlenmesindeki en önemli amaç ise, milli kimliğin teorik alt yapısının tarihsel alt yapısından ayrılamayacak olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada, milli kimlikle ilgili farklı kuramsal yaklaşımlar birbiriyle çarpıştırılmış ve bu çarpışmadan çıkan netice ekseninde parça parça tanımlamalar yerine bütünü kapsayan bir tanımlama yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra, milli kimliğin dış politikada temsilcisi olarak adlandırabileceğimiz milli çıkar, dış politika ekseninde dış politika-kimlik diyalektiğine yer verilmiştir. Bu diyalektik açıklanırken milli kimliğin dış politikada yansıması olan aracı parametreler de kısaca açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise, Türk siyasi kimliğinin evrimsel sürecinde rol alan temel faktörler ışığında Türk Siyasi Kimliği analizi yapılmıştır. Bu noktada, Türk siyasi kimliğin evrimsel süreci içerisinde Osmanlı son döneminde etkin olan fikir akımlarına yer verilmekle birlikte Osmanlılık ve erken cumhuriyet dönemi Türk Kimliği inşa süreci üzerinde durulmuştur. Osmanlı'nın küllerinden doğan genç cumhuriyetin, Türk kimliğinin inşa sürecinde yer alan farklı kimlik yaklaşımları ve bu yaklaşımlar arasındaki çatışmalar da bu bölümün konusu olmuştur. Bölümün amacı, aynı zamanda yaşanan kimlik bunalımının altında yatan tarihsel verileri ortaya koymak olmuştur. Çünkü Kimlik bunalımının tarafı olan Kemalist İdeoloji ile Osmanlıcılığın çakışması, kökenleri tarihte saklı bir dejavuyu andırmaktadır.

Türk dış politikasının kimliksel analizinin birinci ayağını oluşturan Kemalist ideolojinin dış politika anlayışı, aynı zamanda Türk dış politikasının temel parametrelerinin oluşturulması açısından da ele alınarak üçüncü bölümün konusu olmuştur. Türk dış politikasının kurucu dinamiklerinden bahsedilirken, Osmanlı dönemindeki farklılık/benzerlikler de ortaya koyulmuştur. Atatürk döneminde temelleri atılan cumhuriyet dönemi dış politika anlayışı, O'nun vefatı sonrasında kademeli olarak değişime uğramıştır. Bu değişimin temelinde, Atatürk'ün fikirlerinin ve inkılâplarının ideolojik bir formata dönüştürüldüğü Kemalizm'inde etkisi vardır. Yalnız bu dönüşüm Atatürk dönemi dış politika anlayışından özerk ve farklı olmadığından Atatürk dönemiyle aynı bölümde incelenmiştir.

Değişen dünya düzeniyle değişim sancıları yaşayan Türk dış politikasının ele alındığı dördüncü bölümde, Türkiye'nin 1990'lardan bu yana uyguladığı dış politika perspektifi ortaya koyulmuştur. Kimlik buhranı olarak adlandırdığımız bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında, iç politikasıyla doğru orantılı olarak değişim Soğuk Savaşın bitimiyle farkına vardığı Osmanlı kimliği/havzası ekseninde gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu değişim serüveninin bağımsız bir dış politika anlayışı olarak mı yoksa işbirliği dâhilinde olduğu batı eksenli, yarı özerk bir anlayışta mı yoğun olduğu suallerine yine bu bağlamda cevap aranmıştır. Bu noktada Yeni Osmanlıcığın değişime direnen muhaliflerin ortaya attığı bir söylem mi yoksa kurumsal çerçevesi yazılmış, vizyonu belirgin bir dış politik amaç mı olduğu da analiz edilmiştir.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirmeden sonra, tezin özüne vurgu yapan Kemalist/Yeni Osmanlı tartışmalarını belki de nihayete erdirecek, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu kimlik bunalımının aşılmasına yönelik bir öneri (milli kimlik yerine devlet kimliği) ortaya koyulmuştur.

2. MİLLİ KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA DİYALEKTİĞİ

Kendimden başkası olmak istemiyorum

Nasıl doğmuşsam öyleyim

Kim olduğumu bulacağım

Sophocles¹

Âdemoğlu yaradılışından bu yana, gerek kendini gerekse de çevresini tanıma, tanımlama gayreti içerisinde olmuştur. Bu durum, insanlığın “öz” ve “öteki” kavramlarıyla tanışmalarının da yolunu açmıştır. Özü, insanların şuuraltında beslenen ve şuurunda alenileşen, kendine ait bütün değerlerin bileşkesi olarak zuhur ederken; öteki, kendinden olmayan ve/veya kendinden farklı olan karşıtlıkların bütünü olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, öz, kendini “Ben” duygusunda sosyalleştirirken, kendinden olmayana verdiği ortak isim ise öteki olmuştur.² Bu iki zıt kavram arasındaki ilişkide köprü görevini ise -özün her daim ötekine uyguladığı- “ötekileştirme” mefhumu görmektedir. Ötekileştirmeyi, zihinsel manada kendi değer havzasından görmediği her şeyi önce dışlama sonra uzaklaştırma ve en son olarak da kendinden farklı olarak yeniden tanımlama olarak açıklayabiliriz. Kimlik, var olmak ve varlığını muhafaza etmek adına kendinden olmayan bütün farklılıkları ötekiliğe dönüştürür (Connoly, 1995: 93). Mamafih, öz, öteki ve eylemsel çıktıları olan ötekileştirme, insanlığın kimlik mefhumunun ana damarlarını oluşturmaktadır. Batı dillerinde Latince'nin idem (aynı) kökünden türetilen identite-identity kelimesine tekabül eden Kimlik, bir özdeşliği, aynılığı ifade etmektedir. Türkçede ise, kim, yani kimlerden (sin) sorusundan üremiş, zorunlu bir mensubiyeti işaret eder (Kılıçbay, 2003: 161). Bu bağlamda kavram, kişiye toplumsal alanda bir aidiyet formu sunarken, içsel yaşamında kendisini tanıma ve anlama kapılarını açmaktadır. Bireyler, toplumsal yaşamda bireysel kimliklerini kolektif kimliklerinin içerisinde önemsizleştirerek (Çiftçi, 2010: 34) yetiştiği toplumun ve yaşadığı devletin kimliğine karşı mensubiyet şuru taşımaya başlar. Netice itibariyle

¹ Sophocles ‘in Oedipus trajedisinden.

² Ben ve öteki diyalektiğini ortaya koyarak kimliğin felsefik kökenlerini gün yüzüne ilk çıkaran Hegel olmuştur. Hegel’e göre benlik duygusuna varılmasını, öteki algısının oluşumuna bağlıdır. Ben mefhumu kendini ancak öteki algısını oluşturduğunda tam manasıyla tanımlayabilecektir. Bu bağlamda, benlik duygusunun oluşumu için bir ötekine ihtiyaç vardır. Daha geniş bilgi için bkz. Dursun, 2004: 181-193. Ayrıca kimlik tanımında bireyin ne olduğuyla birlikte ne olmak istediği de önem arz etmektedir. Bu anlamda, ötekiye ilişkin tanımlamalarda, aslında olmak istediğinin zıttı anlayışı da devreye girer (Çalış, 2001: 13).

kimlik vurgusu, beşeri, içtimai alandan kültürel, siyasi alana birçok noktada kendini göstermeye başlar.

Kimlik kavramının iyi anlaşılması, kendisiyle etkileşime giren olay ve olguların da analitik bir şekilde incelenmesinin önünü açacaktır. Bu bağlamda, dış politika ve kimlik ilişkisinde teorik mantığın sağlam temellere oturtulması için kimlik ve onunla etkileşime giren diğer kavramların izahı tez çalışmasının verimliliği açısından elzemdir.

2.1. MİLLİ KİMLİĞİN TEORİK ALT YAPISI

Milli kimlik, modernitenin meyvesi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Tarih sahnesine çıktığı andan itibaren siyasi, içtimai, iktisadi ve kültürel alanda yeni bir dünyanın kurulmasına da ön ayak olduğunu söyleyebiliriz. Milli kimlik, milliyet ve milliyetçilik gibi şuuraltı kökenleri yaradılışa, düşünsel ve eylemsel kökenleri modern dünyanın kurulmasına tekabül eden, şuurda yeni (şuuraltında eski) kavramların doğuşu ise Fransız İhtilalı'na dayanmaktadır. Fransız İhtilalı'nın o güne kadar gelen siyasi oluşumlardan farkı ise, egemenliğin halka dayandığı yeni bir meşruiyet anlayışını beraberinde getirmesi ve bunun Avrupa'daki mutlakıyetçi yönetimleri tehdit etmesidir (Uzun, 2003: 142). Milli kimliğin oluşmasında/ oluşturulmasında/ gün yüzüne çıkmasında en büyük etken ise kapitalizm olmuştur. Benedict Anderson (2007: 54), Kapitalizmin, bir taraftan halk dillerinin önce canlanmasına ve sonrasında yaygınlaşmasına yol açarken diğer taraftan matbaa aracılığıyla yerel dillerin sistematik, kurallı bir yazı diline dönüştüğünü ve düşüncenin önündeki zincirlerin kırıldığını belirtmiştir.

Milli kimliğin teorik alt yapısından evvel tarihsel arka planına baktığımızda karşımıza, Avrupa'daki Aydınlanma çağı çıkmaktadır. Coğrafi keşiflerle birlikte, kabuğunu kıran Avrupa'da siyasi düzenden, iktisadi, kültürel alana kadar yapısal birçok köklü değişiklikler kendini göstermiştir. Rönesans'la hür ve aydın düşünceyi Avrupa kıtasında yeniden etkin kılınması kısa zaman sonra Avrupa siyasi hayatında büyük bir ağırlığı olan Papalık makamı ve Kilise'nin de mevcudiyetini tehlikeye sokmuştur. Avrupa'da Martin Luther öncülüğünde zuhur eden Protestan hareketi,³ Latince'nin din

³ Protestan Reform Hareketi, 16. yüzyılla on sekizinci yüzyıl arasındaki birkaç büyük modern devrimlerin ilki olup, Luther, Calvin ve diğer reformcuların öncülüğünde gerçekleşmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.

ve batı düşünce ufkundaki tahakkümüne ve kilisenin insanların dini hayatını ipotek altına alma anlayışına karşı mücadele vermiştir. Bu mücadeleye, Avrupa’da dinde reformasyon adı verilmiştir. Protestan hareketi bu bağlamda ilk zaferini 1555 yılında yapılan Augsburg Barışıyla kazanmıştır. Bu antlaşmayla Alman Prenslерinin, Protestanlık ve Katolik Hıristiyanlık arasında istediklerini seçmelerine imkân tanınmış ve yine antlaşma ile birlikte isteyen ailelerin, istedikleri dinin hâkim olduğu bölgeye yerleşme hakları olduğu bir dönem başlamış oldu (Sander, 2002a: 87).

Modern dünyanın oluşumun temelinde eski siyasi sistemlerin yavaş yavaş çürümeye başlamasının da tesiri olmuştur. Avrupa’da Feodalizmin insanların beklentilerini karşılayamaması, hızla artan nüfus artışı ve toprağın insanı doyuramaz hale gelmesiyle başlayan kentlere göç, coğrafi keşiflerin etkisiyle Avrupa’da kentli bir sınıfın yani burjuvazinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Sander, 2002a: 75). Bununla beraber ticaretin doğuşu, tarıma dayalı yapının ve onun siyasi jenerasyonu olan feodalizmin de değişimini zorunlu kılmıştır. İnsanların refah seviyesinin yükselmesi, beraberinde sosyal ve siyasi hakların talebini de doğurmuştur. Otuz Yıl Savaşları neticesinde 1648 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu, diğer Alman prensleri, İspanya, Fransa, İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri arasında Westphalia Barış Anlaşması imzalanmıştır (Sander, 2002a: 100). Westphalia’ya kadar iktidarın öznesi olan ilahi meşruiyet anlayışı, yerini milli egemenliğe bırakmaya başlamıştır. Westphalia Barışı’nın en büyük özelliği ise, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmasıdır ki görüşmeler neticesinde Papalık temsilcisi dinlenmediği gibi anlaşma Papa’ya da imzalatılmamıştır (Sander, 2002a: 100). Bu anlamıyla hem ulusu kuran hem de laiklik modelini devlet yönetimine taşıyan bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Ayrıca bu antlaşmayla, feodalitenin çoklu ortamından merkezi yönetime doğru hızlı bir yöneliş başlamıştır. Westphalia ile kurulan sistem yeniden doğrulandığı “Modern Dünyanın” kurucu anlaşması Utrecht Barışı olmuştur (Sander, 2002a: 106-107). Ulus-Devletin somut olarak başlangıcı kabul edebileceğimiz bu süreçte, Augsburg’daki eksiklikle Westphalia’yla ve Westphalia’ydaki eksiklikler ise Uthrect Barışıyla tamamlanmıştır. 1789’da baş gösteren Fransız İhtilal’ı, ulus-devlet kavramının

Tannenbaum ve Schultz, 2005: 174-178. Ayrıca Luther’in Protestan reformu hareketi, dinin vicdanlarda yorumlanması ve insanların bu noktada hürleşmesini de amaçlamıştır. Bu da milli toplum yapısının temellerini hazırlamıştır (Sander, 2002a: 83-88).

altının doldurulması bakımından önem taşımaktadır. İhtilal'dan sonra ortaya çıkan, sosyal devlet algısı, eşit vatandaşlık olgusu ve milliyetçilik rüzgârı çok uluslu imparatorlukların çözümlenmesine ve imparatorluklar içerisinde homojen toplumlu, cumhuriyetçi ve merkeziyetçi yapıya sahip ulus-devletlerin kurulması çabalarına ivme kazandırmıştır. Fransız İhtilal'ı ile birlikte anayasallaşma, eşit haklar ve yurttaşlık kavramı daha da belirginleşmiştir. Bu bağlamda ulus devlet anlayışının tam anlamıyla yerleşmesi ve yurttaş-ordu olgusu ile kitle savaşı kavramlarının ortaya çıkması, liberalizmin ve milliyetçiliğin patlayıcı güçler olarak Avrupa'ya yayılması, Fransız İhtilal'ının doğrudan sonuçlarıdır. En önemlisi radikal olarak nitelendirilen bir kavramı, hiç kuşkuya meydan vermeyecek bir biçimde uygulamaya sokmuştur: hükümetler, ne Tanrının ne de doğanın; hükümetler insanoğlunun yarattığı kuruluşlardır (Sander, 2002a: 168). Bu bağlamda Fransız İhtilal'ının “Pandora Kutusundan” çıkan ve dünyayı bir yumak gibi saran temel düşünceleri üç kelimedede açıklayabiliriz: Özgürlük, Eşitlik ve Milliyetçilik (Sander, 2004, 171). Bu bağlamda, ülkelerin sakinleri yönetici sınıfa bağlılıklarıyla tanımlayabileceğimiz tebaa olmaktan ziyade, milli kimlikleri ve vatanseverlik duygularıyla bezenmiş yeni bir siyasi kimliğe sahip olmayı tercih etmişlerdi (Heywood, 2007: 191). Cemil Meriç, Fransız İhtilal'ının Avrupa'daki etkilerini şu şekilde dile getirmektedir:

Kilise ve taht rasyonel olmaktan çıkmıştı, binaenaleyh reel olmaktan da çıkmıştı. Bir karanlıklar çağı Ortaçağ. Ortaçağ organize bir devir. Bütün vicdanlarda aynı emel, Avrupa tek kalp, tek kafa, istihsal sistemi değiştikten sonra içtimai strükür de bozuldu. Derebeylikler düzenine savaş açan burjuvazi, o çağın bütün değerlerini altına aldı.... Ve 1789, Avrupa'da buhran çağının sona erdiği, iktisaden saltanat süren burjuvazinin politik bakımdan iktidara gelişi... Batının aydınlanma döneminde tabuların yıkılışı.... Fransız ihtilali doğuştan gelen bütün imtiyazlara karşı çıkıyordu (Meriç, 2002: 77-114-115).

19. yüzyılın sonunda milli kimlik, oluşumunu milliyetçi politikalar eşliğinde yavaş yavaş tamamlamaya başlamıştı. Milli kimlik şuuru ve tabii olarak yansıması olan milliyetçilik, şiir ve edebiyattan, milli törenler ve milli bayram gibi sembolik uygulamalarla gündelik yaşantıya yerleşmekle beraber, eğitim, öğretim ve basın - yayın yoluyla da sistemli bir şekilde ülke vatandaşlarına empoze edilmeye çalışılmıştır. Mamafih, milli bir kültür yaratma veya var olanı yeniden işleme çabaları bütün yönleriyle toplum tarafından benimsenirken, o toplumun ötekisini yaratma gayretleri de eş anlı olarak devreye sokulmuştu. Her millet, diğer milletleri yabancı, güvenilmez, hatta tehditkâr görürken, kendini biricik ve üstün olarak algılamaya başlamıştı

(Heywood, 2007: 193). Bu duygu, uluslaşmanın ve ulus-devlet modelinin siyasi, kültürel, içtimai alt yapılarının oluşumuna katkı sunmakla beraber ulus-devlet modelinin iktisadi teorisini de ortaya koyan sanayi inkılâbıyla ve sonrasında gelişen uluslararası rekabet ortamıyla birlikte perçinleşerek, 20. yüzyılda dünyanın, kendisini bir savaşın sıcak atmosferinde bulmasına sebebiyet verdi. Birinci Cihan Harbi sonunda, Orta ve Doğu Avrupa’da millet inşa süreçlerinin tamamlanmasına şahit olundu.⁴ 20. yüzyıl boyunca Avrupa’da doğan milliyetçilik doktrini, sömürgeci yönetime karşıt olarak Asya ve Afrika halkları arasında ve aynı zamanda küresel düzeyde yayıldı⁵ ve bir nevi altın çağlarını yaşadı.

Milli kimlik oluşturma çabaları her coğrafyada ve/veya toplumda farklı zaman ve özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. “Millet nedir” sualiyle başlayan milliyetçilik tartışmaları ve bu tartışmalar ekseninde bu suale verilen farklı ve çok yönlü cevaplar; yine farklı ve çok yönlü milliyetçi politikaların ortaya çıkmasını önünü açmıştır. Milliyetçiliğin bir Karl Marx veya Weber gibi peygamberinin olmaması akademik dünyada bilimselliğine şüpheyle yaklaşılmaya sebebiyet vermiştir ki bu da milliyetçilik üzerine bilimsel çalışmaları geç doğması ve epistemolojisinin sığ kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durumu B. Anderson şöyle açıklamaktadır (2007: 17): “Milliyetçiliğin modern dünya üzerindeki etkisiyle kıyaslandığında, milliyetçilik üzerindeki kabul edilebilir teorilerin sayısı çok sınırlıdır.” Akademik dünyada, milliyetçiliğin geç incelenmesindeki temel sebeplerden biri de tek bir tanımla açıklanamamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her millet, kendi tarihi nosyonu, kültürel kimliği, geleneksel dokusuyla şekillendiği için her ulus devlette algılanan ve uygulanan milliyetçilik de farklılıklar arz etmektedir. Mamafih, bu durum, bir milliyetçi politikanın başka bir ulus devlet üzerinde etkisiz veya yetersiz kalması olarak da açıklanabilir. Bu hususta, Erol Güngör’ün (1980: 9) “her memlekette milliyetçilik, o memleketin kendine mahsus şartları içinde gelişmiş ve bir memlekette aldığı şekil çok

⁴Özellikle, Amerika Birleşik Devletleri(ABD) Başkanı Woodrow Wilson, savaştan sonra self determinasyon olarak bilinen milletlerin kendi kaderini tayin etmesi ilkesini ortaya koydu. Almanya, Avusturya-Macaristan, Rus ve Osmanlı İmparatorlukları dağıldı ve bu topraklarda irili ufaklı bir çok devletler ortaya çıktı. Daha geniş bilgi için bkz. Heywood, 2007: 193-194.

⁵1919’da Mısır’da milliyetçi ayaklanmalar meydana geldi ve İngiliz-Afgan savaşı çıktı. II. Dünya Savaşı’ndan sonra anti-sömürgeci mücadeleler şeklinde kendini gösterdi. Bkz. Heywood, 2007: 194. Bu bağlamda İki Kutuplu dünya sisteminde gerek doğu gerekse de batı bloğuna dâhil olamayan az gelişmiş dünya ülkeleri, anti-emperyalizme karşı uluslararası sistemde iktisadi, siyasi manada bir güç oluşturmaya çalışan Bağlantısızlar Hareketini oluşturdular. Daha geniş bilgi için bkz. Sönmezoğlu, 2005: 307-311.

defa bir başka yerdekiyle ihtilaf veya tezat halinde görünmüştür” tespiti, oldukça önemlidir. Aslında bütün bu anlatıları bütünüyle ve daha fazlasıyla özetleyen ifadeyi John Hall'ın tek bir cümle ile açıklamaktadır: “Milliyetçilik bukalemun gibidir. Bulunduğu ortamın rengini alır ve o ortama kısa sürede uyum sağlar.”⁶

Milliyetçiliğin, çoklu ve karmaşık teoriği nedeniyle bilimsel yapısının irdelenmesi zor olsa da ülkelerin iç yapılanmasından dış politikalarına kadar, aleni ya da gizli özne olma özelliği, milliyetçilin unsurunun reel politikada aslında ne kadar etkin olduğunun bir göstergesidir. Çünkü milliyetçilik, diğer ideolojik yapılara karıştığı vakit, oluşan karşına kendi damgasını vurur (Özkırmılı, 2008b: 3) ve kendini dominant fikir olarak kabullendirir. Bu durum, insanlara, milli kimliğe alternatif ve milli kimlikten daha güçlü bir aidiyet formu sunulana kadar devam edecektir. Yıkımlar ve felaketlerle dolu, iki büyük savaşı gören nesil ve bu neslin çocukları, her ne kadar milliyetçiliğin bencil ve saldırgan tarafına öfke duysalar da insanlığı bu denli hipnotize eden ve kendi canından dahi önemli kılmasına sebebiyet veren bu düşünce yapısını araştırmayı ödev bilmek zorundadırlar ki bilmişlerdir.

Her ne kadar milliyetçilik üzerinde, umumiyete yayılacak kavramsal bir tanımlama yapılamasa da teorik yapısını şekillendirecek, ona teorik bir kimlik kazandıracak çerçeve çizilmiştir. Bu noktada, akademik dünyada tartışıla gelen en önemli hususlardan biri, milliyetçiliğin ve milli kimliklerin miladı noktasında olmuştur. Milli kimlikler, modern çağın bir ürünü mü yoksa tarihi derinlikleri olan modern çağla birlikte keşfedilen bir olgu mu? Bu soru hemen akabinde başka bir soruyu da doğurmaktadır: Milliyetçilik mi milli kimliği yaratır; yoksa milli kimlik mi milliyetçi düşüncüyü oluşturur?⁷ Buna mukabil meseleyi, milli kimliklerin ve milliyetçiliğin, iktidar kavgasını yürüten, kendilerine üstünlük sağlamak isteyen ve çıkar kavgalarını halk nezdinde meşrulaştırmak isteyen çıkar gurupları tarafından yaratılan mitler ya da halka benimsetilen yanlış bilinçlenme algısı olarak açıklayan görüşlerde mevcuttur (Özkırmılı; 2008a: 77).

⁶ John A. Hall, Nationalism: Classified and Explained, Daedalus,122, 1993, s.1'den atıfta bulunan Özkırmılı, 2008a: s.

⁷Umut Özkırmılı bu suali, modernitenin en ihtişamlı siyasi yapılanması olan Ulus-Devlet öznesinde sormaktadır: “Milliyetçilik mi devleti oluşturur, devlet mi milliyetçiliği?” bkz. Umut Özkırmılı, 2008a: 76.

Bu suallere verilen cevaplar, milliyetçilik kuramcılarını iki grupta toplamıştır. Bir tarafta, milli kimliklerin eski çağlardan beri süregeldiğini savunan ve milli kimliklerin “verili (given)” (Özkırmılı, 2008a: 83) bir olgu olduğunu kabul eden İlkçiler; diğer tarafta ise milli kimliklerin modern dünyanın bir ürünü olduğunu ve milliyetçi(lik)ler tarafından icat edildiğini/ tahayyül edildiğini/ oluşturulduğunu savunan Modernistler. Bu iki kuramın arasında köprü görevi gören Etno-Sembolcüler, milliyetçilik tartışmasında ara/ orta yol vazifesini görmüşlerdir (Özkırmılı, 2008a: 209).

İngilizce karşılığı primordialism olan ve başlangıçtan beri var olan-süregelen anlamına gelen İlkçilik, milli kimlikleri organik ve Tanrı tarafından doğuştan bahşedilmiş olarak görmektedir (Özkırmılı, 2008a: 81.-83. Şimşek, 2009: 82-83). İlkçi akım, milli kimliklerin eski çağlardan beri süregelen bir doğal format olduğunu kabul eder ve milli kimliklerin modern öncesi çağlardan bu yana varlığını sürdürdüğünü savunmaktadır. Bu bağlamda, geçmiş, milletlerin kendi kendilerini gerçekleştirme ve kendi milli yapısını inşa etme sürecinin bizzati kendisidir. İlkçi yaklaşım, milleti, yeme, içme, koku alma gibi doğal bir parçamız olarak gören ve Tanrı tarafından doğuştan bahşedilen bir parça olarak algılayan Doğalcılar (Özkırmılı, 2008a: 86; Şimşek, 2009: 83); karşılıklı üreme güdüsünün geliştiği ve bu bağlamda milletleri, aile kavramının gelişerek oluşturduğu süper aile olarak tanımlayan Sosyo-Biyolojik Yaklaşım (Özkırmılı, 2008a: 91; Şimşek, 2009: 83); milli kültür, dil, gelenek ve görenekler verili olup kişiler, bu verili değerler bilinçaltına kodlanarak o toplumlarının içerisine doğarlar diye kabul eden Kültürel Yaklaşım (Özkırmılı, 2008a: 94; Şimşek, 2009: 83-84) olarak üçe ayrılmaktadır. Milletlerin eskiden beri var olduğunu kabul eden yalnız doğal düzenin bir parçası olduğuna şüpheyle yaklaşan Eskilcilik (Perennialism) anlayışına göre milli kimlikler, geçmiş yılların bir uzantısı olmakla beraber ideolojik bir formattan yoksun olmuşlardır (Özkırmılı: 2008a: 86-88). Yalnız onları kadim ve sürekli kılan milli özdür (Özkırmılı, 2008a: 87). Milletler tarih boyunca kabuk değiştirse de milli özleri sayesinde hep korunmuşlardır. Onları kötü talihlerinden kurtaran ve canlandıran ise milliyetçiler olmuştur. Minogue’ye göre milletler uyuyan prensistir, milliyetçiler ise o prensesi öperek uyandıran prenslerdir. Bu bağlamda, Milliyetçilik, milli hisse dayalı duygu, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilse de; bir ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur (Şahin, 2007: 1-9).

Milli kimlikleri modern çağın bir siyasi formu olarak gören modernist (araçsalıcı) kuramcılara göre milliyetçilik, feodal-dini toplum yapısından milli yapıya geçişte bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu geçiş sürecinde, milli kimliklerin gelişiminde iki ana olgu göze çarpmaktadır: ekonomi ve iletişim. Ernest Gellner, milliyetçiliği sanayileşme temelinde açıklarken Karl Deutsch milli kimliklerin oluşumunu toplumsal-demografik sürece bağlar (Özkırımlı, 2008a: 64). Nitekim sanayileşme sonucunda kentsel yaşam alanlarının oluşmasıyla beraber, iletişim seviyesi bir üst sınıra taşınmıştır. Bu üst iletişim anlayışı aynı zamanda kitle toplumunu da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda kitle toplumunun oluşturduğu kültürü, Gellner yüksek kültür (Özkırımlı, 2008a: 160) olarak tanımlarken, Deutsch bu kültürün ulus kurmadaki rolüne ayrı bir önem atfetmiştir (Özkırımlı, 2007: 152). B. Anderson ise kapitalist gelişmenin milliyetçiliğin doğuşuna kaynaklık ettiğini savlamıştır. Yani millet, milliyetçiliğin nedeni değil sonucu olarak ele alınmaktadır ve milliyetçilik/milli kimlik oluşum süreci, hem sanayi toplumuna geçişin sebebi hem de 19.yy.'den bu yana oluşan/oluşturulan toplum modelinin kendi nesnel koşullarından kaynaklanan bir süreçtir. Bu bağlamda, milletler, gâhî seçkinler eliyle gâhî bizzat iktidar eliyle icat edilmiş kültür/gelenek/töre/tarih üzerine yaratılmıştır. Bu bağlamda, Anderson'a göre (2007: 20-22) kimlik hayal edilmiştir çünkü en küçük millet üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla ilgili hiçbir şey bilmeyecek ama milleti oluşturan fertlerin her birinin zihninde millet hayali yaşamaya devam edecektir. Millet bir cemaat olarak hayal edilir çünkü ötekinin varlığına karşı kendi varlığını koruma isteği derin bir yoldaşlık ve kardeşlik bağını doğurur. Giuseppe Mazzini'nin İtalya'yı yarattığı; şimdi sıra İtalyanları yaratmaya geldi deyişi (Çemrek ve Aksoy, 2010: 154), milletlerin modern dünyanın bir ürünü olduğunun anlaşılması açısından anlamlıdır. Nitekim Eric Hobsbawm (1995: 29), milletlerin modernliği hususunda "milletin ve onunla bağıntılı her şeyin temel karakteristiği, modernliğidir" diyerek bu düşünceye katkıda bulunmuştur.

Milliyetçilik üzerinde araçsalıcı kuramın tahtı, Etno-Sembolcüler tarafından sallantıya uğratılmıştır. Öyle ki modernist (araçsalıcı) kuram, modern milletlerin nihayetinde modern öncesi topluluklarla kültürel bir bağı olduğu gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Milliyet kavramını, salt siyasi veya hukuki bir bağa bağlamak veyahut yaratılmış mit ve geleneklerle açıklamak, toplumun şuuraltında yatan etmenleri görmezden gelmenin bir diğer adıdır. Keder ve kıvançta birleşmek veyahut aynı ülkü

etraftan toplanmak gibi öznel faktörler milliyet bağıny açıklamada tek başına yeterli olamamaktadır. Mamafih, toplumun azalarını keder ve kıvançta birleşmeye iten, ortak bir ölkü paydasında toplayan bir olgunun varlığı aşikâr olmakla birlikte bu olgu, toplumların etnik geçmişinde yatmaktadır. Bu bağlamda, öncüleri Anthony D. Smith ve John Armstrong olan Etno-sembolcü yaklaşım, milletlere son şekli modernizmin verdiğini kabul etmekle beraber milletlerin şuuraltında etnik geçmişlerinin yattığını ortaya koymuşlardır (Özkırımlı, 2008a: 213). Smith'e göre (2004: 41-42) etnik bir grup, soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anılarını vurgulayan, din, gelenek, dil, ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen kültürel tiptir. Bu bağlamda, kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti (şuuru), paylaşılan tarihi anılar (tarihsel bellek), ortak kültürü, toprak bağı (ortak vatan bilinci) gibi etkenler etnik kimlikleri birbirinden ayırır ve modern anlamda milli kimliğe dönüşmesinde aracı rol oynar. Etno-sembolcü akım bu anlamda, ilkçi akımın açıklarını kapatmak adına neo-ilkçilik olarak atfedilmekle birlikte, modernist (araçsalcı) kuram ile ilkçi kuram arasında bir köprü görevini üstlenmiştir.

Ontolojik çerçevesi kuramsal tartışmaların eşliğinde çizilen Milliyetçiliğin, pek çok ölkede farklı şekillerde uygulanana geldiği şüphe götürmez bir gerçekliktir. Milliyetçilik üzerine düşünen teorisyenlerin karşı karşıya kaldığı diğere bir soru ise milliyetçiliğin epistemolojisiyle ilintilidir. Milli kimliklerin oluşumunda etnik köken, dil, din, kan bağı, kültür gibi nesnel (objektif); beraber yaşama duygusu, keder ve kıvançta birleşme, toplumsal mutabakat ve/veya çıkarlar gibi öznel (sübjektif) unsurlar ön plana çıkmakla birlikte bu unsurların ağırlıklarına göre milliyetçilik türleri belirmiştir (Özkırımlı, 2007: 15-21). Mamafih, milli kimliğin oluşum sürecinde rol oynayan faktörler, aynı zamanda karar alıcıların zihinlerinde beliren milliyetçilik algısını ve uygulamaya koydukları milliyetçi politikaları da etkilemektedir. Milliyetçilik literatüründe yer alan etnik/sivil, iradi/organik, doğulu/batılı milliyetçilik türleri, karar alıcıları etkileyen ve politikalarına yön veren milliyetçilik türleri olarak ön plana çıkanlardır.

Smith'in tanımlamalarına göre (2004: 28), tarihi ölkü, yasal siyasi topluluk, fertlerin siyasi eşitliği ve ortak sivil kültür batılı anlamda milliyetçiliği oluşturmaktadır. Buna mukabil, batılı olmayan model, etnik modeli oluşturmakta ve etnik kimlik üzerine milliyetçilik şekillenmektedir ki bu da doğulu milliyetçiliği ortaya koymaktadır (Smith,

2004: 28; Çalış, 2001: 14). Bu noktada doğu toplumlarında etnik milliyetçilik, düşünce ve devlet yapılarında temellendirilmektedir. Etnik milliyetçilik, millet tanımında vurgu, ırk, kültür ve dil üzerinedir. Birey kendi seçebileceği belirli bir millete ait olamaz, doğduğu ve kan bağı ile bağlı olduğu topluma ait olmak zorundadır.⁸ Aynı zamanda bu tanımlama organik milliyetçilikle dirsek teması halindedir. Batılı, sivil milliyetçilik ise iradeye dayalı bir milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, batı tipi, iradi milliyetçilik, politik bir kimlik oluşumunun eseridir.⁹ Doğu tipi, organik milliyetçilik ise, emperyal ve sömürgeci güçlere karşı tepkisel bir milliyetçiliktir. İradi milliyetçilikte, çoğulcu ve açık bir toplum egemenken; organik milliyetçilikte, kolektif iktidar, milli birlik, yabancı egemenliğinden kurtuluş gibi temaları içerir. İradi milliyetçilikte umumiyetle demokrasi egemenken, toplumsal tabanında ekonomik olarak güçlü, eğitilmiş bir orta sınıf mevcutken; organik milliyetçilikte toplumsal destek aristokrasi ve kitlelerden gelmiştir ve otoriter rejimler mevcuttur (Öğün, 2000: 78-80).

Netice itibariyle, milleti tanımlarken toplumun iç dinamiklerinden tarihsel gelişim sürecine kadar bütün veriler ilmek ilmek işlenmektedir. Bu noktada, toplumun kendi gerçekleriyle, biçilmek istenen kimlik uyuşmadığı sürece, o toplumun içerisinde sürekli bir kimlik çatışmasının yaşanılması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, toplumun önüne servis edilen gaye/ hedef/ ülkü/ mefkûre, toplumun yeniden şekillenmesinde ve bir kimliğe bürünmesinde başat rolü oynamaktadır. Aynı zamanda, toplum tarafından benimsenmesi gereken kimlik ve ulaşılması istenen hedef, toplumun tarihsel belleğiyle uyum ve paralellik göstermek zorundadır. Toplumsal değerlere zıt ve aksi yönde oluşturulacak bir aidiyet formu, baskılanmış şuuraltı kodlarının her an şuur yüzeyine çıkmasıyla yerle yeksan olacaktır. Ayhan Tuğcugil millet tarifindeki bu problemin çözümünü şu şekilde açıklamaktadır.

Millet tariflerinden hangisi doğrudur? Doğruluk yanlışlık üzerine karar vermek kolay değil, fakat daha önce ve çok daha kolay yapılabilecek bir tespit var: Millet adına yapılabilecek her tarif, tarifi yapan zümrenin menfaatine uygundur. Fransızların millet tarifi Fransızların çıkarlarına, Almanlarınki Almanların çıkarlarına en uygun olanıdır (Tuğcugil, 1977: 84).

⁸Devlet kimliğiyle arasına mesafe koyan Herderci çizgi, daha sonra “organik topluluk” anlayışına dayalı milliyetçiliği doğurmuştur ve Almanya’da Alman etnikliğinin zaferiyle neticelenmiştir. Geniş bilgi için bkz. Öğün, 2007: 269. Alman fikir adamlarının büyük kısmı Almanlığın soy birliğine dayandığı görüşündedirler. Tuğcugil, 1977, : 84.

⁹ Devlet kimliği içerisinde sivil toplumun eritildiğini savunan Hegelyen anlayış, Fransa’da devlet kimliğinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Öğün, 2007: 269.

2.2. ULUS DEVLET, MİLLİ ÇIKAR VE DIŞ POLİTİKA ÜÇLEMİNDE KİMLİK

Sosyal bilimleri, diğer bilimlerden ayıran en temel husus mutlak doğrularla örülü bir teoremden bahsedilemeyeceğidir. Yani iki kere iki her zaman her yerde dört etmemektedir veyahut su, Pasifikte 100 derecede kaynarken Ortadoğu’da 40 derecede kaynayabilir. Bunun temel sebeplerinden biri, dünya üzerinde kurulan sistemlerin ve sistemlerin oyuncularının başlı başına otonom bir davranış ve karar alma mekanizmasına sahip olmasından ileri gelmektedir. İnsanoğlunun varlığından beri süregelen gruplaşarak birlikte olma, biz olma şuurunu idrak ettiğini ve bununla beraber öteki algısına atıfta bulunduğunu önceki sayfalarda belirtmiştik. Kendisine yaşam sahası açmak ve bunu müebbet kılmak adına kendisinden olmayı tespit açısından ötekileştirmek, insanoğlunun kurduğu adı her ne konulursa konulsun bütün siyasi sistemlerde kendini gösterecektir. Bu düstur, ulus devletlerin ve milli kimliklerin altın çağı olan 20. yüzyılda da geçerli olmuştur. Öyle ki, 20. y.y.’de uluslararası arenada temel aktör olma rolünü ulus-devletler kapmıştır.¹⁰ Her ne kadar tahtı yıkıldı, miyadını doldurdu gibi eleştirilere maruz kalsa da son dönemlerde dünyayı yeniden sarmaya başlayan kimlik tartışmaları göz önüne alındığında, ulus-devletler, 21. yüzyılda da varlığını koruyacak gibi görünmektedir. Çünkü bir devletin dış politikası, dar anlamda uluslararası alana ve geniş anlamda da dünya politikasına yaklaşımını belirleyen, tarihsel süreçte ortaya çıkmış, kültürel değerlerinin ve bu değerlerin bir parçasını oluşturduğu kimliğin dışavurumu olarak¹¹ yeniden yazılabilir. Bu anlamda kimlik, bir devletin dış politika unsurlarının oluşturulmasıyla beraber, o devletin herhangi bir

¹⁰ Devletin temel aktör olma üzerine tartışmalar John Herz tarafından 1957’de yayınlanan “Ülkesel Devletlerin Yükselişi ve Düşüşü”(The rise and Fall of the Territorial State) adlı makaleyle başlamıştır. Herz, bu makalesinde, uluslararası ve ulusüstü örgütlerin II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artmasına ve ülke içinde şirketler, ticari birlikleri gibi bazı kurumların uluslararası ilişkileri etkilediğine dikkat çekerek söz konusu gelişmelerin devletlerin mutlak egemenliklerini tehlikeye düşürdüğünü ileri sürmüştür. Mamafih, nükleer silahlarla simgeleşen çağdaş teknolojik devrim de ülkesel devletin sonunu hazırlamaktadır. Daha sonra, dünyada yaşanan gelişmelerin, evrensellikten içe kapanıklılığa, bağımlılıktan kendi kendine yeterliliğe, ulus devletlerin otoritesinin daha da kuvvetlendiğine delalet edecek yönde şekillenmesi Herz’in düşüncelerinde değişikliğe yol açmış ve Herz, ulus devletlerin uluslararası arenada temel aktör olma rolünün devam ettiğini belirterek “Yeni Ülkeselliğin” doğduğunu ileri sürmüştür. Fikirlerinin değişmesinde, Kuzey Afrika’da gelişen milliyetçilik olaylarının yanı sıra, uzun menzilli balistik füzelerin gelişmesine paralel olarak ülkelerin vurulabilirliği artsa da nükleer silahların kullanılma riskinin yüksek olması bu silahların kullanılabilirliğini azalttığı fikri etkili olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Arı, 2004a: 55-56. Sönmezoğlu, 2005: 33-35.

¹¹ Mahmut Ali Baykan, Türkiye’nin Dış Politika Anlayışı, Ed. Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası 1919-2008, Ankara: Platin Yayınları, 2008, s.3’ten aktaran Çemrek ve Aksoy, 2010: 153.

dönemdeki uluslararası sistemdeki, bulunduğu bölgedeki yeri ve fonksiyonunun, genel ve özel dış politika amaçlarının ve bu amaçları elde etmek yolunda kullandığı dış politika araçlarının belirlenmesinde etkindir.¹²

Bu bağlamda, toplumun egemenlik haklarının bir üst otoritede zuhur etmesiyle oluşan devlet, toplumun başta kimliği olmak üzere bütün değerlerini ve kendi varlığını oluşturan etmenleri (toprak parçası, egemenlik ve halk) korumak zarurieti içerisinde. Devletin bu bağlamda koruduğu ve yaşattığı menfaatlerine milli/ulusal çıkar¹³ denilebilir. Milli çıkarımı korumak adına, diğer devletler ve/veya ulusüstü kurum ve kuruluşlarla yürüttüğü politikalar manzumesini ise dış politika olarak tanımlanabilir. Ayrıca bir devletin başka bir devlete veya devletler ya da daha geniş anlamıyla uluslar arası alana karşı izlediği politikaya dış politika olarak adlandırılır (Kürkçuoğlu, 1980: 311). Murat Çemrek ve Metin Aksoy ise dış politikayı aktör bağlamında şu şekilde açıklamaktadır:

Dış politika, bir devletin birbiriyle bağlantılı ve bağıntılı iç ve dış amaçlarının gerçekleştirilip algıladığı tehditlerin etkisiz hale getirilmesine yönelik izlediği bir genel plan/strateji olarak anlaşılmaktadır (Çemrek ve Aksoy, 2010: 153).

Devletlerin varlığını koruması, bir nevi önce siyasi sınırlarını ve sınırları içerisinde yaşayan vatandaşlarını koruması anlamını da içermektedir. Bu noktada her devlet, kendi varlığını, devamlılığını ve bütünlüğünü hedef alan iç ve dış tehditlere karşı, bir milli/ulusal güvenlik politikası tespit etmek durumundadır (Çiftçi, 2010: 39). Devlet'in varlığını, siyasi sınırlarını ve vatandaşlarını koruması tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliğinin çıkardığı "Devlet Kavramı ve Kapsamı" adlı kitaba göre birlik ve bütünlüğün sağlanması için her şeyden evvel bireyler arasındaki siyasi, etnik ve gelişim farklılıklarının azaltılması veya ortadan kaldırılması gerekli görülmektedir. Dış güçler; çeşitli yol ve yöntemlerle, hedef ülkedeki siyasi, etnik farklılıkları ve gelişim mesafelerini etkileyip amaçlarına uygun düzenlemeye çalışırlar (Çiftçi, 2010: 40). Buradan da anlaşılacağı üzere, devlet ülke içerisindeki vatandaşlarının can güvenliğinden ziyade, o vatandaşları bir arada tutan ve devleti güçlü kılan milli/ulusal kimliği de korumak zorundadır. Mamafih, topluma ve

¹² K.J. Holsti, *Explanations of Foreign Policy Outputs*, *International Politics: A Framework for Analysis*, 5 th. Ed., New Jersey: Prentice Hall, 1988, Chap 12'den aktaran Çemrek ve Aksoy, 2010: 155

¹³ Milli Çıkar, milli değerlerin toplamı olarak ifade edilen, bir memleketin kanaatini yansıtan halkoyu ve devlet adamlarının bu memleketin bağımsızlığı, ülke bütünlüğü, güvenliği, maddi ve manevi yaşayış şekli bakımından hayati saydığı hak ve menfaatler bütünü olarak tanımlanabilir. Bkz. Bilge, 1966: 314.

tabidir ki devlete olan aidiyet duygusunun temelinde kimlik yatmaktadır. Milli kimliği ve kimliği güçlendiren faktörleri (kültür, dil, din bazısına göre keder ve kıvançta birlik, ortak tarih v.s), toplumun bütün katmanlarına ulaşacak şekilde yaymak ve toplumun bütün katmanlarında homojen kimliğe dayalı bir aidiyet formu oluşturmak, devletlerin görevleri arasında sayılmıştır.

Ulusal/milli kimliğin ve onu anlamlı kılan unsurlar demetinden teşekkül milli/ulusal çıkar, devletlerin dış politikalarının muhtevasıyla birlikte, dış politikalarına yön veren temel paradigmaların bütünü oluşturur (Oran v.d., 2005a: 33). Bu bağlamda, öznel tutum, tavır ve davranış modeline dayanan milli çikara dair salt ve tekel bir tanım yapılabilmesi oldukça güçtür. Öyle ki bütün devletler, çeşitli davranış ve/veya davranış arzularını bu kavrama dayandırarak haklı göstermeye çalışır (Sönmezoğlu, 2005: 256). Sönmezoğlu'nun da ifade ettiği üzere (2005: 256), milli çıkar, Adolf Hitlerin “Lebensraum” olarak tarif ettiği, Alman milletine hayat sahası yaratan ve Almanya'nın diğer ülkeleri işgal etmesini meşru kılan dış politika tercihi bir dayanak oluştururken; Mahatma Gadhi'nin Hindistan'da İngiliz yönetimine karşı uyguladığı pasifist politika da milli çıkar adına dış politika tercihini yansıtmaktadır. Bu tercihlerin temelinde yatan ana etmen, ulusal/milli kimliği oluşturan etmenlerin aynı zamanda devletin kimliğini ve bizzati devleti de oluşturmasıdır. Örneğin, Alman milliyetçiliği, Alman Devleti'nin emperyalist/yayılmacı bir dış politika izlemesinin yolunu açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kimlik oluşumunda yatan batılı-toprağa bağlı milli kimlik anlayışı, misak-ı milli sınırlarına dayalı ve “yurtta sulh cihanda sulh” vecizesiyle bütünleşmiş, statükocu bir dış politika tercihini ortaya koymuştur. Bu noktada milli kimliğin tanımlanması, aynı zamanda milli çıkarla ilgili doğru orantılıdır. Ayhan Tuğcugil bu durumu şu şekilde açıklamaktadır.

Fransızlar kültürden başka bir şeye, özellikle soya dayanan bir tarif yapmaya kalkarlarsa önce Fransa'yı, Latin, Cermen v.b. şekillerde bölmeleri gerekecekti. Bu bağlamda, Almanya ile aralarındaki tarihi Alsas anlaşmazlığını da, bölgeyi derhal Almanlara vererek sona erdirmeleri gerekiyordu. Çünkü Alsas, kültür bakımından Fransız, fakat soyca Cermen'di. Buna karşılık Almanya'nın kültüre dayanan bir millet tarifi yapması, Almanlığın bölünmesine yol açacaktı. Üstelik Alsas Fransa'da kahrıldı (Tuğcugil, 1977: 84).

Her ne kadar ulusal/milli çıkar kavramının muhtevasının belirlenmesi güç olsa da milli çıkarın umumi bir çerçevesini çizmek adına üç ana kalemden söz edilebilir. Bunlar; birinci olarak devletin siyasi-güvenlik alanları muhafaza etmek ve devleti dış tehlikelerden korumak, ikinci olarak devletin ekonomik yapısını kuvvetlendirerek, milli

refah seviyesini arttırmak ve Nihayetinde ülke vatandaşlarının sosyokültürel değerlerini korumak ve geliştirmek (Gözen, 2009: 6) olarak teşekkül etmektedir.

Milli çıkar mefhumu, devletlerin dış politika tercihlerini belirli bir sıralamaya koymalarını elzem kılmaktadır. Robinso'nun, milli çıkarı, Morgenthau'nun kullandığı kavramlarla temellendirerek gruplandırması milli çıkarın neye göre, nasıl belirlendiği suallerine cevap niteliği taşımaktadır.¹⁴ Bu bağlamda milli çıkar, ülkenin kendi içinde yaptığı değerlendirmelere göre, çıkarların birincil/ikincil, süreklilik/dönemsellik ve genellik/özgüllük olarak ayrılabilir. Misalle temellendirecek olursak, Türkiye'nin terörle mücadelesi milli çıkarları açısından birincil, sürekli ve genel nitelik göstermektedir. Buna mukabil, Pakistan'a tarım ürünleri satması, ikincil, kısa dönemli ve özgül bir nitelikte olabilir. Robinson, benzer türde sınıflandırmayı iki veya daha fazla ülke arasındaki çıkar algısını ortaya koymak için de yapmıştır. Bunları; özdeş çıkarlar, tamamlayıcı çıkar, çatışan çıkar olarak üç ana grupta toplamıştır. ABD ile İngiltere'nin başat gücün çıkmaması adına kıta Avrupa'sına yönelik oluşturdukları politikalar özdeş çıkara örnektir (Sönmezoğlu 2005; 259). Öte taraftan, Kıbrıs meselesinde, Yunanistan-Kıbrıs Rum Kesimine karşı Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ittifakı tamamlayıcı çıkarlara sahiptir.

Etkin dış politika, milli değerlerin, hedeflerin ve ideallerin gerçekleşmesi için uluslararası ortamı etkileme ve hatta değiştirme çabası ve başarısıdır ki uluslararası ortam etkilendiği ve değiştirilebildiği ölçüde uluslar çıkarlar daha kolay ve hızlı gerçekleştirilebilir (Gözen, 2009: 5). Uluslararası arenada devletlerin, ulusal çıkarlar doğrultusunda dış politik hedeflere ulaşmak adına ortaya koymuş olduğu irade, belirli bir felsefenin/teorinin ürünüdür teşkil eder. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler literatüründe teorik/felsefik tartışmalardan hareketle üç farklı dış politika anlayışından bahsedilebilir: Reel Politika, İdeal Politika ve Liberal Politika (Gözen, 2009: 9).

Kısaca devletçi dış politika olarak tanımlanan Reelpolitika, devleti ve devletin çıkarlarını her şeyin üstünde kabul eden ve bunun gerçekleşmesi için her yolu mubah sayan bir politikadır (Gözen, 2009: 9). Ulusların da bireyler gibi çıkarlar peşinde

¹⁴ Thomas W. Robinson, National Interest, International Politics and Foreign Policy, A Reader In Research and Theory, Ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969, s.183'ten aktaran Sönmezoğlu,2005: 258.

koştuğunu savunan bu anlayış, ulusal çıkarıya büyük önem verir.¹⁵ Devletlerin daimi dostluklara ve düşmanlıklara sahip olmadığını ortaya koyan reel politika, savaş ve güvenlik konularını yüksek politika olarak görürken ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkileri alçak politika (low politics) olarak görmektedir (Arı, 2004: 93). Bu bağlamda, uluslararası politikayı “güç dengesi” üzerine kurar ve açıklar. Bireyler arasında zuhur eden ahlaki ilkelerin, devletler arasında zuhur etmediğini savunulduğu gibi uluslararası arenada devletlerin ahlaklılığı, gibi evrensel moral ilkelerinden ziyade devletin güç ve çıkarlarıyla ölçülür (Dağı, 1996: 100). Bu bağlamda silahlanma yarışı, çatışmanın tırmandırılması, devletlerin birbirlerine savaş açmanın caydırıcılığını bir o kadar arttıracaktır.

İdealpolitika ise, uluslararası arenada hukuk, norm, ahlak ve insan hakları gibi kavramların işlerlik kazanmasıyla barışın tesis edileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda devletlerin iç bünyesinde liberal demokrasilerin yaşatılması barışa dayalı dünyanın tesisini kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte, devletler arasında ticari ve kültürel faaliyetlerin geliştirilmesi, karşılıklı bağımlılığı arttıracığından savaşı da dış politik araç olmaktan çıkaracaktır (Eralp, 2009: 62-67; Arı, 2004a: 88-90). Tıpkı reelpolitika gibi idealpolitika da devleti merkez almakla birlikte, normatif değerler üzerinde durmaktadır ki uluslararası sorunların diyalog, diplomasi ve benzer kanallar aracılığıyla çözümlenmelidir ve güç dengesi yerine, uluslararası dayanışma ön planda tutulmalıdır. Böylelikle, silahlanma önlenerek insan kaynaklarının savaş makinelerine harcanması engellenecek ve emperyalist dürtüler bastırılacaktır (Gözen, 2009: 9).

Liberalpolitika, ideal politikayla benzerlik göstermekle birlikte temelinde önemli bir farklılık yatmaktadır. Liberalpolitika, devletin yerine bireyi ve sivil toplumu ön planda tutar (Gözen, 2009: 9). Yani devlet, uluslararası arenadaki aktörlük rolünü, siyasi/ticari/içtimai ulusaşırı örgütler, baskı ve çıkar grupları, ulusal/uluslararası kamuoyu ve bireylerle paylaşmaktadır. Bireylerin hak ve özgürlükleri ve çıkarları her şeyin üstündedir. Devlet toplum için mi yoksa toplum devlet için mi ikileminde terazi devlet toplum içindir kanadına ağır basmaktadır. Uluslararası arenada güvenliğin sağlanması, serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazandırılması ve uluslararası alanda mali, ticari, sosyal ilişkilerin geliştirilmesiyle imkânlıdır(Arı, 2004a: 107-109).

¹⁵ İnsan özünde bencil ve çıkarıcıdır. Evvela kendi çıkarlarını maksimize etmek için yaşarlar. Bu durum bireylerin oluşturduğu milletlere de sirayet etmiştir. Eralp, 2009: 73.

2.3. KARAR ALMA MEKANİZMASINDA KİMLİK TESİRİ

Dış politikanın yapım aşamasında karar alıcılar, belirlenen politikaların ne olacağı, nasıl ve ne zaman uygulanacağı noktasında birçok etkenlerin atmosferinde karar vermektedirler. Bu etkenler aynı zamanda iç politika ile dış politika diyalektiğinin ne ölçüde kuvvetli olduğu hususunda bize fikir verir. Bu bağlamda, iç dinamiklerle dış dinamikler arasında köprü kuran bir takım aracı faktörler de kendini göstermektedir. Devletin niteliklerinden, yapısına ve devlet erklerinin işlevselliğine; toplumun siyaset algısından toplumu siyasi sürece entegre eden araçlara; toplumun sosyoekonomik seviyesinden tarihsel, kültürel geçmişine kadar bir çok yapının muhtevasını içeren kimlik, bu faktörlere yön veren temel enstrümanı oluşturmaktadır. Bu anlamda kimlik, karar vericilerin dış politika yapımında şuuraltında yer edinen bir obje olarak kendini göstermektedir ve dış politika yapım sürecinde bazen gizli özne olarak bazen de alenen kendini göstermektedir.

2.3.1. Milli Kimliğin Aynadaki Sureti: Resmi İdeoloji

İster verili bir realite ister modern dünyaya adaptasyon süreci olsun, toplumun kabullerinden ve/veya ötekilerinden oluşan kimlik, toplumsal katmanlarının en üst tabakasını oluşturmaktadır. Bireyler bulunduğu çevrede, güvenli ve refah içerisinde yaşayabilmek ve yaşam koşullarını değiştirecek olaylara az veya çok müdahil olabilmek için önce bir toplumun (veya toplumsal kimliğin) parçası olma, daha sonra da bir devletin tabiiyetine gereksinim duyarlar. Bir geleneğin, bir kültürün bir çevrenin içinde doğan bireyler, aidiyet duygusunu, aile ortamından başlayarak okul hayatı, iş hayatı diğer sosyal çevresi olmak üzere toplumsallaşma sürecinin her aşamasında pekiştirerek kazanır. Bu noktada, devlet, kimlik oluşumunda (icat edilmiş veyahut tahayyül edilmiş, ya da bir cevher kabul edilip ortaya çıkarılmış) homojen bir toplum oluşturma adına dolaylı veya doğrudan bir rol oynar. Bu rol devletin, ideolojik algısına göre değişimler göstermekle beraber, toplumun ortak bir kimliğe sahip olması ve ortak hedeflere sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Bu noktada, devletin yaratmak istediği kimlik ile yurttaşların varsayılan kimliği örtüşürülür (Gönlübol, 1978: 211).

İktidar, kendi ideolojik kimliği ve bu kimliğin doğrultusunda belirlediği politikaların muhafazası ve devamlılığı için devlet aygıtını, fonksiyonel yapısından işlevselliğine kadar şekillendirmek arzusu taşır. İdeoloji, dış politikaya ilişkin olgu, olay veya fikirleri belirli bir yorum çerçevesinde açıklama ve de genellikle bu paralelde bir eyleme yönelik belirli inançlar setinden oluşmaktadır (Sönmezoğlu, 2005: 621). Bu anlamda, devletin karar vermesi gereken bir mevzuda çoklu alternatiflerin belirli bir perspektifte ele alınarak, milli çıkar doğrultusunda en doğru kararın alınmasında, hâkim ideolojinin etkin bir rol oynadığını söylenebilir. Mamafih, dış politika alanında uygulanan politikaların rasyonalizasyonu ve meşrulaştırılması açısından ideoloji önem arz etmektedir (Sönmezoğlu, 2005: 621). Nitekim Hans Morgenthau'nun "her çeşit politika güç elde etme amacını gütmek zorundayken, ideolojiler kuvvet yarışması konusundaki bu tutkuyu gerek oyunculara ve gerekse seyircilere psikolojik ve moral açıdan daha kolay kabul edilebilir hale sokmakla görevlidir"¹⁶ tespiti ideolojilerin dış politikadaki önemini açıklaması bakımından oldukça manalıdır. Hâkim kimliğe ve onu yaratan ideolojiye direnenler ise egemen ideoloji durumuna gelemedikleri sürece ötekileştirilerek pasifize edilmeye çalışılır. Bu noktada Kemal Çiftçi'nin Türkiye özelinde durumu değerlendirmesi, konunun anlaşılması adına en güzel örneği teşkil etmektedir.

Türkiye'nin egemen hatta hegemonik düzeyde varlığını sürdüren kurucu ideolojisi olan "Kemalizm", oluşturduğu kurumlar aracılığıyla, eğitim sistemiyle, aydınlarıyla, toplumu şekillendirmeye, kendisinin toplumun bireyleri tarafından içselleştirilmesini sağlamaya, ortak bir duyuş, düşünüş ve algılayış biçimini oluşturmaya çalışmaktadır. Kendini devletle/ulusla özdeşleştiren Kemalizm, bu durumdan sapmalar olduğu veya toplum içerisindeki hegemonik etkinliğinin zayıfladığı algılaması içerisinde girdiği dönemlerde iç düşmanlarının dış düşmanların desteğiyle güç kazandığına, etkinliklerini arttırdığına inanmaktadır (Çiftçi, 2010: 43-44).¹⁷

¹⁶ Hans J. Morgenthau, Uluslararası Politika, çev. Baskı Oran ve Ünsal Oskay, C.1, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği yayınları, 1970, s.112'den aktaran Sönmezoğlu, 2005: 621.

¹⁷ İç düşmanların, dış düşmanlar tarafından desteklendiği algısı bütün devletlerin tehdit algılamalarında mevcuttur. Türkiye özeline yeniden döndüğümüzde, özellikle büyük bir imparatorluğun çöküşünde, çeşitli gayrimüslim unsurların ihaneti görmüş cumhuriyetin aydın kadroları bu tehdidi algılamaları gayet tabii karşılanabilir. Türkiye'de iç düşman algısı Kemalist seçkinlerin düzeninin devamını için kendinden olmayanı ötekileştirme yoluna gidilerek sürekli diri kalmıştır (Dağı, 2010: 23).

2.3.2. Dış Politikayı Yoğuran Eller: Bürokrasi

Bürokrasi, tüm devlet yönetimini ve devletin örgütünü ve personelini ifade etmektedir (Dursun 2004: 315).¹⁸ Şüphesiz bu terimsel anlam siyaset mefhumu içerisinde başkalaşarak Metin Heper'in deyimiyile (1983: 290) iktidarı, kendi yararına kullanan memur gurubu şeklini almıştır. Bürokratik yapılanmalar hemen hemen her ülkede, iktidar kadar kuvvetli bir mefhum haline gelmiştir. Bu yönüyle karar alma mekanizmasının temel çarklarından biri olmaktadır.

Dış politikanın oluşturulması ve uygulanması açısından, esas olarak başbakan ve dışişleri bakanından oluşan hükümet ve de bunun yanında, gerek dış politikanın oluşumu için hükümete bilgi ve değerlendirme sağlayan, alternatif tutum önerleri geliştiren, gerekse bu politikanın uygulanmasından sorumlu olan bir idari organizasyonun yani bürokrasinin varlığı mevcuttur (Sönmezoğlu, 2005: 618).¹⁹ Zira ülkenin ulusal/milli çıkarları için neyin daha faydalı olacağına ilişkin karar alma sürecinde, bürokrasi, etkin bir rol almaktadır.

Bazen de bürokrasi kanadının kendi aralarında çıkan uyuşmazlık, karar alma mekanizmasının da tıkanmasına sebebiyet vermektedir. Bu uyuşmazlık dış işleri bürokrasinin kendi alt birimleri arasında olabileceği gibi; (Örneğin Dışişleri bakanlığının çeşitli birimleri farklı politika bakış açılarına sahip olabilirler. Bunlardan Ege masası ile Avrupa masası veya Ortadoğu masası soruna farklı bakabilmektedirler veya kendi birimlerinin dış politikada öncelikli olduklarını düşünebilirler (Arı, 2004a: 182).) ayrı idari yapılanmaların bürokrasileri arasında da olabilir (Örneğin, Savunma sanayi için ödenek isteyen dış işleri bürokrasisine, maliye bürokrasisi tarafından veto gelebilir.). Netice itibariyle, bürokrasi, ulusal/milli çıkarın belirlenmesi ve neyin ulusal/milli çikara uygun olacağı konusunda -gerek teorik çerçevenin çizilmesinde gerekse de uygulamaya geçilmesinde- pay sahibi olmaktadır.

¹⁸ Bürokrasi kelimesi “Büro” (daire, memurlar) ve “Krası” (güç, iktidar) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Böylece bürokrasi “büroların iktidarı” anlamına gelmektedir. Bkz. Kabaklı, 2002: 9. Bu bağlam Weber bürokrasiyi, “geniş bir alana yayılmış toplumsal fiil ve hareketlerin, rasyonel ve objektif esaslara uygun olarak düzenlenmesi sürecidir.” şeklinde tanımlamıştır. Eryılmaz, 1993: 3.

¹⁹ Ayrıca Devletin konfederal, federal ve üniter yapıda ihtiva etmesi; devletin demokratik veya otoriter bir rejimle yönetilmesi; demokratik rejimle yönetiliyorsa da hükümet şeklinin, başkanlık, yarı-başkanlık, Parlamenter sistemlerle şekillenmesi dış politika da karar alma mekanizmasında farklılıklar doğurmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Arı, 2004a: 177-178.

Türkiye’de siyasi ve bürokratik yapıyı en iyi bir şekilde anlatan merkez-çevre diyalektiği²⁰, devletin iç politikadan dış politikaya kadar, karar alma süreci hakkında bize bir takım ipuçları vermektedir. Bu bağlamda Türk dış politika anlayışının da merkez-çevre ekseninin de değerlendirmek, dış politikada karar alma mekanizmasını anlamak adına bize yardımcı olacaktır. Batılılaşma süreci içerisinde, devrimlerin tepeden inmeci anlayışı içerisinde gelişmesi ve seçkinler tarafından yürütülmesi, bürokrasi sisteminin bu aydınlanma sürecinde daha ön planda olmasını sağlamıştır. Bu da bürokrasi sisteminde bir seçkin, elit sınıfın oluşmasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı’da batılılaşma hareketinde özellikle meşrutiyet döneminde öncül rol oynayan, İttihat ve Terakki orijinli askeri bürokrasi ve oligarşik bir yapı oluşturan sivil bürokrasi, cumhuriyet devrimlerinin sindirilmesi, benimsetilmesi ve geniş tabanları yayılması hususunda kendilerini kültürel, iktisadi, siyasi bütün alanlarda öncül ve baş görmüştür. Bir yanda feodal toplumdan endüstriyel topluma geçişi sağlamak için reformlar yapmaya çalışan "Devletçi-Seçkinciler", öte yanda, bu değişmeye karşı direnen "Gelenekçi-Liberal" toplumdaki oluşumları simgeleyen siyasal cepheler olarak teşekkül etmiştir. Devletçi-Seçkinciler, "laiklik" ve "devletin üniter yapısı ve bütünlüğü" çerçevesinde batılı değerler bezenmiş, statükocu ve batıcı bir dış politika anlayışı çizerken; Gelenekçi-Liberal kanat ise adem-i merkezîyetçi, liberal değerlerle bezenmiş, muhafazakar bir devlet düzeni ve Osmanlı tarihsel mirasına sahip çıkan, İslam ve Türk coğrafyasıyla her daim ilgili bir dış politika anlayışı çizmektedir.

Şerif Mardin'in "merkez" ile "çevre" olarak kavramsallaştırdığı bu iki kutup çok partili hayata geçişten günümüze kadar, özellikle bürokrasi kadrolarında kendi eğilimlerini gerçekleştirmek adına çatışma halindedir. Bu çatışma zaman zaman hariciye politikalarında da kendini göstermiştir. Öncelikle, devletçi-seçkinci cephe, Batılılaşma düşüncesi ve simgesi çevresinde oluşmuştur. Devletin aydın kesimini de temsil eden merkezî bürokrasi, bu cephenin yaratıcısı ve önderi niteliğini taşımaktadır. Bürokrasi, toplumun geri kalmış ve batılı değerleri özümsemeye cehalete saplantılı olduğunu düşündüğü için bütün yenilikleri devletin gücüne dayanarak gerçekleştirme yolunu seçmiştir. Halktan gelebilecek desteği yok saymışlar, hatta istememişlerdi. Bu

²⁰ Merkez-Çevre olguları, Türk siyasi hayatını anlama ve anlatma da önem kazanan önemli iki olgudur. Merkez, modern, merkezîyetçi, laik ve batıcı düşünce yapısından teşekkül olurken; çevre, gelenekçi, âdem-i merkezîyetçi, muhafazakâr kesimi temsil etmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Şerif Mardin, 1990.

bağlamda, Türk dış politikasının yürüdüğü çizgiden kısacık bir sapma algısı, siyasi iktidar ile hariciye bürokrasisi arasında bir çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanı, hem getirisi kuşkulu hem de batıcı politikaya aykırı bir örgütle işbirliği kurabilir. Hariciye bürokrasisi teamüller gereği, aldığı talimatı aynen uygular ve o örgütün kurulması için gerekli alt yapıyı hazırlar. Ama söz konusu, hükümet bir daha iktidar olamadığı durumda, ülkenin teamülleriyle bağdaşmayan bu politikayı sürdürmez (Oran v.d., 2005a: 57). 8 Temmuz 1996 ile 30 Haziran 1997 arasında süren ve Müslüman ülkelerle ilişkileri (D-8 projesi) ön plana tutan Refah Yol hükümetinin Libya, İran ve benzeri ülkelerdeki hata ve başarısızlıklarının basına sızdırılması (Oran, 2005a: 63-64) ile Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Dünya Ekonomik Forumu'nda (Davos) İsrail'e sert çıkışının belli kesim tarafından büyük eleştiri alması,²¹ bürokratik elit ile iktidar arasındaki çatışmaya örnek olarak gösterilebilir.

2.3.3. Liderin Kimliği: İnanç Ve Değerler

Lider faktörü, karar alma sürecinde en güçlü objeyi teşkil etmektedir. Liderin kişisel, karakteristik özelliklerinden, yaşı, tahsili, deneyimleri, yetiştiği çevre, karizması, ideolojisi, inançları gibi bütün özellikleri ve nitelikleri karar almayı etkilemektedir. Bu bağlamda, liderler karar alma sürecinde hem aracı hem de ana unsur olarak da yer alabilmektedirler. Özellikle dış politika hedefleri ve teamülleri belirli olan, demokratik devletlerde liderler sadece karar alma sürecinde aracı durumdadırlar. Çünkü Devletin rejimi cumhuriyet olan ve parlamenter sistemle işleyen devletlerde, kamuoyu ve sivil toplum kuruluşları(STK'lar) etkin bir şekilde rol oynayarak politika yapıcılarının kararlarını etkilemektedirler. Ayrıca, bu toplumlarda siyasi kültür oluşumu da tamamlandığı için seçimlerde daha rasyonel davranış biçimleri gözlemlenmektedir. Yönetime katılımın artması ve iktidarın hesap verebilirliği imkânlı hale gelmesi, iktidarın dış politikada gösterdiği bir zafiyetin iç politika da bir bedel ödemesi anlamına gelmektedir. Weberyen kuramda bu iktidarın meşruiyet kaynağı, akılcı veya hukukilik temelindedir(Dursun, 2004:110). Bu bağlamda lider, sadece bu sürecin üzerine yüklediği sorumluluğu doğru bir şekilde uygulamakla mükelleftir. Bunu uygularken de

²¹Haber hakkında daha geniş bilgi için bkz. <http://www.kanaldhaber.com.tr/Haber/Gundem-32/Monserler-isyan-etti-4863.aspx>, (1 Aralık 2010)

ülkesinin güçlü olduğu konumları iyi bir şekilde ifade edebilme ve yurt dışında kendinden emin güçlü bir imaj verme becerisine sahip olmalıdır. Bu yetilere sahip olmama durumu, bazen uygulanılacak politikanın aksamasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan lider faktörü, otoriter rejime sahip devletlerde çok daha kuvvetli bir şekilde yansımaktadır. Lider burada karar alma sürecinde tek başınadır. Sadece istişari nitelikte kurmayları mevcuttur. Lider odaklı, otoriter rejimlerde, kamuoyunun ve STK'lar oluşmaması, toplumun siyasi kültürünün oluşmamasını da beraberinde getirir ki iç politikada şekillenen politikaların dış politikaya sirayet etme ihtimali oldukça düşüktür. Meşruiyet kaynağı karizmatik liderde oluşan bu toplumlarda biat kültürünün oluşması da kaçınılmazdır.

Lider aynı zamanda ülkesinin değer yargılarını da yurt dışında temsille mükelleftir. Dış politika kararları, bu bağlamda karar vericilerin, inanç ve kanı süzgecinden geçmektedir. Liderin inanç ve değerlerinin oluşmasında şuuraltı kodlanmış sosyo-psikolojik etmenler önemli yer tutar (Çiftçi, 2010: 46). Şuuraltında yatan sosyo-psikolojik etmenlerin oluşmasında ise bağrında yetiştirdiği toplumun kimliği ve o topluma ait değerler havzası başat rol oynamaktadır. Bu noktada karar vericiler, iktidara geldikleri vakit, gerek toplumun nezdinde sorumlulukları gerekse de şuuraltı etmenleri gereği, inanç ve değerler faktörünü, politika yapımında göz önüne almak zorunda kalır. Örneğin G-20 zirvesine katılan Başbakan Erdoğan, aile fotoğrafı çekimi esnasında yerlerin belirlenmesi için ülke bayraklarının zemine konulduğu vitrine geldiğinde Türk bayrağını yerden kaldırıp ondan sonra kendine ait yerde durup beklemeye başlamıştı.²² Diğer ülke liderleri ise bu kriteri görmezden gelmişti. Şüphesiz bu husus, diğer ülke liderlerinin ülkelerinin bayraklarına saygısız davrandığı neticesinin çıkartılması anlamına gelmez. Sadece, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının, Türk Devlet geleneğini ve Türk milletinin değerlerini benimsediğini ve ona göre davrandığını gösterir.

Türkiye'de gelenekçi liberal dönem olarak adlandırabileceğimiz dönem genel itibariyle lider odaklı bir dış politika anlayışının güdüldüğü bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni, iktidar sahiplerinin, kısa vadeli olması ve hariciye kadrolarında köklü değişiklikler yapacak kadar dış işleri bürokrasisine egemen olamamalarından kaynaklanmaktadır. Buna mukabil gelenekçi liberal dönemde,

²² Haberin detayları için bkz. http://www.habervitrini.com/turk_bayragini_yerden_kaldirdi_diger_liderler_ise-422465.html, (1 Aralık 2010).

toplumla bütünleşme, toplumun kanaat ve duygularına daha fazla önem verme bakımından, dış politikada eksen kayması eleştirileri çok sık dile getirilmektedir. Öyle ki bu eleştirilerin arasında, iktidar sahiplerinin iktidarlarını pekiştirmek adına popülist davrandıkları söylemleri de yer almaktadır. Yalnız bunu, eksen kayması olarak algılamak yerine, Türkiye'nin dinamik yapısını işler hale getirme çabaları ve konumu itibarıyla elde ettiği avantajları etkin olarak kullanmak şeklinde algılamak da mümkündür.

2.3.4. Dış Politikada İmaj Ve Prestij

İmaj kavramı, kişinin bir nesneye ilişkin olarak geçmiş ve şimdiye ilişkin algılamalarını ve bu algılamalar sonucunda oluşan düşünce ve değerlendirmeleri kapsamaktadır (Çiftçi, 2010: 45). Toplumun belleğinde bir olayın veya bir mefhumun nasıl yer tuttuğu, aynı zamanda kimlik gelişiminde kendini tanıma ve ötekiyi tanımlama açısından önemli ipuçlarını bize sunmaktadır. Örneğin, Türk kimliğinin inşa sürecinde, Osmanlı'nın çöküşüne tanık olunması ve bu çöküşün mümessilleri arasında gayri Müslimlerin görünmesi, ağır bir iç düşman-dış düşman imajını beraberinde getirmiştir. Bu noktada, devletin imaj algısı, dış politikanın sürekli/teamülü dinamiklerinin ve geçici politikaların oluşumunda kimliğin ruh ikizi olarak önemli bir yere sahiptir. Devletin, emperyal/ yayılmacı mı, yoksa statükocu mu bir dış politikaya sahip olacağıının şuuraltıda kimlik/ımaj paradigmaları yoğun bir şekilde yer tutmaktadır. Örneğin, II. Dünya Savaşı öncesinde Fransızların dış politika anlayışı statükoyu koruma amacı güderken İtalya'nın dış politika amacı emperyal/ yayılmacı olmuştur.²³ Böylece, şuuraltıda yatan kimlik/ımaj, ideolojik amaçlarla beslenen dış politika uygulamalarıyla kendini göstermektedir.

Meseleyi Türkiye üzerinden aldığımızda, resmi ideolojinin yansıması olan Türk kimliği ve bu kimliğe göre şekillenmiş Türk dış politikasında, imparatorluk geleneği terk edilerek, kendi ve komşu ülkelerin sınırlarını korumaya dayalı "statükocu" dış politika anlayışı kendini göstermiştir (Oran vd., 2005a: 46-47). Bu bağlamda, gerek

²³ Avrupa'da Versay düzenini korumayı amaçlayan, Ren paktı ve Karşılıklı Garanti Antlaşması çerçevesinde imzalanan Locarno Antlaşmaları(1925) ve Briand-Kellogg Paktı, Fransızların statükoyu korumayı amaçlayan dış politikasına örnek teşkil etmektedir. Bu mukabil, İtalya'nın 1935'te Habeşistanı, 1939 Arnavutluk'u İşgali, yayılmacı-emperyal dış politikaya örnektir. Daha geniş bilgi için Bkz. Sönmezoglu, 2005: 283-289; Oran 2005: 46.

imparatorluk geleneğinin taşıdığı emperyal düşünce gerekse de Osmanlı son döneminde kendini gösteren pantürkist (Turancı) düşünce “irredantizm” törpülenmiştir. Bu algının oluşumunda, Türklerin maceracı politikalar nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldiği düşüncesi, Türk kimliğinin batı model alınarak inşa edilmesi ve Osmanlı mirasının ötekileştirilmesi yatmaktadır.

Kimliğin, uluslararası arenada beğenilme arzusunun dışavurumu, devletin, diğer devletlerarasında ve uluslararası arenada sahip olduğu prestijdir. Prestij, dış politika uygulamalarının amacı olabileceği gibi doğrudan sonucu da olabilir. Kavramı daha çok klasik yönleriyle ele alan Morgenthau’ya göre diplomatik törenler/ geleneklerde kendini daha fazla göstermektedir. Misal olarak temellendirecek olursak, II. Dünya Savaşı sonlarında toplanan 1945 Postdam Konferansı’nda, “ Üç Büyüklerin ”²⁴ liderleri olan Truman, Stalin ve Churchill’in toplantı salonuna gelişte, ülkelerinin prestijleri açısından bir anlam ifade edecek olan bir sıralama üzerinde anlaşamadıklarından, ayrı ayrı kapılardan ve aynı anda içeri girdikleri bilinmektedir (Sönmezoğlu, 2005: 280). Günümüzde ise, ülkesindeki teknolojik gelişmeler, gelişmişlik düzeyi, milli refah seviyesi, uluslararası politikada sahip olduğu etkinlik, güvenilirlik, devletleri prestijli kılmaktadır. Netice itibariyle, devletlerin sahip olduğu değerler ve güç sonucu prestiji ortaya çıkmaktadır.

²⁴ SSCB, ABD ve İngiltere.

3. SANCILI BİR DIŞ POLİTİKANIN KİMLİKSEL ALT YAPISI: İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE TÜRKİYE'DE ULUSLAŞMA SÜRECİ

*Kıtaları ipek bir kumaő gibi keser biçerdik.
Kelleler damlardı kılıcımızdan. Bir biz vardık cihanda bir
de küffar... Zafer sabahlarını kovalayan bozgun akőamları.
İhtiyar dev, mazideki ihtiőamından utanır oldu. Sonra
utanç, unutkanlığa bıraktı yerini, "Ben Avrupalıyım"
demeğe başladı, "Asya bir cüzamlılar diyarıdır"*

Cemil MERİÇ²⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda, kurumsal ve toplumsal yapıların oluşturulmasında, Osmanlı döneminin izlerini görmeden yapılabilecek bir yorum, şüphesiz eksik ve hatalı olacaktır. Öyle ki ulus devlet ve milli kimliğin tesisine kadar birçok politikalar tecrübe edilmiştir ve uygulanan her politika müspet veya menfi sonuçları beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türk milli kimliğinin oluşumunun ana harcını modernleşme oluşturmuştur. Modernleşme, Osmanlı'nın son dönemlerinden cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir süreç olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

19. yüzyılın değişen ve değiştiren dünyasında çok uluslu imparatorluklara ayrılan sayfa, üzerine kurulacak milli devletlerin tarihsel hikâyesinden ibaretti. En nihayetinde çok uluslu imparatorlukların cevherinden yıllarca koruyup besledikleri çok uluslu devletler çıktı. Türkler için hikâyenin trajik tarafını, fiziki olarak sınırlarını korumaya çalıştıkları Osmanlı'nın muhtevasını; batılı dostlar, normlar, fikirler, kuramlar ekseninde deđiőtirmeye çalışmaları oluşturmaktadır. Çünkü imparatorluk ne kadar batı yönünde modernleştirilmeye çalışılsa o kadar toprak kaybediyordu. Belki de unutilan, modernleşmenin temelini uluslaşmanın oluşturduğuuydu. Bu ekseninde, denendi Osmanlılık ve herkese Osmanlı dendi, devamında yapısal ve kurumsal değişmeler... Balkanları kaybettik. İslamcılıkla, "İttihadı-ı İslam" dedik, İslam ahalisi tek millettir dedik. Ortadoğu'da kopmalar başladı. Elde bir avuç Anadolu insanı kalınca, adına Türk

²⁵ İfadenin kullanımı için bkz. Meriç, 1985: 84.

dedik. Kangrendi artık imparatorluk. İçerisinde eski ile yeni çatışmalarıyla yaşanan paradokslar, çıkmazlar ve bağrından en son çıkan ulus ve ulus devlet olan, millet-i aslinin devletini kurduk. Türkiye!

Türk siyasi kimliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi dâhilinde iç isyanlar, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, milli mücadele süreci içerisinde yetişmiş, olgunlaşmış ve aynı zamanda yeni bir heyecanla cumhuriyeti kurmuş kadroları motive eden tarihi, kültürel, dini, siyasi ve psikolojik faktörlerin izini taşımaktadır (Çiftçi, 2010: 79). Bu bağlamda Türk milli kimliğinin inşa sürecinde, içselleştirilen ve/veya ötekileştirilen mefhumları algılayabilmek için, modern Türk kimliğinin alt yapısını oluşturan faktörleri analiz etmek elzemdir.

3.1. DEVLET-İ EBED MÜDDET DAVASI: OSMANLILIK

Batı medeniyetinin Osmanlı'ya üstünlüğü, devletin siyasî ve askerî yenilgisi şeklinde görülmüştür. Devletin gerilemesi süratini arttırdığı ölçüde batılılaşmanın hızı da artmıştır (Göngör, 1990: 101-102). Osmanlı'da modernleşme süreci Batıdaki modernleşme sürecine paralellik göstermemiştir. Çünkü Batıda yenileşme, sürecinde toplum ile devletin zaman zaman birbirinden bağımsız bir şekilde yürütmüş oldukları ve toplumun bilinçlenmesiyle oluşmuş bir süreç söz konusudur (Fidan v.d., 2011: 114). Osmanlı'da ise mağlubiyetlerin askerî bir problem olarak görülmesi, alınan ilk tedbirlerin de askeri mahiyette gelişmesi sonucunu doğurmuştur (Meriç, 1980: 277-278).

Bu bağlamda, Sultan III. Selim'le başlayan modernleşme süreci, devletin temellerine dokunmadan yapılan düzeltmelerden ibarettir (Tanör, 1999: 34). Nizam-ı Cedit olarak adlandırılan yenilik hareketinin temel hedefi, başta askeri ıslahatlar ile idari ve mali yapıda düzenlemelerle beraber teknik bir takım gelişmelere ayak uydurma olmuştur.²⁶ Yine Avrupa'da var olan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek amaçlı 1793'te Londra'da ilk daimi elçilik açılmıştır (Sander, 2004: 209). Devamını Berlin,

²⁶Nizam-ı Cedit, Yeniçeri Ocağını kaldırmak, ulema sınıfının etkinliğini kırmak ve Avrupalaşmayı içermektedir. Bu bağlamda, eski kurumlarla birlikte yeni ve modern kurumlar teşekkül edilmiştir: Askeri alanda, Yeniçeri Ocağı yanına Nizam-ı Cedit ordusunun kurulması; mali yapıda, var olan devlet bütçesinin yanına irad-ı cedit hazinesinin oluşturulması; eğitim sahasında, medreselerin yanına teknik öğretim kurumlarının kurulması gibi. Daha geniş bilgi için bkz. Tunaya, 2004: 20-21.

Viyana ve Fransız elçilikleri izledi. Bu gelişme, başta hariciye sınıfında olmak üzere Osmanlı bürokrasisinde köklü değişimlere yol açacak yeni bir bürokratik yapının oluşmasının da önünü açmıştır. Avrupa'daki yenilikleri gözlemlemek ve Osmanlı'da tatbik etmek için gönderilen Türk kâtipler, döndüklerinde Babiâli'de memur olarak görev almakla birlikte batı tesirinde kalmaları neticesinde Osmanlı'da fikirsel ve kurumsal birçok değişimlere öncü olmuşlardır. Sultan II. Mahmut döneminde ise, III. Selim'in getirmiş olduğu yeniliklere karşı duran ulema ve yeniçerilerin arasındaki işbirliği bozulmuştur. II Mahmut 1826'da Vaka-ı Hayriye olarak tabir edilen Yeniçeri Ocağını kapatıp, Asakir-i Mansure-i Muhammediye olarak adlandırılan bir ordu kurmuştur (Sander, 2004: 181). Bu yenilikle ordu, yeniliklere her daim açık ve yeniliklerin en önce tatbik edildiği bir kurum olmuştur. Modern anlayış ve teknikle kurulan yeni ordu'nun eğitimi için Prusya'dan subaylar getirilmiştir. Bunun yanı sıra, harp okullarından Türk subaylarda eğitim için Viyana'ya gönderilmiştir. Osmanlılar ilk defa, Batıyı küçümsemek şöyle dursun, onları kılavuz ve hoca olarak görmeye, dillerini öğrenmeye ve kitaplarını okumaya başlamışlardır (Meriç, 1980: 278).

Balkanlarda başlayan ayrılıkçı hareketler ve Anadolu'da beliren asayişsizlik, Osmanlı'da merkezi yönetiminin zafiyet gösterdiğinin belirtileri arasındadır. Özellikle tımar sisteminin yerine ikame edilen iltizam sistemi de zamanla yozlaşmış ve bölgelerde "ayan" denilen yeni bir iktisadi güç oluşmuştur (Kazancıgil, 2007: 176-177). İktisadi güç haline gelen ayan, zamanla siyasi bir otorite olma çabasını içerisine girmiştir. Ayan denilen bu gruplar, valiler, paşalar ve kadılar ile işbirliği yaparak, Osmanlı eyaletlerinde sözü geçen siyasi güç haline gelmişlerdir ve derebeyi adı verilen büyük ayanlar özel ordular oluşturmuşlardır (Kazancıgil, 2007: 177). Merkezi otoriteye karşı yerel bir otoritenin de belirmesini, imparatorluğun içten çürümesi olarak da adlandırabiliriz. Netice itibarıyla, yerel güç olan ayanların, merkezi otoriteye karşı ilk zaferi, II. Mahmut döneminde hazırlanan Senedi-i İttifak (1808) olmuştur. Buna mukabil, bu belge, Osmanlı'nın Magna Carta'sı şeklinde yorumlanamaz çünkü hem Sultan II. Mahmut bu belgeyle ayanlara tanımış olduğu hakları birkaç yıl içinde geri almıştır (Kazancıgil, 2007: 181). Diğer bir ifadeyle, Ayanların ağzına bir parmak bal çalmaktan öteye gidemeyen bu belge, kısa süre sonra geçerliliğini yitirmiş, 1812 Rus Savaşı'nın bitiminden sonra Sultan II. Mahmut feodal beylere karşı yıkıcı bir siyaset izleyerek (Tanör,1999: 65) merkezi yönetimi, merkezi besleyerek güçlendirmeye çalışmıştır ki

merkeziyetçilik bir anlamda bürokratik güç anlamına gelmiştir (Ortaylı, 2011: 123). Yönetimde kısa sürede büyük bir güç haline gelen merkezi bürokrasi, Osmanlı modernleşmesine yeni bir yön vermiştir diyebiliriz. Avrupa'da eğitilmiş, alanlarında uzmanlaşmış kadrolar, yönetimdeki zafiyeti de iyi kullanarak Osmanlı'yı idari, mali yapıdan fikirselsel, düşsel sahaya kadar yeniden dizayn etmeye çalışmışlardır. Bürokrasi ile keyfilikten, bireysellikten uzaklaşmış; memurların hakları görevleri, yetkileri ve sorumlulukları hukuki olarak tanımlanmış, bir devlet memuriyeti anlayışı geliştirilmiştir. Yetki ve sorumlulukları ise cezai hükümlerle sınırlandırılmıştır (Fidan vd., 2011: 122).

Modernleşmenin kurucuları, Batı'nın askerî ve idarî yapısını Osmanlı İmparatorluğu'na aktarırken Batı'nın günlük kültürü de Osmanlı toplumuna girmiştir. Giyim, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler, "Avrupai" olmuştur (Mardin, 1994: 11-15). Bu noktada Batı, Osmanlı için yönünü ve rotasını tayin eden "kültür uydusu" olmuştur (Türkdoğan, 2002: 56). Yalnız bu durum sadece merkezi yapıda ihtiva etmiştir, taşraya sirayet edememiştir. Bu da, Osmanlı'da "saray kültürü" ve "taşra kültürü" şeklinde iki farklı kültür biriminin oluşmasıyla neticelenmiştir. Osmanlı siyasal sistemini merkez ve çevre gibi iki belirgin ve farklı kültürel bölünme oluşturmuştur (Fidan vd., 2011: 124). Modernleşmeyi topyekûn batılılaşmak olarak algılayanlar, çoğu kez otoriter yönetimin idarecisi konumun olmuşlardır ve halkın yaşam tarzının değişmesi gerektiğine inanmışlardır. Böylelikle modernleşmenin halk tabanına inememesiyle neticelenen geleneksel yapı ile sürekli bir çatışma hali doğmuştur (Ülken, 1998: 21-22).

19. yüzyılda kendini gösteren milliyetçilik kasırgası, İngiltere, Fransa ve İspanya'nın ardından, Avrupa'da İtalya ve Almanya'ya sirayet etmekle birlikte milli devletlerin doğuşunun önünü açmıştır. Bu gelişme aynı zamanda, çok uluslu imparatorlukları tehdit etmeye başlamıştır (Sarımay, 2004: 16). Bu bağlamda, Fransız İhtilali ile tohumlanan ve hürriyet fikriyle desteklenen milliyetçiliğin yayılması, Osmanlı Devleti'nde ayaklanmalara yol açarak devletin bütünlüğünü tehdit etmeye başlamıştır (Sarımay, 2004, 16). Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı imparatorluğu, içerisindeki farklılıkları sükût ve sulh içerisinde bir arada yaşatmak adına nev-i şahsına münhasır bir model olan "millet sistemini" geliştirmiştir. Osmanlı'da millet sistemi dinsel ayrılıklara göre belirlenmiştir. Bu bağlamda aynı kiliseye bağlı

olan Rumlar, Bulgarlar ve Sırlar aynı millet olarak görülürken (daha sonra kiliseler ayrıldı), Katolik, Protestan ve Ortodoks Ermeniler ayrı ayrı millet olarak düşünülmüştür (Ortaylı, 2008: 201; Küçük, 1985: 1007-1024). Bu bağlamda, Osmanlı içerisinde gayrimüslim unsurların milli kimlik etrafında toplanmaları, bu bağlamda “Osmanlı Millet sistemi” olarak adlandırılan sistemin çöküşünü hızlandırmış ve devlet-i ebed müddet şuuruna dayanan Osmanlı aydınlarını harekete geçirmiştir.

Devleti kurtarmaya yönelik çalışmalar Osmanlı’da fikir akımlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle balkanlarda yaşanan çözümlere karşı gayrimüslim tebaanın devlete bağımlılık sorununun çözümü, “Osmanlı kimliği” şuurunda aranmıştır. Batıdaki milliyetçilik anlayışının temeli, belli sınırlar içinde, aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan ve birlikte yaşama duygusuna sahip olan millet kavramına dayanmaktaydı (Sarınay, 2004: 17). Bu anlamda Osmanlı aydınları, ortak vatan ülküsü üzerinde bir Osmanlı milleti yaratmaya çalışırken, batı tipi vatancılıktan etkilenmişlerdir (Sarınay, 2004: 19). Bu noktada, kendilerine Genç Osmanlı diyen bir gurup seçkin aydın, - Namık Kemal başta olmak üzere- bütün Osmanlı siyasi coğrafyasına yayılacak şekilde ortak vatan şuurunu ve Osmanlılık anlayışını hürriyet ve eşitlik fikriyle besleyerek yaymaya başladı. Bu noktada, Genç Osmanlılar, Osmanlılık anlayışını pragmatik bir politikadan kurtarıp ideolojik bir formata sokmaya çalışmıştır (Sarınay, 2004: 18). Bu anlayışın temelinde, hâkim millet anlayışının daha fazla sürdürülemeyeceği ve gayrimüslim tebaa ile Müslüman tebaanın eşit ve aynı statüde sayılması fikri de etkili olmuştur. Öyle ki Osmanlı halklarının sahip oldukları haklar ve ödevler açısından eşit duruma getirilme amaçlanmıştır (Güleç, 1992: 24).

Osmanlı kimliğinin içselleştirilmesi için atılan somut adımlar, Tanzimat ve Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet’in ilanı olarak görülebilir. Tanzimat Fermanı’yla (1839) birlikte çeşitli dinlere mensup Osmanlılar arasında eşitlik prensibinin tesisi yoluna gidilmiş ve ortak vatan şuru ekseninde bir Osmanlı kimliğinin temelleri atılmıştır. Mamafih, her türlü etnik kimliğin, milli kimlik seviyesine erişmeden, Osmanlı kimliği potasında eritilmesi ve Osmanlı kimliğinin bir üst kimlik olarak benimsetilmesi, Osmanlılık fikrini doğurmuştur. Böylece imparatorluğun kapısına dayanan, milliyetçi rüzgarın önü kesilmek istenilmiştir (Hanioglu: 1985: 1389; Bayraktutan, 1996: 36). Islahat Fermanı’nda ise, Tanzimat ilkelerine bağlılık yinelenmekle beraber özellikle Hıristiyan tebaa ile ilgili hükümlere baktığımızda,

Avrupa baskısının iç işlere müdahale olarak yansıdığına göstergesidir.²⁷ Aynı zamanda, birey devlet ilişkisinde, tebaalıktan vatandaşlığa geçiş yolunda, başlangıç noktasını teşkil etmiştir (Doğan, 2004: 493). Bu durum, toprak kayıplarıyla beraber Osmanlı'yı biçare kılmakla beraber, meşrutiyetin önünü açmıştır. 1876 Kanun-i Esasi'nin kabulüyle ilan edilen I. Meşrutiyet, Osmanlılık politikasının resmi kanadını oluşturmakla beraber, vatandaşlık kurumu en üst hukuki metin tarafından tanınmış ve dini bağlanma, devlet tebaa ilişkisini belirleyici olmaktan çıkarılarak devlete bağlılık esas sadakat odağı yapılmıştır (Yıldız, 2004: 56). Bu bağlamda, Kanun-i Esasi'nin 8. Maddesinde Osmanlı uyrukluluğu şu şekilde tanımlanmıştır:

Sıfat-ı Osmaniyye- Devlet-i Osmaniyye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesi, hangi din ve mezhepten olursa olsun, bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre, istihsal ve iza'a(kazanılır ve kayb)edilir (Göyünç, 2004, 12).

Genç Osmanlılar²⁸ tarafından Fransızlardan esinlenerek oluşturulan Osmanlı Kimliği, devletin içinde bulunduğu parçalanma ve dağılma ahvalini durdurmak amaçlı tebaaya sunulmuştur. Yani, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan tüm insanların ilk siyasi kimliğini de oluşturan bu düşüncenin kökü devlet vatandaşlığıdır (Karpas, 1995: 28-29). Bu bağlamda, Osmanlı topraklarında yaşayan herkes, dil din, ırk ayırt edilmeksizin Osmanlı vatandaşı sayılmıştır. Kökleri 1839 Tanzimat ve bilhassa 1856 Islahat fermanlarına dayanan Osmanlılık fikri, 1864 yılında çıkarılan vatandaşlık kanunu ile hukuki bir yapıya dönüşerek, devletin resmi kimliğini oluşturmuştur (Yetim, 2008: 66).

Osmanlılık düşüncesinin gerçekleştirilmesinde payitaht ile Genç Osmanlılar arasında bir ayrım kendini göstermektedir. Payitaht Osmanlılığı pragmatik bir politika düzleminde anlamlı bulurken Genç Osmanlılar, bilinçli bir ideolojik sisteme dönüştürme arzusunda olmuşlardır. Bu bağlamda Osmanlılık belirli bir aydın kesimin devlet-i ebed müddet adına geliştirdiği felsefi bir reflekse dönüşmüştür. Bu fikir, Genç Osmanlılar arasında da farklı yorumlanmıştır. Namık Kemal'in Osmanlılığı gayrimüslim tabakayı biraz daha dışarıda tutan Müslümanlığa dayalıyken; Maliye

²⁷ Ayrıca, Islahat Fermanı, Avrupalıların, hıristiyan tebaanın Osmanlı içerisinde yaşamalarından duydukları rahatsızlıkların ifadesidir. (Özcan, 2004: 25).

²⁸ Genç Osmanlılar, Namık Kemal, Reşad, Ayetullah ve Refik Beyler öncülüğünde 1865 yılının haziran ayında, Belgrat Ormanı'nda düzenledikleri bir piknikle "İtalyan Carbonari İhtilal Cemiyetini" model alınarak kurulmuştur. Cemiyet mensupları gizliliği esas almakla beraber, hücre sisteminde örgütlenmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Akşin, 2006: 31.

Nazırı Cavid ve Ahmed Şuayb'ın Osmanlıcılık anlayışı her dil ve dinden insanlardan teşekkül (Ortaylı, 2003: 23; Berkes, 2007: 50) bir anlayışla yoğrulmuştur. Bu noktada Namık Kemal'in vatan düşüncesi ve Osmanlı kimliğine bakışı, daha sonra zuhur edecek Türk milliyetçiliğinin de temelini oluşturmuş diyebiliriz. Daha önce devletin hatta ve hatta hanedanın adı olan Osmanlılık, 19. yy.'de bir uyruklu, bir yurttaşlık kimliğine dönüşerek, Avrupa'daki uluslaşma sürecini kendine örnek almıştır (Ortaylı, 2003: 24). Modern Osmanlı kimliğinin oluşumunda temelini ise Osmanlı seçkinleri ve Osmanlı millet sistemi oluşturmuştur (Ortaylı, 2003: 24). 19. yüzyılda Osmanlı aydını, Osmanlı toplumunda ayrı dil ve din kompartımanlarında yaşayan gruplardan çıkan zeki gençlerin aynı eğitim potasında kaynamasıyla ortaya çıkmıştı ve modernleşme ideolojisinin adamıydılar. Nitekim Rum, Ermeni, Türk veya Arap, hepsi Osmanlıca, Fransızca biliyordu ve birçoğunun amacı, yurt dışında özellikle Fransa'da aldıkları eğitimi, fikir sistemiyle beraber Osmanlı'da tatbik etmektir (Ortaylı, 2003: 37). Öte taraftan dini cemiyetler halinde ayrılan gayrimüslim unsurlar ile Müslümanlar, Osmanlı millet sistemini oluşturmuşlardı. Yani Ortodoks Yunan, Ermeni, Bulgar bir millet olarak sayılmaktaydı. Milli kimliklerin dini mezhepsel ayrışmalardan ziyade kültürel ve dilsel etkenlerle oluşması, Osmanlı millet sisteminin yerine başka bir millet anlayışının ikame edilmesinin gerekliliği doğurmuştur. Osmanlıcılık, bu anlamda, milliyetçilik düşüncesine paralel, batılıların milliyetçilik propagandalarını engellemeye yönelik bir çaba (Koçlar ve Demir, 1999: 348) olarak da algılanmıştır. Bir nevi, Osmanlı millet sistemini alt üst eden milliyetçilik zehrinin panzehiri olarak görülmüştür. Bu noktada, Batı'yı yakinen takip eden ve Osmanlı mevcut yönetiminden rahatsız olan gayrimüslim toplulukların devletten ayrılmaması, Osmanlıcılık politikasının hürriyet ve eşitlikçi anlayışına bağlıydı (Türküne, 1992: 61). Bu bağlamda sultanın takdir yetkisine bakılmaksızın laik nitelikli temel yasalara Avrupa'daki bütün krallar gibi uyması gerekliliğine inanılmıştır (Mardin, 1996: 204-206).

Lakin Osmanlıcılık hedeflerine ulaşamamıştır. Bir taraftan Balkanlarda başlayan çözülme hız kazanmışken; Hıristiyan tebaa, bunu bir Truva atı olarak algılamakla beraber etnik milliyetçiliğin etkisi altında vatandaşlık yerine ayrılıkçılığı tercih etmiştir. Tanzimat'la başlayan Osmanlı milleti yaratma projesinin seçkinler dışında topluma yeterince nüfuz edemediği, Osmanlı dini ve etnik cemaatlerinin pek çoğunun bunu bir Türkleştirme politikası olarak gördüğü yadsınmaz bir hakikattir (Hanioglu, 2010). Türk

olamayan Müslüman tebaaya gelince, Osmanlılık onlar için İslam'a bakışla çok manalı olmamıştır. Bunun yanı sıra, Kanuni Esasi'nin (1876) 11. maddesinde yer alan (Devletin dini İslam'dır) ibaresi, ülke içerisinde her ne kadar farklı dinlere karşı güvenceler verileceği garanti edilse de gayrimüslimleri tatmin etmemiştir (Akçam, 2002: 73). Hâsılı, Osmanlı vatanseverliği etnik milliyetçiliğe karşı koyamamıştır (Yıldız, 2004: 56). Diğer taraftan, gayrimüslimlere verilen haklar şer'i prensiplerin çiğnenmesi olarak yorumlandığı için Müslüman tebaanın tepkisini çekmiştir (Sarınay, 2004: 20).

3.2. İMPARATORLUĞUN DAĞILIŞI VE CUMHURİYETİN DOĞUŞU

Osmanlı Devleti'nin korunması gerekliliğiyle ve Batı'daki gecikmeyi yakalamayı kafasından çıkarmamış olan eğitilmiş orta sınıf Türk entelektüelleri Avrupa'dan ithal edilmiş ideolojilere dönmüştür (Laurens, 2006: 72). Bu manada birçok aydın, geri kalmışlığın sebebi olarak İslam'ı göstermiştir. Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınların elinde işlenip, sonra çeşitli komisyonlarda ve padişah elinde bir sıra tadillere uğrayarak ilan edilen Kanuni Esasi (Aydemir, 2006; 62), 1877-1878 Rus Harbi bahane edilerek Sultan II. Abdülhamid tarafından uygulamadan kaldırılmış ve meclis kapatılmıştır. Bu tarihten itibaren, 1908 İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar Sultan Abdülhamid'in yönetimi başlamıştır. Muhalefet, meşrutiyeti devletin bütünlüğünü koruyabilmek için isterken, aynı gerekçeyle meşrutiyet yönetimine son verilmiştir. Sultan II. Abdulhamid'e göre gayrimüslimler elde etmiş oldukları imtiyazları eşitliğe feda etmeyeceklerdi (Abdülhamid, 1987: 122).

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni çizilen sınırları içerisinde Müslüman uyruklar eskisine oranla çok daha büyük yüzde oluşturmuştu (Mardin, 1990; 186). Sultan II. Abdülhamid bunu akıllıca fark edip halifelik kartını, Arap taşralarını imparatorluğa daha çok kazandırmak için oynamıştır (Laurens, 2006; 72). Böylelikle, teorik bir kurgu olan İslamcılık politikasının, dönemin konjonktürü itibariyle de pragmatik bir uygulamaya dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu dönemde, İttihad-ı İslam ya da İslamcılık politikası, Osmanlılık politikası yerine ikame edilmiş, Halifelik müessesine canlılık kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu politikanın

amacı, dünya Müslümanlığına hükmetmekten ziyade Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman nüfusu devlete bağlı olarak tutmak olmuştur.

I. Dünya Savaşı'na doğru gidildikçe, Osmanlı Devleti'nde Balkanlardan ziyade, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da da toprak kayıpları yaşanmaya başlamıştı. Eş zamanlı olarak, II. Abdülhamid'i tahtan indirme ve Kanuni Esasi'yi yeniden etkin kılmak amaçlı Genç Osmanlıların devamı niteliğinde Jön Türk hareketi başlamıştır. Jön Türklerin içerisinde Askeri Tıbbiyede okumuş subaylardan, gayrimüslim ve padişaha muhalif birçok azınlık cemiyeti de bulunmuştur (Akşin, 1985; 841). Azınlıkların, imparatorluğun birliğinden çok kendi ulusal çıkarları uğruna faaliyetlerde bulunması, Jön Türkler içerisinde ayrışmanın temelleri atılmakla beraber, Kuzey Türklüğünden gelen Yusuf Akçura gibi Türkçülerin, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi ideolojileri sorgulayarak çürütmesi²⁹, 1905 yılından itibaren örgüt içerisinde hürriyet ve meşrutiyet vurgusunun yanında Türkçülük söylemi de yer buldu (Mardin, 1985; 351). Ermeni siyasi partilerinin İttihat ve Terakki Fırkasını desteklemekten vazgeçmeleri ve Ermeni sorununu uluslararası arenaya taşıma çabaları; Rumların ise Venizelos'un "Megalo İdea"sını desteklemeye başlamaları ile İttihat ve Terakki liderleri tam anlamıyla Türkçü politikalar izlemeye başladı (Çiftçi, 2010; 86). Bu bağlamda 1908'de tekrar yürürlüğe giren Kanuni Esasi'nin getirmiş olduğu özgürlük havası, gerek gayrimüslimlerin ülke içerisinde yürüttükleri ayrılıkçı faaliyetler gerekse de II. Meşrutiyet'e karşı çıkan 31 Mart Vakası³⁰ sebebiyle çabuk dağıldı. İttihat ve Terakki Partisi, 23 Ocak 1913'te Enver Paşa önderliğinde, Bâb-ı Âli'de bulunan Bakanlar Kurulu'nu bastı ve Bulgar kuşatması altında bulunan Edirne'nin kurtarılması amacıyla yönetime el koydu. Ülke, I. Dünya Savaşının sonuna kadar Enver Paşa, Talat paşa ve Cemal Paşa üçlüsü tarafından yönetildi (Çiftçi, 2010: 93).

1908-1914 döneminde kurumların Türkleştirilmesi üzerine kurulu bir merkezîyetçi politika izlenilmiştir. Bu politikalar iki açıdan Arap coğrafyasında hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Birincisi yönetim ve eğitim dilinin Türkçe olarak

²⁹Bu konuda Yusuf Akçura tarafından yayınlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalede, Osmanlıcılık düşüncesi, gayr-ı kabil-i tatbik olarak nitelendirilmiştir. Bunun yerine, bütün dünyada olduğu gibi Türklerde de milli şuur oluşmalı ve bütün Türkleri bir bayrak altında toplayacak Türk birliği savunulmalı. Bkz. Akçura, 2007.

³⁰Ahrar Partisinin teşvikiyle ve Volkan Gazetesinin yayımsal desteğiyle II. Meşrutiyete karşı yapılan ayaklanmada, Osmanlı'nın Şeriat hükümlerine aykırı bir şekilde yönetildiği ve halkının gittikçe kâfirleştiği savunulmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Çiftçi, 2010; 88.

dayatılması, ikincisi Türkçeleştirme politikalarının Kuran diline saldırı gibi görülmesidir ki bu iki etken Arapların, Jön Türkleri İslam'a ihanetle suçlamasına ve Jön Türklerin de Arapları geri kalmışlığın sebebi olarak görmelerine yol açmıştır (Laurens, 2006: 73). Yine bu dönemde Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi (15 Ekim 1908) ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (6 Ekim 1908) (Çiftçi, 2010: 87), Girit meselesi, Trablusgarp'ta son Osmanlı toprağının kaybedilmesi gibi olaylar imparatorluk gemisinin daha da fazla su almasına sebebiyet vermiştir. Bütün bu vaka-ı felaketlerle birlikte Balkanların tamamen kaybetme riskiyle karşı karşıya kalınması Osmanlı'da yıkımın sonuna geldiğinin ulaşı olmuştur (Yerasimos, 2006: 39). İçerideki azınlıklar, Osmanlı devletinden ayrılmak ve Osmanlı toprakları üzerinde gizli faaliyetlerle ayrı devletler kurmak amacıyla örgütlenmişlerdi. Etnik-i Eteryaya, Pontus Rum gibi Rum kökenli; Taşnakyan ve Hınçak gibi Ermeni kökenli; En Nadi-ş Şarki, El Mümtedi-i Edebi gibi Arap kökenli; Başkim gibi Arnavut kökenli; hemen hemen her etnik kökenden dernekler meydana gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin "İttihad-ı Anasır" politikasına rağmen, imparatorluk da Türklerin dışındaki unsurlar arasında milliyetçilik akımları ve milli bağımsızlık hareketleri artık büyük boyutlara ulaşmıştır (Sarıay, 2004: 131). Bu dönemde Türklerden başka her millette milli şuur oluşmasına rağmen Türklerde milli şuur daha uyanmamıştır (Tunaya, 1988: 435). Bunun en büyük sebebi Türklerin, neredeyse tümüyle Osmanlı-İslam kültürüyle bütünleşmiş olmalarından ileri gelmektedir.

Türkçü hareketler, Osmanlı'da ilk olarak dil ve edebiyat alanında başladı ve özellikle Kuzey Türklüğünün (Kırım, Azerbaycan v.b.) formülasyonu ve konjonktürel yapı itibariyle siyasi alana sirayet etti. Meşrutiyet, hürriyet, eşitlik için yola çıktıkları bütün arkadaşları kendilerini satmışlardı ve Osmanlı aydınları ağır bir travma ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu bağlamda bir taraftan, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi dilde Türkçülüğü amaçlayan merkezi Selanik'te olan Genç Kalemler dergisini yayınlanmakta diğer taraftan, Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim gibi aydınlarca kurulan Türk Derneği aracılığıyla da "Türkçe yazın, Türk olarak düşünün." gibi telkinlerde bulunuluyordu. Netice itibariyle, Türkçü düşüncenin gerek halk nazarında yayılması gerekse de tarihi derinlikleri yakalanarak teorize edilmesi amacıyla (Copeaux, 2006: 167) Yusuf Akçura, Ahmet (Ağaoğlu) Bey, Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, Ziya (Gökalp) Bey gibi dönemin Türkçü aydınlarıyla İttihat ve

Terakki'nin merkezinde yapılan toplantıyla 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) Türk Ocakları kurulmuştu (Sarıay, 2004: 141).

Dönemin Türkçü hareketi Osmanlı aydınları arasında sistemli ve teorik bir çerçeveden ziyade reflekssel bir hareket ihtiva etmektedir. Bu noktada, dönemin atmosferi ve Osmanlı aydınlarının haleti ruhiyesini açıklayacak en güzel anlatımı Türk Ocağı ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek) yapmıştır.

Türk' ün maruz olduğu sefaletleri gidermek, onu düçar olduğu hastalıklardan kurtararak zinde ve faal bir hale koymak tüfengi omzunda serserilik etmekten çekinerek, çitine, çubuğuna, destgahına, katarına, dükkânına, pazarına sevk etmek ve bu faaileyeti bedeviye ve iktisadiyinin temin edeceği refaha müsteniden onu okutmak, yükseltmek ve çoğaltmak, vatanında teksif ve takviye ile cidal ve rekabete müsait bir seviyeye çıkarmaktır (Sarıay, 2004: 153).

Dış borçlar ve kapitülasyon anlaşmaları, Osmanlı ekonomisini Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Bankası gibi kurumların ortaya çıkmasına neden olmakla beraber yabancılar, kendilerine tanınan iktisadi kapitülasyonların yanında, adli ve idari kapitülasyonlarla da Osmanlı'yı sömürmekteydi (Çiftçi, 2010: 110). Mali açıdan ipleri yabancı devletlere kaptıran Osmanlı Devleti, güç dengesine dayalı sistemin bir parçası olarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Mamafih, tıpkı Berlin Anlaşmasında olduğu gibi Osmanlı payitahtı tam Rusların eline düşecekken, İngiltere ve Fransa devreye girmiştir. Rusların Sıcak denizlere inme gayelerine ilintili atılan en büyük adım niteli taşımakla beraber Osmanlı'nın Rus tahakkümü altına girmesi anlamına taşıyan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasının yüklediği koşullar, Berlin Barış Antlaşması'yla, hafifletilmiştir. Romanya, Sırbistan, Karadağ yine bağımsızlıklarını kazanmıştır ancak, toprak kazanımları azalmıştır. Bunun yanı sıra, Özerk Bulgaristan ortaya çıkmıştır. İngilizlerin bu bağlamda kazancı ise Kıbrıs olmuştur (Sander, 2002: 314-318; Çift, 2010: 87). Bunun yanı sıra, gerek Rusya, gerek İngiltere ve Fransa, gerekse de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı içerisindeki azınlıklar vesilesiyle birbirlerinin güçlerini dengelemişlerdir. Avrupa'da oluşan güç dengesinin³¹ Osmanlı'ya sirayetinin diğer bir vesilesi ise Şark Sorunu olmuştur. Osmanlı toprağının nasıl ve

³¹1815'de Avrupa'daki sınırları ve güçler dengesini yeniden belirlemeye yönelik kararlar almak üzere Viyana Kongresi toplanmıştır. Kongre'ye Osmanlı Devleti hariç bütün Avrupa devletleri katılmıştır. Toplanmasındaki en büyük etken, Napolyon Savaşları neticesinde Fransız ordularının koalisyon orduları tarafından yenilgiye uğratılması olmuştur. Kongre sonunda, Fransız İhtilali ile bozulan Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesi yeniden yapılandırıldı. Avrupa Ahengi(uyumu) olarak da adlandırılan yeni oluşan statüko I. Dünya Savaşı'na kadar devam etti.

kimler arasında paylaşılacağı, büyük devletler arasında gizli bir ihtilafı doğurmakla beraber, zaruri olarak Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasıyla neticelenmiştir (Sander, 2002a: 175-183). Sultan II. Abdulhamid, bu durumu çok iyi analiz ettiği gibi, Avrupa devletleri arasında beliren bu anlaşmazlıklardan yararlanarak imparatorluğun ömrünü 33 yıl uzatmayı başarmıştır (Berkes, 2007: 62; Sander, 2002: 328-329).

Yalnız, Berlin Antlaşması'ndan sonra, Osmanlı'yı kollamayı bırakan İngiltere 1856 Paris Antlaşması'ndaki konumunu³² da sonlandırmıştır (Sander, 2004: 251). Bu tarihten sonra, Osmanlı'nın dağılma süreci hızlanmış ve büyük devletler arasında paylaşım başlamıştır. Bu durumda Osmanlı, diğer devletleri dengelemek adına, Avrupa'da yükselen güç Almanya'ya yakınlaşarak (Sander, 2004: 253), I. Dünya Savaşı'na doğru giden müttefikliğin de adımını atmıştır.

Meşrutiyet'in ilanı ve İttihat ve Terakki'nin iktidarıyla birlikte Osmanlı da bu denge politikası I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti açısından kurtuluş olarak görülmüş ve yeniden başlangıcın umudu olarak algılanmıştır. Cemal Paşa, Osmanlı'nın tarafsız kalmaması gerektiğini, tarafsız kalırsa Rusya genel savaştan büyük zaferle çıkarak "sıcak denizlere inme" ülküsünün gereği İstanbul ve Doğu Anadolu'yu işgal edeceğini savunmuştur (Çiftçi, 2010: 111). Ayrıca, savaşa girmenin en büyük nedeni olarak, iktisadi, siyasi ve kültürel vesayetten kurtulma belirtilmektedir. Çünkü İttihatçılara göre devlet sözde bağımsızdı. Savaşa girilerek tam bağımsız milletler gibi yaşamak, islahatların devletin ve milletin şartları göz önüne alınarak yapılması elzemdi (Çiftçi, 2010: 111). Nitekim İttihat ve Terakki Fırkası, 1914'te kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etti (Bostancı,1996: 12). Bunun yanı sıra, Panslavizm politikalarının baskısında kaçan Rusya Türkleri, Osmanlı'ya sığınarak kendilerini İttihat ve Terakki'nin çatısı altında bulmuştu. Bu bağlamda, 1911-1913 yılları Osmanlı'da Pantürkizm ideolojisinin egemen olduğu yıllar oldu. Özellikle, Osmanlı'nın iyice küçülerek Anadolu coğrafyasına gerilemesi, eş zamanlı olarak Türkçü düşüncelerin ve Türklük duygusunun hâkimiyeti, imparatorlukta Türk halkları arasında siyasi birliğin zaruri olduğu düşüncesi kendini hissettirmişti (Georgeon, 2006: 196, Karpat, 2003: 314). İmparatorluğun kurtuluş rotası artık

³² Mısır meselesinde Osmanlı'nın zayıflığını görerek saldıran Rusya'ya (Kırım Savaşı) karşı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunduğu anlaşma olan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti Avrupa devletler sistemine dâhil edilmiştir (Akgün, 2009: 8; Sander, 2002a: 308-312). Aynı zamanda bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerce denetim ve gözetim altına alınması anlamına gelmektedir.

belirlenmişti. Osmanlı turana gidecekti, çıkacak olan umumi harp ise bu yolda araçtı. Şüphesiz ki Türkçülük, son dönemlerde artık Osmanlı semalarını bütünüyle kaplamıştı. Öncelikle, imparatorluktan kopan gayrimüslim unsurlara tepki ve refleks olarak doğsa da, zamanla dil, edebiyat alanında ve tarihsel bellek düzleminde Türklük bilinci oluşmaya başlamıştır. Mamafih, Rusya (Kuzey) Türklüğünün etnik vurguya dayalı milliyetçiliği, İttihat ve Terakki yönetimindeki ve Osmanlı aydınındaki dağılma tepkisiyle birleşince, Pantürkizm Osmanlı damarlarına girmiş oldu (Georgeon, 2006: 197-198).

Kurtuluş yolunu I. Dünya Savaşı'na girmede gören Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya Macaristan'ın ittifakından doğan ittifak bloğunun yanında savaşa girmiştir/girmek zorunda kalmıştır. Daha önceden de değinildiği gibi 1878 Berlin Antlaşması'yla birlikte, özellikle İngiltere açısından Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması politikası sona ermiştir ve Osmanlı toprakları üzerinde hummalı bir kapışma başlamıştır. O zamanlardan, bunun farkına varan Sultan II. Abdülhamid, Avrupa beliren yeni güç Almanya'yla ittifak kurmaya başlamıştı. Bu şüphesiz ki Osmanlı dış politikasının büyük bir parçası olan denge oyununun gereği idi. Almanya açısında da Osmanlı büyük bir önem taşımaktaydı. Siyasi birliğini geç tamamlayan ve sömürge yarışında geri kalan Almanya, büyük bir kara imparatorluğu kurarak, denizlerdeki egemenliğine karadan ulaşmayı hedeflemişti. Bununla birlikte, Kayzer II. Wilhelm, İstanbul'daki bu diplomatik boşluğu iyi sezmiş ve İngiltere'den kalan bu boşluğu doldurmuştu (Sander, 2004: 261). Yine Sultan II. Abdülhamid döneminde, özellikle askeri yapılanmada Alman ekolu örnek alınmış ve Almanya'dan subaylar getirtilmiştir. Yine iki ülke arasındaki dostluk, Haydarpaşa-Bağdat demiryolunun yapımı (daha sonra Basra Körfezi'ne kadar uzatılması kararlaştırıldı) için Alman Anadolu Demiryolu Şirketine ayrıcalık verilmesiyle perçinleşmişti. Böylelikle Osmanlı ile Almanya arasında çok sıkı siyasi, iktisadi ve askeri ilişkiler kurulmuştu. Almanya, bu demir yolu projesini bitirdiği an, etkinliğini Yakındoğu ve Asya'ya taşıyacak kara gücüne sahip olacak ve İngiltere'nin sömürge avantajına son vermiş olacaktı. Osmanlı için ise, Asya'daki topraklara erişilmesi ve bu toprakların savunulması kolaylaşmış olacaktı (Sander, 2004: 263-264). Yalnız, II. Abdulhamid tahtan indirilince, şahıslara bağlı ilişkilerde kısa süreli zayıflama meydana gelmekle birlikte İttihat ve Terakki Fırkası

döneminde İngiliz ve Fransızların Osmanlı'yla ittifaka soğuk bakması, ilişkilerin tekrar gelişmesine ve I. Dünya Savaşı'na iki ülkenin beraber girmesine yol açmıştır.

İngiltere ve Rusya, Avrupa'da beliren Almanya tehlikesine karşı yaklaşırken, Rusların Boğazlarda ve Balkanlardaki yayılcı politikaları, Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu birbirine yaklaştırmaktaydı. Bunun yanı sıra, Ayastefanos Bulgaristanı'nı kurmak isteyen Bulgaristan, Avusturya'nın Sırlara yönelik yayılcı politikasını desteklemiş ve Sırları destekleyen Ruslara karşı Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yanında yer almıştır (Sander, 2004: 279-280). Fransa ise, Almanya'ya yenilerek Alsace ve Lorraine'yi Almanlara kaptırmış ve bu meseleyi milli mesele haline getirmişti (Altaylı, 2006: 78). Ayrıca Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda anlaşmışlardı³³ ve itilaf bloğu oluşmuştu: İngiltere, Fransa, Rusya ve bu devletlere yakın dış politika izleyen Romanya, Sırbistan ve Yunanistan.

Osmanlı Devleti, yalnız ve müttfiksizdi (Aydemir, 2006: 505). Başlangıçta, İngiltere için sömürge yollarının ve Fransa için Akdeniz'in güvenliği Boğazlardan başlamaktayken, 1869'da Süveyş kanalının açılmasından sonra bu politikaları değiştirerek Rusların önünü açtı (Altaylı, 2006: 79). Osmanlı hükümeti, İngiltere'ye karşı düş kırıklığı ve kızgınlığa sahipken, Rusya'nın emellerine karşı tedirginlik duyuyordu ve buna mukabele etmek isterken Almanya'ya da tam güvenemiyordu (Sander, 2002a: 370). Diğer taraftan, Türkçü bürokrasinin baskısıyla, Rusya'nın yenilerek Türk birliği kurulacağı düşüncesi, Osmanlı'yı Almanya'ya yaklaştırıyordu.

Netice itibariyle, 28 Haziran 1914'te, Bosna'yı ziyaret eden Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Fransuva Ferdinand'ın, Saraybosna'da Princip adında bir Sırp tarafından öldürülmesiyle (Aydemir, 2006: 507) beraber özü silahlanma ve sömürge yarışı bir nevi de ülkelerin çarpışma arenasına olan I. Dünya Savaşı başlamış oldu. Osmanlı'da her yönetici devletin çıkarları için her ülkenin nabzını ayrı ayrı yoklamıştı. Talat Bey, Kırım-Yalta'da Rus Dışişleri Bakanı Sazarof'a ittifak teklifi etmiştir. Cemal Paşa, Fransızlarla görüşmüştür. Cavit Bey, İngiltere Bahriye Nazırı Çörçil'e ittifak için nabız yoklama adına mektup yazmıştır. Enver Paşa ise savaşı

³³ Osmanlı'nın paylaşımını ön gören bu antlaşmalar: Ruslarla yapılan Boğazlar antlaşması, Sykes-Picot Antlaşması, St. Jean de Maurienne Antlaşması ve daha sonra itilaf devleti safhına geçen İtalya'yla yapılan Londra Antlaşması.

Almanların kazanacağına inandığı için Almanya ile görüşmeleri yürütmüştür (Aydemir, 2006: 512). Enver Paşa'nın inisiyatifıyla, Çanakkale Boğazı'ndan içeri giren Alman harp gemileri Goben ve Breslav, Yavuz ve Midilli olarak Karadeniz'e açılarak Rus kıyılarını bombalamıştır ve Osmanlı savaşa Almanya'nın yanında girmiştir (Sander, 2002a: 371-372). Mamafih 2 Ağustos 1914 gecesi, Enver Paşa, Talat Paşa ve Meclis-i Mebusen Reisi Halil Bey'in de hazır bulunduğu, Sadrazam Sait halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul Sefiri Baron Von Wangenheim tarafından Osmanlı-Alman ittifakı imzalanmıştır (Aydemir, 2006: 517).

3.3. CUMHURİYETİN ÖTEKİSİ OLARAK OSMANLI VE YENİ TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI

Her kimlik, nevi şahsına münhasır şartlarla yoğrularak, olgunlaşma evresi geçirir. Bu bağlamda kimlik, her toplumun kendi bünyesinde barındırdığı değerler silsilesiyle oluşan (oluşturulan) bir süreci ihtiva etmektedir. Bu sürecin gelişmesinde, ırk, din, dil gibi nesnel etkenler rol oynayabileceği gibi kültür, tarih ve ülkü şuuru gibi öznel etkenlerde ve/veya her ikisi de başrol oynayabilir. Kimlik sürecinin inşasında, bu etkenler, toplumun siyasi, içtimai, tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının dikkate alınarak değerlendirilir. Bu bağlamda Türk kimliği de kendine özgü şartlarla diğer kimliklerin gelişim sürecinden ayrılır. Türk kimliğinin şuuraltı kodlarını oluşturan etkenleri üç ana unsur etrafından toplanmaktadır. Bu unsurlardan birincisini cihan imparatorlukları kurmak ve dünyada adaleti iltizamı sağlamak ve dengeyi kurmak³⁴ gibi Türk kimliğinin tarihsel dehlizini oluşturan etmenler; ikincisini cihan imparatorluğu olarak kurulan Osmanlı'nın dağılıp sürecine şahitlik ve bu şahitlik neticesinde Türk kimliğinde kuvvetli öteki algısını oluşturan etmenler; üçüncüsünü de modern ve batılı değerlerle bezenmiş, batılı toprağa bağlı bir kimlik yaratma arzusu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'de siyasi akımların ortaya koyduğu kimlik

³⁴ Bu noktada cihana hükmetme ve adalet getirme gayesi Göktürklerden Osmanlıya uzanan bir ülkü mirasını teşkil etmektedir. "...Ben ki Tanrıya benzer, Tanrı'dan olma Bilge Kağan. Babam İlteriş Kağan ile anam İlbilge Hatun'u Tanrı tahta oturttu. Tanrı irade ettiği için, kutum olduğu için kağan oldum..." (Ergin,1995) hitabetindeki Tanrı'ya benzer sözü, "Zillullah fill-alem (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi)" şeklinde; Tanrı irade ettiği için, kutum olduğu için kağan oldum ifadesi ise "el-muceyyed min indillah (Allah tarafından güçlendirilmiş) olarak Osmanlı'da vücut ve mana bulmuştur (Turan, 1980: 49).

tanımlamalarının zemininde bu üç ana başlık var olmaktadır. Bu üç başlık, Türklük ve Türk milliyetçiliğine yönelik tanımlamalarda çeşitliliği, birbirleriyle sürekli çatışma halinde olan fikir akımlarını ve yine farklı iç ve dış politika uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bir misalle temellendirecek olursak, siyasi bir milliyetçilik olan ve millet mefhumunu siyasi bir toplum olarak tanımlayan Atatürk milliyetçiliği ve bu milliyetçiliğin siyasi hedefleriyle; milliyetçiliği, milleti soy ve dil temelinde tanımlayan Nihal Atsız milliyetçiliğinin siyasi hedefleri, milliyetçilik kimliğinde birleşmeler de birbirleriyle çatışma halinde olmuştur. Atatürk Milliyetçiliği, statükocu, barışçıl ve Misak-ı Milli sınırlarında kalırken; Nihal Atsız'ın Milliyetçilik algısında irredantizmin, saldırganlığın ve buna bağlı olarak da Turancılığın nüvelerini görmekteyiz. İşte bu çeşitli ve farklı politik yaklaşımları, ağacı milliyetçilik olsa da ağaçtan farklı yönlere kıvrılan dalları tanımlamak, Türkiye'de gelişen uluslaşma sürecini ve bu süreç içerisinde ortaya koyulan Türk kimliklerini analitik bir şekilde incelemek için elzemdir.

3.3.1. Türk Kimliğinin İnşasında Akçura Ve Gökalp Tesiri

Türk Milliyetçiliğinin siyasi bir formata bürünerek, ideolojik enstrümanlarla donatılması, Rus hegemonyasına karşı milli direniş başlatan Rusya Türklüğüyle imkânlı olmuştur (Ercilasun, 1987: 111). Kimliklerini tehdit eden, Panslavizm tehlikelerine ve III. Aleksandr döneminde uygulanan asimilasyon politikalarına, XVI. yüzyılın ortalarından beri direnen Kuzey –Kazan (Volga) Tatarları- Türklerinin (Georgeon, 2006: 196), Türklük vurgusunda ve Türkçülük algısında nesnel (etnik köken, ırk, din, dil gibi) verilere dayanan ve milleti “verili” olarak tanımlayan bir format hâkim olmuştur. Bu bağlamda, Kuzey Türklüğünün kimlik vurgusunda, "etnik bağ" başat güç olarak kendini göstermektedir. Gerek etnik ve gerek kültürel asimilasyonlarla karşı karşıya kalması, Rusya Türklüğünde güçlü öteki algısının oluşumuna sebebiyet vermiştir. Bütün bu etkenler neticesinde, Türk toplulukları arasında kan ve kültür bağları kuvvetlenmiş ve Pantürkizm, Rus egemenliğine karşı bir ülkü olarak Türkler arasında yayılmıştır (Saray, 1987: 30). Kuzey Türklüğü ekolünün en önemli temsilcileri Yusuf Akçura'dır. Akçura'nın millet anlayışı, Fransız ekolünden (Hegelyen anlayış) ziyade Alman ekolüne (Herderci çizgiye) daha yakındır. Akçura'nın Türklük tanımını şu şekilde izah etmektedir:

Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filolocya ve tarih ilimleriyle ilgilenenlerin bazen Türk-Tatar, bazen de Türk-Tatar-Moğol diye bahsettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin bütünüdür murad ediyoruz (Akçura, 2007: 25).

Bu bağlamda Akçura'ya göre millet, ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş insan toplumdur (Akçura, 2007: 27). Akçura, aynı zamanda tarih yazılımında da etnik vurgulu bir tasnife gitmiştir. İslam'ın kabulüyle başlayan İslam sonrası Türk devletleri devri yerine Cengiz Han devri demeyi yeğlemiştir. Nitekim Akçura, Moğol İmparatorluğunu Türk tarihinin bir parçası kabul edip, Cengiz Han'ı Türk olarak kabul etmekle beraber Türk tarihinin gelişmesinde İslamiyet'e tali derecede ver vermiştir (Kuran, 1987: 48). İslam'ın Türklüğe etkisi noktasında, Rusya'da Ortodoksluk, Almanya'da Protestanlık, İngiltere'de Anglikanlık gibi, İslamiyet'in de Türk ırkının hizmetine girmesinin zaruriyetini vurgulamaktadır. Sebebini ise, yıllardır Türkler İslam'a hizmet etti şimdi de İslamiyet Türklüğe hizmet etmelidir de arıyordu. Akçura'nın bu görüşleri, Atatürk'e de tesir etmiştir ve Orta Asya Türk tarihinin ehemmiyeti, Türk milliyetçiliğinin mahiyeti ve laik temelli tarih anlayışı, cumhuriyet döneminde inşa edilen Türk kimliğine tesir etmiştir (Kuran, 1987: 49). Akçura, Türkiye'nin iktisadi olarak kalkınması için milli ekonomi ve milli burjuvanın yaratılmasını elzem kabul etmiştir. Osmanlı içerisinde, Türkler sadece askerlik ve memurluk gibi görevlerde yer almıştır ve bu sebepten ötürü layık olduğu zenginlik ve refaha ulaşamadığı gibi ülkenin kalkınmasında milli şuura erişmiş bir burjuva sınıfı oluşmamıştır (Gümüüşoğlu, 2002: 211).

Osmanlı'nın dağılma döneminde, teorik olarak beliren Türk milliyetçiliği, başlangıçta reflekssel bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepkinin nedeni, önce gayrimüslim daha sonra Türk olmayan müslüman unsurların imparatorluk bünyesinden koparak, birer birer bağımsızlıklarını ilan etmesine bağlanabilir. Bunun yanı sıra, özellikle Avrupa'da başlayan Türk tarihi üzerine çalışmalar³⁵, çok kısa zamanda Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir ve Osmanlı'da da Türk dili, kültürü ve tarihi üzerine araştırmalar başlamıştır. Yalnız Türk kimliğinin siyasallaşarak, politik bir alanda temsili için Rusya Türklerinin Osmanlı'ya sığınmasını beklemek gerekilecekti. Bu eksende, Türkiye'de Türk milliyetçiliğinin doğuşunda Kuzey Türkçülüğünün tesiri olmasına

³⁵ Batı'daki Türkoloji çalışmaları, Guignes, ve 18. Yüzyılın ortalarında kaleme aldığı yapıtı Histoire Generale Des Huns, Des Turcs, Des Mongols et Autres Tartare Occidentaux'dan, Arthur Lumley Davids, Arminius Vambery'ye, Radloff ve Thomsen'a dek Osmanlı aydınlarında umumi Türk tarihinin öğrenilmesinde önemli yer tutmaktadır (Georgeon, 2006:195-196).

karşılık, olgunlaşma evresinde ve politik uygulamalarında Osmanlı aydınlarının milliyetçilik düşüncesi, cumhuriyet dönemine damgasını vurmuştur. Osmanlı aydınları, Türklük ve milliyetçilik hususunda nesnel etkenler (etnik vurgu) çok fazla yer vermemiştir. Bunun temelinde imparatorluğun çok uluslu ve hoşgörü politikalarının ve imparatorluk misyonunun tesiri altında kalmaları gibi etkenler yatmaktadır. Bir nevi, Türkçülük, Osmanlı Türkleri arasında, devlet-i ebed müddet anlayışının son aşaması veyahut devleti kurmanın son çaresi olarak görülmüştür. Rıza Nur, bütün Osmanlı aydınlarının duygularına tercüman olurcasına, bu durumu şu cümlelerle özetlemektedir:

Ben Türklük için can veriyorum; fakat bunu gizli leğen gibi taşıyorum. Kimseye söyleyemiyorum. Çünkü biz bunu yaparsak, diğerleri de zamirlerini açığa vurmaya meşru bir sebep bulacaklar. Bu da memleketin parçalanması ve inkırazı demektir. Vatan, İškodra'dan Yemen'e uzanıyor. İçinde yetmiş iki buçuk millet var. Bu hal Türkiye'nin en büyük zaafı ve hayatını daima tehdit eden en büyük tehlike idi. Bu sebeple milli fırkaların teşekkülünden tüylerim ürperiyordu (Rıza Nur, 1967: 333).

Osmanlı Türkleri arasında Türk milliyetçiliğini sistemleştiren ve formüle eden Ziya Gökalp, millet oluşumunda ırki değil harsı bir³⁶ Türklük çizgisine sahiptir. Bu umumiyetle bütün Osmanlı Türklerinin mutabık kaldığı bir millet anlayışıdır. Bu anlayış, seküler bir milliyetçilikten ziyade ister istemez din olgusunu da içine harç edildiği bir milliyetçiliği ortaya çıkarmıştır. Gökalp “Türk milletindenim, İslam Ümmetinden anlayışıyla beynelmilel anlamda İslamcılıktan ziyade kültür süzgecinden geçirilmiş bir din olgusunun milletin hamurunda yer alması gerektiğine işaret etmiştir. Veya kendi değimiyle, çağdaş bir İslam Türklüğü (Gökalp, 2004: 32) olmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Nitekim işaret ettiği bu kimliğin kazanılmasının yolunu Türk çocuklarının Türklük, İslamlık ve çağdaşlık eğitimi almasıyla imkânlı olacağını belirtmiştir:

Bir Türk babası, çocuğunun Türkçe konuşmamasına, Türkçe okuyup yazmamasına, Türk tarihini bilmemesine razı olamaz; aynı zamanda İslam inanç ve ibadetlerini bilmemesini, İslam tarihinden habersiz kalmasını da onaylayamaz. Bu baba, çocuğunun Türk ve İslam olarak büyümesini istediği gibi, çağdaş bir insan olarak yetişmesini de ister. Öyleyse, bizim için tam eğitim, üç bölümden oluşmaktadır: Türk Eğitimi, İslam Eğitimi, çağdaşlık eğitimi (Gökalp, 2004: 70).

İmparatorluk kuran geleneğe sahip olmaları Osmanlı Türklerinin, Türklük anlayışında kaynaştırıcı, birleştirici unsurlar daha fazla ön plana çıkarmıştır. Bu anlamda, bir Kürt, bir Çerkez pekâlâ Türk toplumunun bir parçası sayılabilir. Bu noktada Gökalp'e kulak verelim:

³⁶ Gökalp'e göre millet ırki bir zümre olmadığı gibi coğrafi ve iradi bir zümre de değildir (Gökalp, 2006: 20).

Ülkemizde bir zamanlar dedeleri Arnavutluk'tan ya da Arabistan'dan gelmiş ulustaşlarımız vardır. Bunları Türk eğitimiyle büyümüş ve Türk ülküsüne çalışmayı alışkanlık edinmiş görmek ve başka ulustaşlarımızdan hiç ayırmamalıyız. ...Bunlar arasında ulusumuza karşı büyük özveride bulunmuş, Türklüğe büyük hizmetler yapmış olanlara siz Türk değilsiniz nasıl diyebiliriz. Atlarda soy sop aranmalıdır; çünkü meziyetleri iç güdüye dayanan ve kalıtımsal olan hayvanlarda soyun büyük önemi vardır. İnsanlarda ise, ırkın toplumsal iyi niteliklere hiçbir tesiri olmadığı için, soy sop aramak doğru değildir (Gökalp, 2006: 49).

Bu bağlamda Gökalp, milleti dil, din, ahlak ve sanat bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış bireylerden oluşmuş topluluk olarak tanımlamıştır (Gökalp, 2006: 47). Cumhuriyetin kuruluşunda Gökalp'ın milliyetçilik anlayışından feyiz alınsa da batılılaşma konusunda zamanla Gökalp çizgisinden sapılmıştır. Gökalp, kısmi bir batılılaşmadan yana olmuştur. Yani Batı'nın ilim ve tekniğinin alınmasına karşılık adet ve geleneklerinin modernleşme sürecinde saf dışı kalması düsturu benimsemiştir:

Bugün bizim için çağdaşlaşmak demek, Avrupalılar gibi dirençler, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir; çağdaşlaşmak, şekilce ve yaşama tarzı olarak Avrupalılara benzemek demek değildir. Ne zaman bilgi ve eser almak için Avrupalılara ihtiyaç duymadığımızı görürüz, o zaman çağdaşlaşmış olduğumuzu anlarız (Gökalp, 2004: 31).

Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayırımı kendi zamanında oldukça müspet karşılanmış ve Türkçüler kadar İslamcılar tarafından da benimsenmiştir (Güngör, 1980: 89). Medeniyet çeşitli kültürlerin ortak yanlarından oluşmuştur ve bu bağlamda toplum, hem milli bir kültürle yoğrulabilir hem de diğer toplumlarla müşterek bir medeniyete sahip olabilir (Güngör, 1980: 89; Berkes, 2007: 91). Bu bağlamda millet, öz değerlerinden beslenirken, kendisini ileri taşıyacak araca ihtiyaç duymaktadır. Medeniyet, ilim, teknik, gelişmişlik gibi araçları milletlerin gelişmesi için önüne sunar. Gökalp'ın bu anlayışına mukabil, cumhuriyet yönetiminin modernleşmesi kısmi değil bütünseldir. Yani teknik ve ilim açısından Batı örnek alındığı gibi, toplumsal yapının şekillenmesinde de Batı örnek alınmıştır.

3.3.2. Kemalizm Ve Osmanlı'nın Tasfiyesi

İstiklal Harbi sonrasında, milliyetçilik, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni vücutlaştıran cumhuriyet devrimlerinin temeli sayılmıştır. Bir imparatorluğun küllerinden doğan bu yeni cumhuriyet, ulus devlet anlayışına göre şekillenecek ve tıpkı batıdaki emsalleri gibi homojen bir kültür, ortak bir dil ve tarih şuuruna sahip aynı zamanda çağın gereklerine ayak uydurmuş modern bir millet teşekkül edecektir. İnşa

edilecek Türk kimliğinin ideolojisi olarak ortaya koyulan Kemalizm, bu inşa edilen milletin kimliğini kurgularken, temel olarak modernleşmeci ve pozitivist paradigmaları almıştır (Parla, 2005: 112). Bu noktada, bütün az gelişmiş ülkeler gibi Türkiye’de önüne üç hedef koymuştur ve bu hedefe göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Baskın Oran, bu hedefleri (2005a: 51), “bağımsızlığı kazanmak, modernleşmek ve pozitif bir kimlik geliştirmek” olarak ortaya koymaktadır. İstiklal Harbi’yle bağımsızlığını kazanan Türkiye, şimdi modernleşecek ve Batı’ya rağmen batılı bir toplum olarak, medeni milletler arasında yerini alacaktı. Osmanlı’da başlayan batılaşmanın başarılı olamaması, halkın desteğinden yoksun olması ve yine halkın bu batılaşmadan bihaber olmasından kaynaklanmaktaydı. Toplumsal tabana yayılamayan bir modernleşme, kökleri kurumuş bir ağacın süslenmesinden öteye geçemez. Ağaç, belki haricinde güzel görünür yalnız; içeriden çürümeye ve kurumaya devam eder. Bu bağlamda, inkılâplar tepeden inmece bir süreçten geçse de halkla beraber gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, ortaya koyulan bu fikir ve inkılâpların bütünü Kemalizm ideolojisini vücuda getirmektedir:

Kemalizm, yalnız milliyetçilik değil, yalnız milli kurtuluş ve bağımsızlık değil, aynı zamanda bir millet yaratma, onu tarihe ve dünyaya kabul ettirme, onu kendi kendine kabul ettirme ve nihayet onu gelecekte de yaşayabilecek bir varlık olma temelleri üstüne oturtma işidir (Berkes, 2007: 119).

Yalnız, Mustafa Kemal’in -ve arkadaşlarının-, gerçekleştirmeye çalıştığı değişim, Anadolu toprakları üzerinde yaşayan Osmanlı sonrası ama hala Osmanlı’nın sosyo-politik mirasını bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde taşıyan ve geleneksel değerleri muhafaza eden bir toplum için kabul edilmesi çok da kolay bir değişim olmayacaktır (Çemrek ve Aksoy, 2010: 157). Yakup Kadri Karaosmanoğlu, şuurlatına kodlanmış bu anlayışı Yaban adlı eserinde geçen Bekir Çavuş ile Türk subayı Ahmet Celal arasında geçen diyalogda özetlemektedir (Karaosmanoğlu, 1984: 180-181). Yunan ordusunun Polatlı yakınlarına kadar geldiği zamanlardır. Bekir Çavuş, Yunan ordusunun Polatlı’ya kadar gelmesinin nedenini işgallere direniş gösteren Kuvva-i Milliyecilerde görür. Bunun üzerine, Subay Ahmet Celal, vatanın her yerinin kutsal olduğunu ve düşmanın bir vatan toprağının işgal etmesiyle diğer vatan topraklarının da tehlikeye düşeceğini anlatır. Bekir Çavuş’un vatan anlayışı ise köy topraklarından ibarettir. Konuşmanın devamında, Bekir Çavuş, Ankara Hükümeti’ni ima ederek “biliyorum sen de onlardansın” der. Genç Subay şaşırır ve “onlar kim” diye soruyla cevap verir. Bekir Çavuş, “Kemal Paşa’dan yana olanlar.” der. Subay Ahmet Celal şaşkınlığı bir kat daha

artmış bir şekilde sorar: “İnsan Türk olur da nasıl Kemal Paşa’dan yana olmaz?” Bekir Çavuş ise o zamanlarda bütün toplumun şuurunda yatan anlayışı ortaya koyarcasına cevap verir: “Biz Türk değiliz ki beyim. Biz İslam’ız, elhamdülillah... O senin dediklerin Haymana’da yaşarlar.” Nitekim bu cevap tabii ve olası bir cevaptır. Çünkü Osmanlı millet sistemi gereği Anadolu insanının kimliği Müslüman kimliğinden oluşturulmuştur ki bu Müslüman kimliği siyasi bir nitelikte taşımamaktadır. Devamında gelen Tanzimat dönemi Osmanlıcılık, II. Abdulhamid dönemi İslamcılık ve Jön Türkler dönemi Türkçülük, zaten Anadolu insanının bihaber olduğu anlayışlardı. Atatürk, belleklerdeki bu imgeyi silmek gayesiyle, Osmanlı Devleti’ni çöküşe götürmüş olduğunu düşündüğü her ne var ise hepsini ortadan kaldırmış ve onları ötekileştirerek bilim ve akıl eksenli dolayısıyla da pozitivist esaslar üzerinde ulus devlet inşasına girişmiştir (Çiftçi, 2010: 188). Artık Osmanlı, Modern Türkiye’nin ötekisi ilan edilmiştir (Çalış, 2010: 3). Cumhuriyet yönetimi, bir yandan inkılaplar aracılığıyla modern devlet ve toplumu yeniden inşa ederken, öteki ilan edilen Osmanlı’yı, toplumun tarihsel belleğinden silmeyi arzulamışlardır. Bu durumu Kemal Çiftçi şu sözleriyle ifade etmektedir:

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasıyla onun çekirdeğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti geniş ölçüde bir redd-i mirasta bulunmuştur. Sadece İmparatorluğun eski topraklarında hak talebinde bulunmaktan vazgeçmemiş, aynı zamanda, İmparatorluğun aidiyetini belirleyen temel değerler ve kurumları ötekileştirerek kendini kurmuştur (Çiftçi, 2010: 194).

Her biri Kemalizm’in ilkesel kuramları olan altı ilke, öteki ilan edilen Osmanlı’nın yapısal ve fikirsel varlığının silinmesiyle belirecek olan boşluğun doldurulması amacını taşıyordu. Şerif Mardin, Türkiye Cumhuriyet’inde amaç edinilen yapıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun yapısını karşılaştırarak (Mardin, 1990; 156), aslında bir nevi Kemalizm’in Osmanlı’da ötekileştirdiği ve yerine ikame ettiği yapısal/ideolojik formülleri bize sunmaktadır.

Osmanlı Devleti bir monarşiyle yönetilen bir devletti ve ülkenin siyasal meşruiyet kaynağı padişah ve sülalesiydi (Mardin, 1990: 157). Tebaa, padişaha bağlı ve sadıktır. Padişahın yetkileri zamanla kısıtlanmış olsa da daha önce de belirtildiği gibi, padişahın yetkilerinin kısıtlanmasından yararlanan kesim halk değil seçkin tabaka ve azınlıklar olmuştur. Bu bağlamda ilk iş olarak Osmanlı’nın adı kaldırıldı ve devletin adı Türkiye oldu, sonrasında saltanat kaldırıldı (1 Kasım 1922), devletin rejimi değiştirilerek cumhuriyet ilan edildi (29 Ekim 1923) ve siyasal yönetimin meşruiyet

kaynağı milli egemenlik yani halk dayandırıldı.

Osmanlı İmparatorluğu, bir kültürler, dinler ve yöresel kümeler mozaığıydı (Mardin, 1990: 157). Bünyesinde barınan çok uluslu yapı ise, 19. yüzyılın ortalarına kadar Müslüman, Ortodoks, Gregoryen, Katolik, Musevi gibi cemaatler şekilde teşekkül etmişti. Daha sonrasında, Osmanlılık ile bir üst kimlik verilmeye çalışılsa da bu kimlik, dil, kültür ve din açısından farklılıklarının farkında olan gayrimüslimler arasında benimsenmemiştir. Cumhuriyet yönetiminin büyük bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğu'nun milli bir kültür yaratmasının ve dolayısıyla milli bir devlet haline gelmemesinin, yeni zamanların şartlarına uyamamasının başlıca sebebinin İslamiyet'te ya da siyasal İslam'da bulmuşlardır (Toprak: 2007: 378-379). Osmanlı'da Anadolu Türklüğünü birleştiren tema olan İslam, Kemalizm ile kamusal alanın dışına itilmiştir ve doğan kimliksel boşluk Kemalizm tarafından doldurulmuştur (Çağaptay, 2009: 24). Bu bağlamda toplumun milli kimliği ve şuuru idrak edebilmesi için batılaşmayla beraber sekülerleşme de, Kemalist milliyetçiliğin harcına katılmıştır. Kemalist milliyetçilik, bir nevi devletin eliyle yapıldığı için aynı zamanda devletin resmi milliyetçiliği hüviyetine bürünmüştür.³⁷ J. Breuilly göre, milliyetçilik sayesinde bir tür el çubukluğuyla mantıksal olarak çelişen iki millet anlayışı -vatandaşlar topluluğu ve kültürel topluluk- uygulamada bir araya getirilir (Özkırımlı, 2008a: 137). Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." (İnan, 1969: 351) vecizesi kültürel kimlikle vatandaşlık kimliğinin birleştirilme gayretlerinin örneğini teşkil etmektedir. Öyle ki bu ikilemin ortadan kaldırılması için kültürel homojenlik sağlanmaya çalışıldı. Türk kültürü özümsetilmekle beraber her vatandaşa Türkçe öğretilmeye çalışıldı. Vatandaş Türkçe konuş kampanyası bu gayetlere örnek teşkil etmektedir (Çağaptay, 2009: 27 ve 92). Bununla beraber 1924 anayasasının 88. Maddesinde yer tutan, "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" (Kili ve Gözübüyük, 2006: 138) ibaresi, batılı-toprağa bağlı bir millet anlayışının benimsendiğinin göstergesidir. Türk kimliğinde ırksal temellerden ziyade modernleşme çizgisinin yakalanması ülküsünü Tarık Zafer Tunaya şöyle dillendirmektedir.

Genel olarak, milli kimlik modernleşme projesine endeksli tanımlanmış ve içeriği

³⁷1927'de Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik Laiklik ve Halkçılık CHP'nin parti programına alınmıştır. 1935'de ise İnkılâpçılık ve Devletçilik de eklenerek 6 Ok Kemalizm'in temel ilkeleri olarak kabul edildi. Bkz. http://www.chp.org.tr/?page_id=67 (10 Eylül 2010).

buna göre oluşmuştur. Atatürk'ün bütün yazılarını karıştırınız, bütün sözlerini bir bir inceleyiniz, en sevdiği, en fazla kullandığı sözcüğün medeniyet olduğunu görürsünüz. Medeniyet, medenileşmek Atatürkçü tezlerin kalkış noktasıdır (Tunaya, 2004: 67).

Etnik bir kimlik projesi olmaktan çok modernliği yakalamak iddiasını taşıyan ve topyekûn bir kültürel dönüşüm hareketi (Akman, 2002: 67) olarak tanımlanan Kemalizm'in kimlik modellemesi kendini özellikle dil ve tarih çalışmalarında göstermiştir. Bu bağlamda Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) ve Türk Tarih Kurumu (1935)³⁸ kurulmuştur. Dil konusunda Tanzimat'tan beri süregelen dilde sadeleşmenin devamı olarak Türkçeden Arapça ve Farsça sözcüklerinin atılmasıyla sadeleşmeler yapılmıştır. Bu hususta en büyük devrim, 1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesi olmuştur (Mardin, 1990: 159). Sonrasında 1936 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından da kabul edilen Viyanalı Doğubilimci Kuergic tarafından Güneş Dili Teorisi ortaya atılmıştır (Çiftçi, 2010: 219). Bu teorinin amacı, bütün dillerin Türkçeden geldiğini (Yerasimas, 2006: 53) ve Türkçenin evveliyattan köklü bir dil olduğunu ispatlamak olmuştur (Çağaptay, 2009: 101). Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin 1932'de yapılan kongresinde ortaya atılan Türk tarih tezine göre, Türk tarihinin yeniden yaratılması adına son derece manidar olmuştur. Kongrede, Türklerin anayurdundan, antropolojik yapısına kadar birçok konular tartışılmıştır. Öyle ki Türklerin Mongoloid (Moğol) veya sarı ırktan ziyade beyaz ırka (Aryan) mensup olduğu benimsenmiştir (Çağaptay, 2009: 85-87; Çalış, 2010: 66). Bu kararın alınmasındaki temel amaç, Türklerin sarı ırka mensup olduğunu iddia eden batının Türkleri küçümsemesine karşı bir tez oluşturmaktır. 1930'lu yılların Avrupa'da ırkçı yaklaşımların ayyuka çıktığı yıllar olarak kabul edersek, kongrede bu tezin çürütülme çalışmaları gayet normal karşılanabilir. Çünkü o zamanlar medeniyet kurma ile üstün ırk ilişkisi araştırılmış ve batı nazarına göre büyük medeniyetleri ancak üstün beyaz ırka mensup milletlerin kurabileceği iddia edilmiştir. Ayrıca, Türk tarih tezine göre, Türkler Anadolu'yu Malazgirt'le işgal etmemiştir. Orta Asya'da iç denizin kurumasıyla³⁹ birlikte evvelden Anadolu'ya gelmiş ve Mezopotamya'da Sümerler gibi, Anadolu'da Hititler gibi

³⁸ Türk tarihi araştırmaları Türk Ocakları bünyesinde yapılmıştır. Yalnız 29 Mart 1931 tarihinde Türk Ocakları'nın VII. Kurultayı'nda kapatılma kararı alınca, bu defa 12 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adı ile yeniden teşkilatlanmış ve 1930'daki ilkeler temel alınarak faaliyetlerine devam etmiştir. Kurumun adı 1935 yılında "Türk Tarihi Araştırma Kurumu" olarak değiştirilmiş, daha sonra ise "Türk Tarih Kurumu"na çevrilmiştir. Bkz. <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=1> (13 Eylül 2010).

³⁹ İç denizin kuruması tezi, Zeki Velidi Togan tarafından Kongre'de çürütülmüştür. Togan'a göre Orta Asya'da kurumuş bir iç deniz yoktu. Geniş bilgi için bkz. Togan, 1981: 38-54.

insanlığın gelişimine öncülük eden büyük medeniyetler kurmuştur (Copeaux, 2006:165; Yerasimas, 2006: 53). Böylelikle, Türklerin Anadolu'da varlığı meşrulaştırılmak istenilmiş ve aynı zamanda İslam etkisinin dışlandığı yeni Türk kimliğinin tarihsel alt yapısı hazırlanmıştır. Kongre'de Osmanlı dönemi tamamen geçiştirilmiş, tarihsel alt yapı hazırlanırken bilinçli bir şekilde Osmanlı, Türk tarihi içerisinde görmezden gelinmiş, atlanılmış hatta yok sayılmıştır denilebilir (Çalış, 2010: 67). Osmanlı'yla beraber Pantürkizm'e tamamen sırt çevrildiğini söyleyebiliriz. Türkler, köken olarak Orta Asya'dan gelse de artık bir Anadolu milleti olmuştur. Ortaya atılan bu tezlerin diğer bir amacı ise, Anadolu'da köken ve kültür olarak bir homojenliğin olduğunu ispat etmektir. Atatürk'ün bu noktada şu sözleri oldukça manidardır:

Bugünkü Türk Ulusu siyasi ve toplumsal yapısı içinde kendilerine Kürtlük düşüncesi, Çerkezlik düşüncesi ve hatta Lâzlık düşüncesi veya Boşnaklık düşüncesi propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve ulustaşlarımız vardır. Fakat geçmişin zorba dönemlerinin devirleri ürünleri olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç düşman aracı, gerici beyinsizinden başka hiçbir millet bireyi üzerinde üzüntüden başka bir etki yaratmamıştır. Çünkü bu ulusun bireyleri de bütün Türk topluluğu gibi, aynı ortak maziye, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar. Bugün içimizde bulunan Hristiyan, Musevî vatandaşlar, mukadderat ve talihlerini Türk milletine vicdanî arzularla bağladıktan sonra kendilerine yan gözle bakılmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi (İnan, 1969: 376)?

Osmanlı İmparatorluğu'nun başında bulunan padişah kamu düzeninin olduğu gibi dinin de önder sayılmaktaydı. Bu bağlamda din adamları (ulema) devlet idaresinde merkezi bir rol oynuyordu. Tarikatlar ise, devlet ile halk arasında bir aracı rolü üstlenmişti (Mardin, 1990: 157-158). Şerif Mardin'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, din, devletin en üst makamından halk tabakasına kadar kati bir rol oynamaktadır. Bu zamanla dinin, siyasileşmesi ve bağlamında müspet olmayan bir takım öğretilerle hurafeleşmesine sebebiyet vermiştir. Teokratik devletlerin son demlerini yaşadığı 19. yüzyılda anlayış artık halk egemenliğine dönmekle beraber, Batı'da Westphalia'dan bu yana din ile devlet arasına mesafe konulmaya başlanılmıştı. Mustafa Kemal de, saltanat ile halifelik makamını birbirinden ayırıp saltanatı kaldırdıktan sonra 3 Mart 1924'te halifeliği de kaldırmıştır. Halifeliğin kaldırılmasıyla eş zamanlı olarak Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti (Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı) de kaldırılmıştır (Mardin, 1990: 159). Toplumun müspet ilimler yolunda yeniden şekillenmesinin yolu ise eğitimden geçmekteydi. Bunun üzerine Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkarıldı ve eğitimde birlik ve millilik sağlandı. 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu çok kapsamlı sonuçları beraberinde getirmiştir. Medreselerin kapatılıp yerine İmam ve Hatip Mektebi

(yalnız bu mektepler 1930'da tamamen kapatıldı) ile İstanbul Üniversitesinde ilahiyat fakültesinin açılması, 1927'de Köy okulları hariç diğer okullarda din derslerinin kaldırılması, 1929-1930 yılları arasında Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması, uluslararası antlaşma ve anlaşmalara göre faaliyet gösteren azınlık okulları ile yabancı okulların Eğitim Bakanlığına bağlanması bu sonuçların en önemlileridir (Çiftçi, 2010, 212-213). Böylelikle, laiklik ilkesi devlet yapısında ve yönetiminde şekillenmeye başlamıştı. İslam'ın insanların vicdanında atması hedeflenmekle beraber, toplumun din algısının değiştirilmesi çabaları da kendini göstermiştir. Ezanın Türkçe okunması, hutbelerin Türkçe verilmesi, tekkelerin zaviyelerin kapatılması, Elmalılı Hamdi'ye Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealinin yazdırılması modern toplum yaratma ülküsünün somut uygulamaları olmuştur. 1928 yılında anayasada yapılan bir değişiklikle "Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslam'dır." maddesinin kaldırılmasıyla (Çiftçi, 2010: 213) devlet en azından şekli açıdan laik bir niteliğe bürünmüştür. Laiklik, milliyetçilikle birlikte yürümekle beraber, Kemalist seçkinler tarafından demokrasinin dahi kurban edileceği bir ilke konumundadır (Göle, 2006: 133). Bu bağlamda, laiklik hem cumhuriyetin hem de inkılâpların muhafazası açısından önemli görülmüştür. Şeyh Sait İsyanı ve Menemen olayları gibi rejim karşıtı vakalar, laikliğin bu konumunu daha da özel kılmıştır

Klasik Osmanlı devlet idaresine göre seçkinler ve eğitim görmüş kimseler ve onların soylarından gelen kimseler devletin idaresini elinde tutmaktaydı (Mardin, 1990: 157). Meşrutiyet'in ilanıyla bu algı tamamen olmasa da kısmen yıkılmıştı lakin bu toplumun her katmanını kapsamamaktaydı. Gökalp, Osmanlı dönemine atıfta bulunarak, Osmanlı ile halk ayrımı gitmiştir: Resmi dil-halk dili, resmi edebiyat-halk edebiyatı... Ona göre, Osmanlı medeniyeti ve Türk kültürü vardır (Köseoğlu, 2009: 193). Türkçülerin görevi ise, halk kültürünü etkin kılmak ve halk-aydın uçurumunu kapatmaktır (Gökalp, 2006: 44-49). Bu bağlamda halkçılık, Gökalp'in de katkılarıyla cumhuriyetin temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Bu ilke, demokrasi ve milli egemenliği pekiştirdiği gibi, kültürde millileşmenin ve yenilenmenin bir kaynağı, yöntemi olarak da içerik kazanmıştır (Köseoğlu, 2009: 195). Toplumun her katmanının eşit ve adil bir muameleyle karşılaşması, sınıfsal çatışmadan ziyade toplumsal uzlaşmayı temel alan bir halkçılığın şiarı olmuştur.⁴⁰ İsviçre Medeni kanunundan uyarlanan Türk

⁴⁰ Bu bağlamda halkçılık, solidarizmden esinlenen, sınıfsız Türk toplumunda herkesin çıkarlarını gözeten, dayanışmacı işbölümünü öngören bir akım olarak benimsenmiştir (Kazancıgil, 2007: 187)

Medeni Kanunu'nun kabulü (16 Nisan 1928), önce belediyeler kanununda (1930) daha sonra ise milletvekili seçimlerinde (1934) kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması (Mardin, 1990: 159-160) hem cinsler arası eşitlik açısından hem de milli iradenin yansıması açısından son derece önem taşımaktadır. Ayrıca "efendi, paşa, bey" gibi lakapların kaldırılması (1934) ve soyadı kanununun kabulü insanlar arasında imtiyaz ve ayrıcalığa son verilmesinin önünü açmıştır.

Toplumsal ve siyasi alanda yapılan birçok yenilik kişisel vatandaşlık haklarına dayanan modern Türk Devleti'nin kurulmasını sağlamıştır ve kişisel girişimin desteklenmesi, iktisadi alanda kapitalist birikimi destekleyen politikalar, milli burjuvazinin yaratılması adına uygulanmıştır (Kazancıgil, 2007: 188). Malum olduğu üzere, Osmanlı İmparatorluğu, iktisadiyatına hâkim olamamış, 19. yüzyıldan sonra bu kesiti yabancılara ve yabancılarla işbirliği halinde olan azınlıklara bırakmıştır (Mardin, 1990: 158). Devamında gelen süreçle 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve ekonominin yapılandırılmasında batı liberalizmin benimseneceği (Oran vd., 2005a: 255) kabul edilmiştir. Lozan Antlaşması'yla birlikte kapitülasyonlar tamamen kaldırılarak İzmir İktisat Kongresinde alınan iktisadi manada tam bağımsızlık sloganına uygun bir politika güdülmüş ve iktisadi bağımsızlık kazanılmıştır. Dış borçlar bakımından, Türkiye, Osmanlı'nın dış borçlarının kendine ait kısmını ödemeyi kabul etmiştir (Oran vd., 2005a: 218-223). 1927 yılında, Türk girişimciye, vergi muaflığı, parasız arazi verilmesi, sıfır gümrük gibi kolaylıkları barındıran Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır (Bostancı, 1996: 97). 1929 dünyada yaşanan ekonomik buhran, yatırımların devlet eliyle yönlendirilmesi öngörülmüştür. Ama sınırı da koyulmuştur: Devlet, kişisel teşebbüsün yetersiz kaldığı yerde devreye girmelidir (Bostancı, 1996: 99-105).

İnkılâpların daha anlamlı olabilmesi için toplumsal altyapının da buna hazır olması gerekliydi ki bu ancak inkılâpların toplumun zihninde canlanması ve olgunlaşmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, inkılâpların sürekli güncellenmesi ve çağın yakalanması, toplumun değişimi ve gelişimi arzulanması ve bu yönde taleplerini arttırması imkânlı hale gelir. Toplum nezdinde kabul görmeyen her türlü değişim, toplum tarafından dışlanır ve bu değişimi zorlamak, topluma dikte etmekten öteye geçemez. Cumhuriyetin kurucu kadrosuna göre, Osmanlı İmparatorluğu, ne kadar yenilik yapılırsa yapılsın, bu yenilikleri toplumun katmalarına taşıyacak aracı dinamiklere sahip değildi. Bir kere, devlet yapısı itibariyle çağın gerisinde kalmıştı

(Yani ulus devletin özelliklerini barındıracak kurumsal ve zihinsel yapıdan yoksundu). Ayrıca, yapılan her yenilik, imparatorluk içerisinde eski-yeni çatışmasını beraberinde getirecekti. Bu bağlamda, devletin ve toplumun, batılı normlar çerçevesinde yeniden yapılandırılması ve çağı yakalamak adına güncelleştirilmesi, inkılâpçılık ilkesinin temelini oluşturmuştur.

Yeni yönetici kesimin ve aydınların çabaları, sosyal yapıyı, örgütlenme biçimini ve yaşam pratiklerini modernleştirme ekseninde ortaya çıkar (Bostancı, 1996: 69).⁴¹ Bu bağlamda, Batılı standartları yakalama gayesi, aynı zamanda sanattan edebiyata kültürel etkinliklerinde değişimini öngörmüştür. Bu değişim ise, belirli bir kültürel birikime sahip merkezi elitler -ya da dönemin bürokratik kadroları- öncülüğünde halka inilerek gerçekleşecekti. Halkevleri, halk odaları gibi kuruluşlar, aydın-halk arasında -olası- köprü vazifesi görmek saikiyle kurulmuştur (Parlak, 2005: 46). Bu bağlamda modernleşmenin ne kadar halka indiği veya halk tarafından anlaşıldığı tartışma konusu olmuştur. Netice itibariyle Cumhuriyet Dönemi modernleşme, her ne kadar ötekisi Osmanlı olarak yapılsa da bürokratik kadrolardan, hatta ve hatta yapılan yanlışlara kadar Osmanlı'nın izlerini taşımaktaydı.

3.3.3. İki Cihan Arasında Kalan Ruh: Osmanlı

İki cihan arasında sıkışıp kalma, ne dünyevi bir bedene sahip olup dünyanın şartlarına uymayı ne de ölüm sonrası inanılan yurda göçü imkânlı kılmaktaydı. Bu bağlamda ruh, zaman mefhumunun işlediği dünyada var olan gelişmelere ayak uyduramadığı gibi, bu dünyaya müdahil de olamaz. Bu mistik, egzotik ve gizem dolu anlayış *Diriliş*⁴² adlı filmde beyaz perdeye taşınmıştır. Film'de geçen hikâyeye ise şöyledir: Filmin ana karakteri Anna, hiç umulmadık bir anda trafik kazası geçirerek hayatını kaybeder. Yalnız kendisini, kaza sonrası kasaba cenazecisinin ellerinde, cenaze töreni için hazırlanıyorken bulur. Hâlâ konuşan ve hareket edebilen Anna, öldüğüne bir türlü inanmaz. Onu duyan tek kişi ise cenaze müdürü Eliot Deacondur ve Anna'ya, olması gereken yere -öteki tarafa- geçişinde yardım edeceğini söyler.

⁴¹ Bu ilke doğrultusunda, Şapka ve kıyafet devrimleri, ölçü ve tartı birimlerinin değişimi ve ulusla arası (Miladi) takvimin kabulü toplumsal ve ekonomik hayatı etkileyen yenilikler yapılmıştır (Bostancı, 1996: 71).

⁴² Orijinal adı: *After Life* olan film, Agnieszka Vosloo tarafından yönetilen, 2009- ABD yapımı bir gerilim filmidir. Bkz. <http://www.beyazperde.com/filmler/film-125591/> (18 Eylül 2011).

Her ne kadar, dağılma döneminde Avrupa tarafından “hasta adam” ilan edilen ve vadesinin dolduğu iddia edilse de Osmanlı’nın ölümü ani olmuştur. Öyle ki, cumhuriyetin toplumun hatta ve hatta Mustafa Kemal’in arkadaşlarının beklemediği bir anda ilan edilmesi ve yine bir anda Osmanlı’ya dair kalıntıların somut olarak ötekileştirilerek yok edilmeye çalışılması, ölümüne Osmanlı’nın kendisinin dahi inanmamasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Osmanlı, bir hayalet olarak Türk toplumunun ve Türkiye Cumhuriyeti’nin şuuraltında kalmıştır. Şaban Çalış, Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler adlı kitabında meseleyi şu şekilde açıklamaktadır:

Hayaletler bizimledir, çünkü ne tam ölüp ait oldukları yere gitmişlerdir, ne de tam diri olup, cesametle karşımıza dikilirler. Arasat’ta bir yerde ama hep bizimledirler veya en azından her an bizi ziyaret edebilirler.... Ölüyü hayaletle dönüştüren süreç, ruhun bedenden çıktığı, ama ruhlar alemine gidemediği ve burada, yeryüzünde, aramızda kaldığı zamana (veya zamansızlığa) tekabül eder. Ölüyü uğurlamaya ilişkin seranomide yapılacak bir eksiklik, bedenün uygun bir biçimde defnedilmemesi, vasiyetine saygısızlık, asgari ölçüde yas tut (a)mamak veya yası gerektiğinden fazla uzatmak gibi şeyler; kısaca, ölüm ve defin sürecinin tamamlanmamışlığı, gideni bir şekilde geri getirecektir herhalde. Bu, ruh olur, hortlak veya hayalet olur ama hep bir şeyler bizimle kalır (Çalış, 2010: 13-14).

Osmanlı’nın bu yönde, siyasi ve toplumsal hayattan hızlı bir şekilde tasfiyesi, cumhuriyetin ilanının hemen ertesinde zuhur eden rejim karşıtı vakaların, devleti ve toplumu geriye döndüreceği korkusunda yatmaktadır. Bu noktada, Kemalizm’in iç düşmanları irtica ve ona çanak tutanlar -tuttuğuna inanılanlar- olmuştur. Misal olarak, kurucuları arasında Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf bey gibi Atatürk’ün silah arkadaşlarının da bulunduğu 17 Kasım 1924’te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait ayaklanmasının tetikleyicisi ve irtica faaliyetlerinin odak noktası olarak görüldüğü için kapatılmıştır (Çiftçi, 2010: 197-198). 4 Mart 1925’te çıkarılan Tahkir-i Sükun yasasıyla İstiklal mahkemeleri kurulmuş ve isyancılar ve teşvik edici olarak addedilenler yargılanmıştır (Oran vd., 2005a: 266). Böylece Kemalizm, zamanla kendinden olmayan her fikir, olay ve olguda ötekisi Osmanlı’nın izlerini buldu. Öyle ki 1517’de Hilafetin hanedanlığa geçmesiyle oluşan Osmanlı ile 1876’da meşrutiyetin ilan edildiği Osmanlı arasındaki farklılıklar gözetilmemiştir. Buna ilaveten, İttihat ve Terakki’nin ötekileştirilmesindeki diğer sebep de Osmanlı artığı olarak görülmesidir denilirse yanlış olmaz. Buna mukabil, Cumhuriyet’in ideolojik ve kurumsal yapıları ne kadar yeni olursa olsun, ideolojiyi yazan kalem, koltukta oturan bürokrat neticede bir Osmanlı bakiyesiydi.

Kemalizm için, ötekiyi andıran vaka ve olgular diri kaldıkça, öteki de diri kaldı.

Aslında bu bir paradoksu da meydana getirmektedir. Cumhuriyet, Osmanlı'yı ötekileştirdikçe, ötekileştirmek için kullandığı araç, Osmanlı'yı tekrar toplumun zihninde egemen kılmıştır. Olaya tarihsel perspektiften bakıldığında, erken cumhuriyet dönemindeki tarih yazılımında da ikiliğin olduğu söylenebilir. Bir tarafta evveliyatı devr-i sabık ilan edilerek ötekileştirilen Yeni Türkiye; diğer taraftan geleceği meçhuliyete bırakılan ve bir ruha yazılan gelecek Osmanlı. Yani iki farklı tarih yazılımı... Bu iki tarihin birbirine rüşünü ispatlama çabaları ise Türk bilim, tarih, felsefe ve hatta siyasi hayatına damgasını vurmuştur. Geçmişin inkâr edilmesi, yaralı bir belleğin oluşumu olarak nitelendirilebileceği gibi; bir ruh olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde dolaşan Osmanlı'ya atfen yazılan geleceğin veya gelecek senaryolarının da ölüyü canlandırma çabasından öteye gidemeyeceğini kabul etmek gerekir.

Siyasi alandan toplumun şuuraltına kadar her alanda Osmanlı'nın tasfiyesi, tam olarak gerçekleşmedi. Osmanlı, toplumun şuuraltıyla suru arasında sıkışıp kalan bir yaralı bellek olarak kaldı. Gerçekten de imparatorluğun yasının şoku, bellek için cumhuriyetin doğuşunun şoku kadar büyük olmamıştır (Abel, 2006: 182). Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, medreselerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi arda arda gelen köklü değişiklikler, bu bağlamda, imparatorluğu yitirmenin şokunu atlatamayan toplum için daha büyük şok etkisi yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'yı vazifesini yerine getirmenin verdiği onur ve şerefle, tarihin derinlerinde huzurlu uykuya bırak(a)madı. Bunun temelinde imparatorluğun bıraktığı her açıdan sorunlu mirasla zaman kaybetmeme ve bu sorunların kökten çözümü için yok sayma, öteleme, görmezden gelme arzusu da yatabilir. Olivier Abel, Osmanlı'nın dağılmasından sonra, arda kalan ve çözüm bekleyen sualleri şu şekilde sıralamaktadır:

Peki, Kürtleri, Karadeniz Lazlarını, Müslüman olmayan öteki Türkleri, Arapları ne yapacağız? Türkiyeli Müslüman mıdır? Ama bu laik genç cumhuriyeti tatmin edebilecek bir ölçüt değildir. Sünniler ve Aleviler arasında ayırım yapmak ve Doğudakinden daha az Sünni batılı Kürtleri sürmek mi gerekir? Farklı Müslüman ulusların ve İstanbul'da ve bazı bölgelerde gerçekten de uzun süre çoğunluk durumunda olan Hıristiyan azınlıklarla karışımının oluşturduğu büyük nüfus kitlesine ne olacak? Eğer ölçüt Türk diliyse, Müslüman olmakla birlikte Türkçe konuşmayanları ne yapacağız? Latin harfleriyle yazılmış Türkçe İncil okuyan Türkçe konuşan Yunanlıları v.b. ne yapacağız (Abel, 2006: 184)?

Bu ve bunun benzeri birçok soru, Türkiye'de aidiyet/kimlik/mensubiyet sorunları da beraberinde getirdi. Buna binaen, bu sorunlara getirilen farklı çözüm önerileri, bu

topraklarda ister istemez, Osmanlı'yı hatırlattı, Osmanlı'yı canlandırdı. Modernleşme gayesiyle ileriye doğru hedefleyen Türkiye, ardında kovalayan cevap bekleyen sualler, çözüm bekleyen sorunlar nedeniyle her daim geriye bakmak hatta ve hatta kimi zaman geriye dönmek zorunda kaldı. Osmanlı, iki cihan arasında kalan, öyle veya böyle ölümü kabullenemeyen bir ruh iken; Osmanlı'nın küllerinden doğan bu devlet ve toplum, zamanın her diliminde arafılığı yaşadı: Eski ile yeni, Doğu ile Batı, ileri ile geri, Türk ile İslam, laik ile dindar, modern ile geleneksel, Kemalizm ile Osmanlıcılık...

Türk tarihinin yazılımından doğan ve bütün sosyal bilimlere sirayet eden bu ikiliğin sona erdirilmesi için Türk münevverlerinin Osmanlı'nın ait olduğu mekâna intikalini gerçekleştirecek usul, erkân bilen, bilgi ve beceri sahibi olgun bir kişiliğe sahip olması gerekir. Ancak bu şekilde, tarihsel barış ve akabinde toplumsal oluşacak mutabakat sağlanabilir.

4. TÜRK DIŞ POLİTKASINA YÖN VEREN TEMEL PARAMETRELER VE KEMALİZM TESİRİ

Yurtta Sulh Cihanda Sulh

Mustafa Kemal ATATÜRK

Yapısal ve zihinsel olarak yeni ve topyekûn bir yapılanmanın adı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika da yol haritası, modernleşmenin süzgecinden geçirilerek yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda, Türk kimliğini ve Türk devletini yaratan (resmi) milliyetçilik, tıpkı bütün ulus devletlerde olduğu gibi, Türk dış politikasının da öznesi konumunu almıştır. Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk milleti ve devleti yaratma mücadelesinin sac ayaklarından bir tanesini de dış politika oluşturmuştur. Türk dış politikasına yön veren milliyetçilik, ırk ve din temeline dayanmadığı gibi İslam temelli Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısını sürdürmeyi (Panislamizm) ya da Asya'nın Türk soyundan gelen halkları içeren bir Türk Birliği kurmayı (Pantürkizm) gerçekçi bulmayarak hiç düşünmedi (Sander, 2006: 75).

Türk dış politikasının temelleri, aynı zamanda ülke içerisinde uyguladığı politikalarla da uyumlu olmuştur. Bir misalle temellendirecek olursak, Anadolu'nun Türklerin yurdu olduğunu ve Türklerin Anadolu'da uygarlıklar kurduğunu ileri süren Türk tarih teziyle geçmişe yönelik tarih yazılımı, geleceğin de rotasını çizmiştir. Mamafih, Türkiye, Türk dış politikasının temel dinamiklerinden biri olan statükoculukla, Anadolu topraklarında siyasi varlığını ve bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır.

Her ne kadar, siyasi ve içtimai varlığından uzak tutmaya çalışsa da Türkiye, dış politikasını yeniden yazarken kullandığı bilgi ve tecrübeyi sadece cumhuriyet döneminde aramak yeterli bir ölçüt değildir. Çünkü hariciye kadroları, Osmanlı modernleşme dönemi olarak da ifade edebileceğimiz batılılaşma hareketlerinin neticesinde oluşmaya başlamıştır.⁴³ Öte yandan Türkiye'nin statükoculuk politikası, cumhuriyet dönemi dış politikasına Osmanlı'dan miras olarak geçmiştir. Çünkü mevcudu korumak anlayışı 1699 Karlofça Antlaşması'ndan beri Osmanlı da mevcuttur

⁴³ Öyle ki, Osmanlı'nın batıyla olan tecrübesi asker ve sivil diplomatların hafızasında oldukça tazedir (Akgün, 2009, 10).

ki bu da gerileme dönemine tekabül etmektedir. Bu tarihten sonra Avrupa’da ilk toprak kaybeden Osmanlı Devleti, Avrupa içlerine ilerleme stratejisinden kaybedilen toprakları geri alma ve mevcudu müdafaa stratejisine yönelmiştir (Davutoğlu, 2011: 66). Bu hususta, özellikle II. Abdülhamit Han’ın 1876 ile 1908 arasında uygulamış olduğu denge politikası, statükocu dış politika anlayışın altın çağları olarak kabul edilebilir (Akgün, 2009: 9). Ahmet Davutoğlu, dönemin denge politikasını şu şekilde ifade etmiştir:

II. Abdülhamid bu denge politikasını hem ince ve esnek bir diplomasi ile rafine bir hale getirmiş, hem de bu denge politikasındaki kozlarını arttırabilmek için tarihi Osmanlı hudutları dışında kalan sömürge Müslümanlarına dayalı uluslararası bir hinterland (arkabahçe) oluşturma çabasına girişmiştir (Davutoğlu, 2011: 67).

II. Abdulhamid’e karşılık İttihat ve Terakki döneminde revizyonist bir dış politika izlenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki’nin pantürkist veya Türk Birliği mefkûresiyle I. Dünya Savaşı’na girmişti. (Davutoğlu, 2011: 69). Yalnız, İttihat ve Terakki’nin bu irredentist dış politika anlayışını, kısa ve geçici bir dönem olarak algılamak ve özellikle bu politikaların, I. Dünya Savaşı’ndan sonra temellerinin çöktüğünü söylemek mümkündür.

Cumhuriyet döneminin dış politikası ve kadroları bu atmosferde, refleksif savunma dürtüsü ile reel güce orantılı bir dış politika pozisyonu arayışına yönelmiştir (Davutoğlu, 2009: 69). Yeni devletin bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlandığını ilan eden bu deklarasyon iki temel unsuru ihtiva ediyordu (Davutoğlu, 2011: 69): Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını ve devletin varlığını koruma stratejisi ve yeni devletin yükselen Batıya muhalif ya da alternatif değil, bu eksenin bir parçası olması gerçeği. Bu bağlamda Ramazan Gözen, Türkiye’nin genel çıkarlarını üç kategoriye ayırmıştır (Gözen, 2009: 46). Birincisi, Misak-ı Milli ile belirlenen sınırlar içinde toplum ve devletin hayatta kalmasını ve güvenli bir şekilde yaşamasını sağlamaktır. İkincisi, en iyi ekonomik ve sosyal yaşam standartlarını yakalayarak, çağdaş dünya şartlarına sahip bir toplum ve devlet olmaktır. Üçüncüsü, Türk toplumunun kimliğini oluşturan değerleri ayakta tutmak, onların yok edilmesine dönük saldırılara kalkan olmak ve bu değerlerin güçlendirilmesini sağlamaktır. İşte Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte Türkiye’nin dış politika programı küresel güç olma iddialarından ziyade, devletin varlığının korunması anlayışına

indirgenmiştir. Böylelikle Türk dış politikasında teamülü bir anlayış oluşmuş ve batıcılık, statükoculuk anlayışın ışığında politikalar yürütülmüştür.

Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikası, 1923'ten II. Dünya Savaşına kadar olan ve bağımsızlık ve egemenlik öncelikli kurucu yılları; 1945-1990 arasındaki Soğuk Savaş yıllarını kapsayan tam batıcılık dönemi; Soğuk Savaş sonrası dönemi ise, çok boyutlu ilişkiler dönemi olarak adlandırılabilir (Akgün, 2009: 5). İdeolojik ve kimliksel faktörler temel alındığında, bu dönemlerden ilk iki dönem birleştirilerek, Türk Dış Politikasında Kemalizm Tesiri ve son dönem olan Soğuk Savaş sonrası ise, Türk Dış Politikasında kimlik sorunu veyahut kimlik çatışması olarak adlandırılabilir.

Türk dış politikasının, yapısal ve davranışsal özelliklerini anlayabilmek için, şüphesiz dışsal ortamında gelişen uluslararası, sistemi, konjonktürü ve uluslararası politika'ya etki edebilme becerisini analiz etmek elzemdir. Bu anlayışın gereği olarak, iki savaş arası, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde, uluslararası konjonktüre hâkim olan sistemlere kısaca değinilerek, bu sistemlerin Türk dış politikasına etkileri ve Türk dış politikasının sistemlere katkıları incelenecektir.

4.1. ATATÜRK DÖNEMİ: TÜRK DIŞ POLİTİKASININ KURUCU DİNAMİKLERİ

19. yüzyılda uluslararası siyaset ve ekonomik düzen kıta Avrupa'sı orijinli yürütülmekteydi. Bu bağlamda, Avrupa'da mezhep savaşlarının sona erdiği ve kilisenin siyasi etkisinin azaldığı, egemen devletler temeline dayalı bir uluslararası sistemin ilk adımlarının atılması 1648 Westphalia Barışına; daha sonrasında ise Habsburg ve Bourbon hanedanları arasında taht mücadelesini sona erdiren 1713 Utrecht Barışına-tekabül etmektedir (Sönmezoğlu, 2005: 693; Arı, 2004b: 51). Buna mukabil, 1648-1945 dönemleri arasında Avrupa merkezli oluşan klasik güç dengesi sistemi, hiçbir koalisyonun veya devletin, sistemin yıkılmasına yol açacak şekilde üstünlük kurmasına izin verilmemesi kuralına bağlanmıştır (Arı, 2004a: 140; Sönmezoğlu, 2005: 694).

Güç dengesi sisteminin hayat bulabilmesi ve yürüyebilmesi için Oral Sander (2006: 36) iki temel ilkenin işlerlik kazanmasına dikkat çekmiştir: Bunlardan **birincisi** uluslararası politikada gücün dengelenmesine yönelik bir eğilimin ortaya çıkmasıdır.

Morton Kaplan, bunu dengelemenin birbirine yakın güçte en az beş ulusal devletin sistemin içerisine entegre olmasıyla mümkün olacağını dile getirmiştir (Arı, 2004a: 40). Bu bağlamda sisteme entegre olan devletler arasında ideolojik bağlar aranmadığı gibi farklı ideolojilere sahip devletler dahi birbirleriyle ittifak kurma becerisine sahiptirler. Bununla beraber ittifaklar geçici amaçların birleşiminden meydana geldiği için kısa sürelidir (Arı, 2004a: 140). **İkincisi ise**, bir gücün uluslararası dizgenin öteki üyeleri üstünde üstünlük kazanması durumunda ortaklaşa direnmenin gerçekleşmesidir. Bu genellikle, sistemi dengeleyici bir devletin, statükonun bozulması durumunda zayıf devlet veya koalisyonun yanında yer alarak olmuştur (Arı, 2004a: 141). Buna mukabil, mağlup olan taraf hiçbir zaman ortadan kaldırılmayacağı gibi galip olan tarafında üstünlüğü geçici sürelidir (Sönmezoğlu, 2005: 696; Arı, 2004b: 53) Örneğin İngiltere, kıta Avrupasının uzağında yer alması ve Avrupa topraklarında emellere sahip olmaması sebebiyle sistemde gücün dengeleyicisi konumunda olmuştur (Arı, 2004a: 141).⁴⁴ Buna ilaveten, güç dengesi sisteminde, devletler politika üretirken, zaman ve mekan şartlarını çok iyi kavrayarak, gelişmekte olan olayları çok iyi yorumlayarak, devletin amaçlarına ve milli çıkarlarına hizmet edecek gerekli kararları almak, eylemlerde bulunmak zorundadır. Zira benzer çıkarları olan ülkelerle ittifak kurarak kendi gücünü arttırmak ve böylece aleyhte olan durumları lehe çevirmek, devletlerin kendi inisiyatifi içerisinde (Gözen, 2009: 62)

Klasik güç dengesi sistemi, 1648-1945 arası dönemde sistem içerisinde yaşanan bir krizde genel dengenin farklı bir düzeyde yeniden oluşmasıyla geçiş dönemleri geçirmiştir. Mamafih, 1648-1789 döneminde, Sönmezoğlu'nun (2005: 700) ifadesiyle monarklar arasındaki bir satranç oyunu görünümünde olan sistemde en fazla hamle sahibi ise XIV. Louis'le Fransa olmuştur. İngiltere, diğer Avrupa ülkeleriyle Fransa'nın sisteme hâkimiyetini önlemiş ve Fransız İhtilalı'na kadar oluşan yeni istikrar korunmuştur (Sönmezoğlu, 2005: 700). Fransız devrimi ile Napolyon Savaşları, sistemi bozucu bir etki yarattığı gibi, devrimle beraber gelen yurttaş ordular, halk egemenliği gibi kavramlar bütün Avrupa'ya yayılmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2005: 700). Bu dönem içerisinde, Fransa'nın Napolyon'la ikinci defa Avrupa'da hâkimiyet kurmaya

⁴⁴ İngiltere bu konumunu 20. yüzyılda yitirmekle beraber, Avrupa'da güç dengesi sisteminin taraflarından biri durumuna gelmiştir. Bunun en temel sebepleri, Sovyetler'in gücünü artması, İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesi ve bulunduğu coğrafi faktörlerin kendisine sağladığı avantajı ortadan kaldıracak şekilde güç dengesi sisteminin değişmesi olmuştur (Arı, 2004b: 141).

çalışmış ve İngiltere'nin "Kutsal İttifak"⁴⁵ bloğuna katılmasıyla Fransa yeniden sindirilmiş ve 1815 Viyana düzenlemesiyle Concert of Europa olarak adlandırılan Avrupa Uyumunu, 1914'a kadar devam etmiştir (Sander, 2006: 31-39; Sönmezoğlu, 2005: 700). 1890'da Avrupa'da Üçlü Bağlaşma (İtilaf) ve Üçlü Anlaşma (İttifak) blokları oluşmuş ve I. Dünya Savaşı Patlak göstermiştir (Sander, 2006: 39)

Birinci Dünya Savaşından sonra 1919-1945 dönemleri arasında geçiş dönemi yaşayan sistemde bozuk bir klasik güç dengesi işleyişi söz konusu olmuştur (Sönmezoğlu, 2005: 704). Birincisi, Avrupa'da imparatorluklar yıkılmış ve ulusal bağımsızlık hareketleri başlamıştır (Arı, 2004a: 152). Bu bağlamda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yıkıldığı için sistemin temel aktörlerinden biri çökmüş ve Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya ve Yugoslavya gibi sistemdeki üye sayıları artmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 698-704). Diğer bir husus, liberal demokrasi, Faşizm ve Komünizm gibi ideolojik unsurların ön plana çıktığı kutuplaşmalara doğru gidilmiştir (Arı, 2004a: 152-153; Sander, 2006: 39). Yani Avrupa'da türdeşlik bozulmuştur. 1917'de Bolşevik Devrimi ile Rusya, Hitler önderliğinde Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yarattığı boşluğu doldurarak sisteme dâhil olan Mussolini önderliğinde İtalya, yeniden yaratılmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 698). Bu dönemin en büyük özelliklerinden biri de " *Avrupa'nın 19. ve daha önceki yüzyıllarda dünya politikasında üstünlüğünü, 20. yüzyılda yavaş yavaş, bir süreç içinde yitirmesi ve asıl etkili gücün Amerika ve Asya kıtalarına geçmesi* " (Sander, 2006: 31) şeklinde ifade edilmektedir. I. Dünya Savaşı sonunda beliren ABD, Rusya ve Japonya sistemin Avrupa merkezli yönünü tehdit etmiştir. Yalnız, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ilkelerinin⁴⁶ bütün çabalara rağmen senato tarafından reddedilmesiyle ABD, Monroe Doktrini ile Avrupa'nın siyasal sorunlarından uzak durma politikasına geri dönmüştür (Sander, 2006: 32; Sönmezoğlu, 2005: 698). Bolşevik devrimiyle iç savaş yaşayan Rusya, ülke içerisinde rejimi güçlendirmeye çalışmış ve iç politikaya dönmüştür (Sander, 2006: 32). Japonya ise asıl olarak Uzak Doğu ve Pasifikle ilgilenmiştir. Bu

⁴⁵ Avusturya, Rusya, Prusya ve daha sonra İngiltere'nin katılımıyla oluşmuştur.

⁴⁶ Savaş sonu dünyasını düzenleyecek olan barış konferanslarında ABD Başkanı Wilson'un ağırlığı izlenmiştir(Sander, 2006: 32). Birinci Dünya Savaşı sürerken, ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde Kongre'de okuduğu bir bildiriyle savaş sonrası dünyanın yeniden şekillenmesiyle ilgili önerilerini 14 maddede özetledi. Gizli diplomatik anlaşmaların önlenmesi, Self Determinasyon(Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı) ilkesi, galip devletlerin yenilen devletlerden toprak talep etmemesi gibi maddeler bulunmaktadır(Oran vd., 2005a: 100).

gelişmeler neticesinde Avrupa devletleri, Avrupa'yı tek başlarına yeniden şekillendirmişlerdir. Bu bağlamda, ülkelerde demokratik rejimlerin geliştirilmesi, ticari ve ekonomik ilişkilerle ülkeler arası karşılıklı bağımlılığın geliştiği, açık diplomasi'nin ülkeler arası ilişkilerde temel alınması, kolektif güvenlik prensibine dayalı, Avrupa aydınlanmasının temel ilkesi olan akılcı ve ilerlemeye dayalı barışçı bir uluslararası sistemin kurulması hedeflenmiştir (Eralp, 2009: 61-68). Uluslararası hukukun geliştirilmesi ve ülkelerin dış politikalarının demokratik olarak denetleneceği, uluslararası ortamın barış üzerine tesis edileceği Milletler Cemiyeti(MC) de kurulması bu anlayışın neticesi olarak kurulmuştur (Sander, 2006: 61). Yalnız Amerika'nın yeniden "yalnızcılık" politikasına başlaması, SSCB'de tekrar kabuğuna çekilmesi, MC'nin (10 Ocak 1920) galip devletler topluluğu olarak anılmasına ve İngiltere ve Fransa'nın güdümüne girmesine sebebiyet vermiştir. (Sander, 2006: 61; Sönmezoğlu, 2005: 710). Bu bağlamda Milletler Cemiyeti, 1815 Viyana düzenlemesinin devamı olarak görülmüştür (Sander, 2006: 59-60; Akgün, 2009: 9). Paris Barış Konferansı ile Almanya'nın yeniden saldırgan ve militarist bir devlet olarak sivrilmemesi ve çizilecek yeni sınırların self determinasyon esasına göre belirlenmesi ve bir daha bozulmaması hedeflenmiştir. Bu ekseninde imzalanan barış antlaşmaları⁴⁷ neticesinde Avrupa'da Versay düzeni kurulmuş ve daha sonrasında statüko'dan yana olan devletler (İngiltere ve Fransa) ile revizyonist devletler (Almanya, İtalya) olarak ayrı iki grup oluşmuştur (Sönmezoğlu, 2005: 698).

Türk dış politikası bu konjonktür ışığında Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, iç politikada olduğu gibi dış politikanın oluşturulmasında da Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük ağırlığı ve birçok durumda belirleyiciliği söz konusuydu (Oran vd., 2005a: 74). Mamafih, bu durum Mustafa Kemal'in dış politika anlayışının üzerine üç tartışmayı da beraberinde getirmiştir (Oran vd., 2005a: 251): Türk devrimi üçüncü dünyacı mıdır? Batıcı mıdır? Yayılmacı mıdır yoksa antiemperyalist midir? Bu suallere verilecek cevap Atatürk'ün dış politika anlayışının da ipuçlarını bize vermektedir. Birinci olarak Türk İstiklal Harbi doğu'da birçok mazlum, ezilen devletlere örnek teşkil etse de cumhuriyetin kuruluşundan sonra batıcı bir yön izlemiştir. Kaldı ki yapısal ve ideolojik

⁴⁷ Almanya ile Versailles (28 Haziran 1919), Avusturya ile St. Germain (10 Eylül 1919), Bulgaristan ve Macaristan ile Neuilly ve Trianon Barış antlaşmaları yapılmıştır (Sander, 2002a: 400-404).

olarak her ne kadar farklı bir oluşum süreci içerisinde olsa da tarihsel süreç göz önüne alındığında Osmanlı'nın devamı olarak nitelendirilebilir. Mustafa Kemal'in dış politika algısında şüphesiz antiemperyalist nüveler gözlemlenebilir yalnız, savaş sonrasında batılı devletlere düşmanlık besleyen bir davranış içerisinde olmamıştır. Bilakis, Türkiye'nin iktisadi, sosyal ve siyasi evriminde batı, model olarak alınmıştır. Örneğin, liberal politikaların izleneceği kabul edilen İzmir İktisat Kongresinde, batı tarzı milli burjuvazi yaratılma gayesi hâkim olmuştur. 1929 Buhranıyla karma ekonomiye geçiş yine milli burjuvazinin yaratılması ülküsüne dayanmaktadır. Son olarak, Mustafa Kemal'in dış politika anlayışı yayılmacı mıdır? Bu tartışılacak bir konudur. Resmi sınırların Lozan Barış Antlaşmasıyla çizilmesinden sonra öncelikle Musul için mücadele edilmesi daha sonrasında Hatay'ın ilhakı irredantizmi gösteren bir takım politik manevralar olabilir; yalnız bu, yayılmacı bir anlayıştan ziyade Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesine yönelik adımlardır (Oran vd., 2005a: 252). Ama rasyonel bir dış politika anlayışına sahip olan Mustafa Kemal, Türkiye'yi maceraperest bir fikir akıntısına asla ve asla sürüklememiştir.

Bu bağlamda Türk dış politikasının kurucu dinamikleri, Batılılaşma, Misak-ı Milli Kutsiyeti ve Yurtta Sulh Cihanda Sulh şiarından oluşmaktadır (Gözen, 2009: 46-49). Cumhuriyet'in kurulmasından Atatürk'ün vefatına kadar geçen dönemde hem devlet inşa süreci devam etmiş hem de yeni kurulan devletin tam bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması, buna yönelik işbirliğinin sağlanması temel hedef olmuştur (Bal. 2010: 45). Mustafa Kemal'in birincil dış politika hedefi milli kurtuluş savaşının kazanılması ve ülkenin tam bağımsızlığının misak-ı milli sınırları⁴⁸ içerisinde sağlanmasıydı. Bu bağımsızlık süreci her alana sirayet etmeli, ülke, başta kapitülasyonların kaldırılmasıyla iktisadi bağımsızlık, düşman işgalinin fiilen kaldırılmasıyla da siyasi bağımsızlığa kavuşulmalıydı. Misak-ı Milli ilkesi Türk dış politikasının belirlenmesinde iki ana fonksiyonu yürütmekteydi (Gözen, 2009: 48): Birincisi, Milli sınırlar hiçbir şekilde değiştirilemez ve milli egemenlik için dahili ve harici düşmanlara karşı savaş dahil her türlü mücadele verilir. İkincisi, Türk dış

⁴⁸ Son Osmanlı Mebuslar Meclisinde kabul edilen Misak-ı Milli ile de yeni kurulacak devlet için son derece realist bir siyasi coğrafya tanımı yapılmıştır (Akgün, 2009: 10). Misak-ı Milli yeni Türk devletinin hem fiziki yapısını hem de ruhunu yansıtır. Misak-ı Milli'deki bağımsızlık şiarı, bir toprak etrafından siyasi, iktisadi, içtimai alanda egemen bir devlet yaratma ekseninde oluşmuştur. Bu bağlamda, Meclis-i Mebusan'da 28 Ocak 1920'de Felah-ı Vatan gurubu öncülüğünde kabul edildi. Anlaşma maddeleri için bkz. Oran vd., 2005a: 105.

politikasının bu sınırların haricindeki alanlara karşı sorumluluk ve/veya yükümlülüğü ortadan kalkar. Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan ülkelere, karışmazlık ve tarafsızlık politikalarıyla ilgisiz ve hareketsiz kalınmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikası milli varlık ve egemenliğini korumaya dayalı, statükocu bir anlayışın temellerini oluşturmuştur. Nitekim Erol ve Ozan, Türkiye'nin yeni dış politika anlayışını şu şekilde dile getirmiştir:

Türkiye'nin imparatorluk mirasını tasfiye etmesi ve ulus-devlet inşası dış politikada da yeni yönelimleri beraberinde getirmiştir. En önemlisi Türkiye kendisini Misak-ı Milli ile sınırlamıştır. Bu sınırların dışındaki topraklar ile bağımlı koparmıştır. Bir diğer konu ise İmparatorluğun son dönemlerde izlediği irredentist politikalarından vazgeçmesidir. Böylece Türkiye bütün enerjisini iç sorunlarını çözmeye harcamıştır. Dış politikada ise istikrar arayışında olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu politika yurtdışı sulh cihanda sulh şeklinde tanımlanmıştır (Erol ve Ozan, 2011: 27).

Nitekim Türk dış politikasında realist bir algı ortaya çıkmış ve devletin varlığını tehlikeye sokacak her türlü politik görüş ve uygulama ötekileştirilmiştir. Bu hususta Mustafa Kemal'in şu sözleri Türkiye'nin realizme dayalı dış politika anlayışını açıklar niteliktedir:

Yeni Türkiye'nin takip edeceği siyaset, belirsiz ve keyfi olamaz. Bizim siyasetimiz, mutlaka milletin kabiliyet ve ihtiyacıyla uyumlu olacaktır. Bizim için ne İttihad-ı İslam, ne Turanizm mantıklı bir siyaset yolu olamaz. Artık yeni Türkiye'nin devlet siyaseti, milli sınırlar dâhilinde, egemenliğine dayanarak bağımsız yaşamaktır. Hareket kuralımız budur (Kocatürk: 1999: 366).

Misak-ı milli sınırlarına dayalı bağımsızlık mücadelesi, İstiklal Harbi esnasında gerek cephede çarpışarak gerekse de itilaf devletlerle diplomatik ilişkiler itilaf kurularak verilmiştir. Bu bağlamda cephede kazanılan zaferler, Türkiye'nin diplomatik alandaki mücadelesini de kuvvetlendirmiştir. Türkiye, işgalci ve güçlü Batılı devletlere karşı daha etkili mücadele edebilmek için, Osmanlı Devleti'nin en büyük rakiplerinden birisi olan Rusya ile taktiksel bir ittifak içerisine girmiş, yeni rejiminin uluslararası arenada tanınması gayesini taşıyan SSCB'den askeri ve mali yardım almıştır (Gözen, 2009: 62; Oran vd., 2005a: 161). İdeolojik olarak birbirinden farklı olmalarına rağmen, Türkiye ile SSCB arasında karşılıklı çıkarlara ilişkin ittifak kurulmuştur. Bu ittifakın temelinde Türkiye ve SSCB'nin Batılı ülkelerin ortak düşmanı olarak belirmesi yatmaktadır (Gözen, 2009: 62). Bu bağlamda, 1921 yılında karşılıklı saldırmazlık prensibi çerçevesinde Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Türkiye, Sovyetlerden gelebilecek tehdidi etkisiz veya nötr hale getirmiştir (Göze, 2009: 62; Oran vd., 2005: 173-174). Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki kısa vadeli bu

ittifak, hem Türkiye'yi savaş esnasında uluslararası arenada yalnızlıktan kurtarmış hem de askeri araç gereç açısından sıkıntı çeken Türkiye'nin bu eksikliğini gidermiştir.

Atatürk, Batılı devletler arasındaki farklılıklardan yararlanarak bu devletler arasındaki Türkler aleyhine olan ittifakı bozarak, güç dengesini lehe çevirmiştir. İngiltere'nin Londra Konferansında, güçlü bir İtalya yerine kontrol edilebilir Yunanistan'ı desteklemesi, İtalya'ya vaat edilen toprakların Yunanistan'a müjdelenmesi, İtalya ile İngiltere'nin arasını bozmuştur ve Türkiye bu durumdan istifade ederek İtalya ile barış antlaşması imzalayarak Konya ve yöresi savaşılmadan kazanmıştır (Oran vd., 2005a: 151-153). Bunu, Fransa ile yapılan barış antlaşmaları izlemiş ve aynı şekilde Fransa da işgal ettikleri toprakları boşaltmak durumunda kalmıştır (Oran vd., 2005a: 149-150).⁴⁹ Bu dönemde, Fransa ile İngiltere arasında Almanya'ya uygulanacak politika konusunda anlaşmazlık bulunmaktaydı. Fransa, Almanya'yla yaşadıkları tarihi sorunlar nedeniyle Almanya'ya çok daha sert politik tedbirler alınmasını isterken, İngiltere Versay antlaşmasının şartlarının yumuşatılmasını talep ediyordu (Gözen, 2009: 63). Bu ayrışmaya, Türk ordusunun Yunanlılara karşı ardı ardına zaferler kazanması da eklenince Fransa Misak-ı Milli'yi tanımak zorunda kalmıştır. İtilaf devletlerinin çözülmesinden yararlanan Ankara Hükümeti, Sovyet desteğini de arkasına alarak aleyhine gelişen güç dengesini lehine çevirmeyi başarmış ve İngiltere yalnızlığa itilerek Türk-Yunan savaşında en son olarak tarafsız kalacağını beyan etmiştir (Oran vd., 2005: 145). Cephe de yenilen Yunanlılar ise desteksiz kalınca Anadolu'yu boşaltmak zorunda kalmıştır (Gözen, 2009: 63). Neticede Ankara hükümeti kendi gücünü batılı devletlere ispat etmiş, askeri ve diplomatik başarısını kabul ettirmiştir. Savaş sonrasında ise imzalanan Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin uluslararası arenada varlığının, egemenliğinin ve bağımsızlığının diğer devletlerce tescil edildiği, bir antlaşma niteliği taşımaktadır (Gözen, 2009: 47; Akgün, 2009: 10). Bu aynı zamanda, Türkiye'nin askeri zaferinin diplomatik yollarla da taçlanması anlamına gelmekteydi.

Lozan görüşmelerinde, kapitülasyonların kaldırılması, boğazların statüsü, Osmanlı'dan arta kalan dış borçlar, azınlıkların durumu, Musul ve Hatay sorunları ve sözde Ermeni meselesi Türk tarafının Misak-ı Milli sınırlarını ve egemenliğini teyit

⁴⁹ Fransızlarla 1921 yılında Ankara Anlaşması imzalanarak Fransa'nın savaşı bırakmaları sağlanmıştır (Gözen, 2009: 63; Oran vd., 2005a: 149-151).

etmesi bakımından en önemli mevzular olarak ön plana çıkmaktaydı. Nitekim bu mevzular, Türkiye'nin ilerleyen döneminde dış politikasına etki eden ve Türk dış politikasının yöneliminde kilometre taşı olacak sorunları teşkil etmektedir. Türkiye, kapitülasyonların kaldırılması ve sözde Ermeni meselesi hakkında asla taviz vermemiş ve Türkiye aleyhine çıkan her öneride masadan ayrılmasını, temsilcilerine iletmiştir (Oran vd., 2005a: 217). Azınlıklar meselesinde, Türkiye, etnik azınlıklar kavramını reddederek, azınlık kavramını Müslim - gayrı Müslim olarak tanımlamıştır (Yerasimas, 2006: 51; Oran vd., 2005a: 229). Özellikle self determinasyon ilkesinin yıldızının parladığı bir dönemde, ülke içerisinde yaşayan Kürt, Çerkez, Laz gibi etnik gruplar üzerinden Türkiye'nin olası bir etnik bölünmeye sürüklenmesinin önü kesilmiş oldu. Bu bağlamda, Ermeni yurdu etrafında şekillenen sözde Ermeni meselesi antlaşma ve eklerine isim olarak dahi girmedi (Oran vd., 2005a: 222). Fener Rum Patriği konusunda ise patrikhanenin yurt dışına çıkartılmaması için yalnızca ruhani yetkiler verilmesine, müttefikler razı oldu. Türkiye'nin egemenlik sorunu olarak addettiği diğer bir sorun olan boğazlarda, başkanı Türkiye'den olmak üzere komisyon kurulma karar alınmıştı (Oran vd., 2005a: s.232). Kapitülasyonlar kaldırıldı ve Türkiye taksitler halinde Osmanlı borçlarının kendi kısmına kalan bedelini ödemeyi kabul etti (Oran vd., 2005a: 221-222).

Misak-ı milli sınırları içerisinde devletin teşekkül edilmesi düsturu, Lozan görüşmelerinde temel alınsa da Misak-ı Milli'nin tecelli etmesinin önünde iki sorun ortaya çıkmıştır: Musul ve Hatay. Musul sorunu, Türkiye'nin misak-ı milli sınırlarında verilen ilk taviz olarak bilinmektedir. Sorunun kronolojik gelişiminden ziyade bizim için dış politika açısından önemi daha büyüktür. Sorunun taraflar arasında çözümlenememesi üzerine, Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmaması⁵⁰ ve Milletler Cemiyeti'ni istediği şekilde yönetme kabiliyetine vakıf olan İngiltere'nin etkisiyle lehimize çözüme kavuşmamıştır (Akgün, 2009: 12). Musul sorunu bu bağlamda, cumhuriyetin iç sorunlarından yararlanılarak dış politikada ilk defa başarısızlığa uğraması bakımından da önemlidir. Ülke içerisinde, cumhuriyet yönetimine karşı çıkan hilafet (kimisine göre Kürtçülük) yanlısı Şeyh Sait İsyanı ile Musul için yapılan hem askeri hem siyasi hem de diplomatik hazırlık suya

⁵⁰Türkiye'nin Milletler Cemiyet'inden uzak durmasının nedenleri, evrensel bir örgüt görüntüsü verse de Birinci dünya savaşının galipleri tarafından kurulmuş batılı bir örgüt olması ve Ortadoğu'nun büyük bir kısmı bu güçler tarafında manda yönetimi altında bulunması şeklinde sıralanabilir (Akgün, 2009: 10-11).

düşmüştür. İsyân bastırılrsa da 1926 yılında imzalanan Ankara antlaşmasıyla Musul kaybedilmiştir (Oran vd., 2005: 267). Musul'un kaybedilmesinden sonra bölgede başlatılan OHAL ve alınan tedbirler, Türk siyasi hayatının bugününe dahi etki etmektedir. Bu durum bilardoda üç top oyununa benzetilebilir. İç politikadaki bir sorun öncelikle dış politikayı etkilemekte ve başarısızlıkla neticelenen dış politika bu kez farklı bir biçimde yeniden iç politikayla etkileşime girmektedir.

1932'den Atatürk'ün vefatına kadar ise Avrupa'da yayılmacı faşizm ve yaklaşan yeni savaşa karşı ülkenin doğusundaki ve batısındaki ülkelerle güvenlik eksenli ittifaklar kurma çalışmaları dış politikada belirleyici olmuştur (Akgün, 2009: 11). Bu dönemde, Türkiye tarafından izlenen strateji ise, İtalya ve Almanya'dan uzak durulması şeklinde olmuştur. Avrupa'nın giderek savaşa yaklaştığı bu ortamda Türkiye Balkanlar ve Akdeniz'den kendisine yönelen bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır (Erol ve Ozan, 2011: 28). Bu bağlamda Türkiye, Avrupa yayılmacılığına karşı, komşularını da kapsayacak güvenlik kalkanları oluşturmaya çalışmıştır. Diğer taraftan, Almanya ve İtalya'nın Avrupa'yı tehdit eden yayılmacı politikalarını, İngiltere ve Fransa'ya karşı akıllıca kullanarak Hatay ve Boğazlar meselesini, Türkiye'nin lehine çözmeyi başarmıştır. Bu bağlamda Atatürk, bu dönemdeki güç dengesi politikasını şu cümlelerle açıklamıştır:

Milletlerin güvenliği ya iki taraflı veyahut çok taraflı umumî müşterek anlaşmalarla, uzlaşmalarla temin edilebilir diye mutlak mahiyette ortaya atılan ve her biri diğerlerine zıt sayılan ilkeler, barışın korunması emrinde bizim için kesin ve isabetli değildir ve olamaz. Bunların her birini coğrafi ve siyasî icap ve vaziyetlere göre kullanarak barış yolundaki özenli çalışmayı gerçeklere dayandırmak her millet için ayrı bir vazifedir. Cumhuriyet Hükümeti, bu gerçeği görmüş, tatbik etmiş, en yakın komşuları ile olduğu kadar en uzak devletlerle olan münasebetlerini, dostluklarını, ittifaklarını ona göre düzenlemeyi bilmiş ve bu sayede dış siyasetimizi sağlam esaslara dayandırmıştır (Söylev ve Demeçler, 2006: 396).

Lozan'dan arta kalan diğer bir konu ise Yunanistan ile Türkiye arasında büyük bir soruna sebebiyet Nüfus mübadelesiydi. Türkiye ile Yunanistan arasında, 30 Ocak 1923 tarihinde İstanbul'daki Rumları ve Batı Trakya'daki Türkleri istisna tutan bir anlaşma imzalanmıştır (Oran vd., 2005a: 338). Sorun da bu nokta da İstanbul'da yerleşik (etabil) Rum nüfusunun nasıl belirleneceği hususundan doğmuştur. Türkiye, yerleşik nüfusun Türk yasalarına göre belirlenmesi gerektiğini savunurken, Yunanistan Mondros mütarekesi öncesinde İstanbul'da bulunan tüm Rumları istisna tutmak istiyordu (Akgün, 2009: 13). Yunanistan, olabildiğince fazla Rum'u yerleşik statüsünde

bırakarak hem ülkeye yeni göçmenler almak hem de İstanbul'daki ticari ve kültürel bağlarını koparmak istemiyordu; buna mukabil, Rumlar, Türkiye'nin inşa etmeye çalıştığı homojen kimliği tehdit etmekteydi (Oran vd., 2005a: 339). Netice itibariyle Yunanistan sorunu Milletler Cemiyeti Konseyine taşımıştır. Konsey de Uluslararası Daimi Adalet Divanına konuyu danışarak Yunanistan lehine karar vermiştir. Daha sonrasında ise iki taraf arasındaki ilişkiler iyice gerildi. Önce Yunanistan Batı Trakya'daki Müslümanların mallarına el koyarak buralara göçmen Rumları yerleştirdi. Daha sonrasında ise Türkiye, Ortodoks Rumların mallarına el koyarak karşılık verdi (Oran vd., 2005a: 339). İtalya ve Bulgaristan'ın revizyonist dış politika anlayışları Yunanistan'da yumuşamayı beraberinde getirmiş ve sorun, 1930 ve 1933 yılında yapılan ikili antlaşmalarla çözülmüştür (Akgün, 2009: 13).⁵¹

Bu bağlamda Türkiye, Balkanlardaki statükonun korunmasına ve İtalyan ve Bulgar yayılmacılığına karşı Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'yı kapsayan Balkan Antantı'nı imzaladı (Oran vd., 2005a: 351-352). Bu paktla Türkiye Balkanlardan gelecek olan olası bir saldırıyı bertaraf ederek batısını güvenlik altına almayı hedeflemiştir (Gözen, 2009: 65). Bununla birlikte Türkiye, Ortadoğu'da devletler arasındaki beliren küçük sorunları çözüp, yayılmacı İtalya'ya karşı güvenlik kalkanı oluşturmak İran, Irak ve Afganistan'la Sadabat Paketi'nı imzalamıştır (Gözen, 2009: 65; Oran vd., 2005a: 367) Mustafa Kemal'in bu çok yönlü dış politika anlayışıyla Türkiye, İkinci Dünya Savaşı evvelinde güvenlik problemlerini çözmeye çalışmıştır.

Uluslararası konjonktürün iyi değerlendirilip güç dengesi politikasıyla Türkiye açısından başarıya ulaştırılan diğer bir mevzu ise Boğazlar sorunu olmuştur. Lozan Boğazlar sözleşmesi gereği, boğazların uluslararası bir komisyon tarafından kontrol edilmesi Türkiye'nin egemenlik alanını kısıtlıyordu (Gözen, 2009: 66). Bu bağlamda Türkiye bu dönemde izlediği pro-aktif ve yapıcı dış politikayla İngiltere ve Fransa'yı yanına çekmiştir (Gözen, 2009: 66) ve bunun yanı sıra boğazlar rejiminin mevcut durumundan rahatsızlığı neticesinde SSCB'de Türkiye'nin önerisine sıcak bakmıştır (Oran vd., 2005a: 372). Almanya'nın Versay anlaşmasının hükümlerini feshetmesi üzerine, Türkiye boğazlarda revizyon talebini devletin güvenliği üzerine dayandırdı (Çiftçi, 2010: 236). Neticede itibariyle Türkiye'nin, Uluslararası Boğazlar

⁵¹ Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları yerleşik sayılmıştır (Oran vd., 2005a: 346).

Komisyonunu kaldırmayı ve boğazın her iki tarafına da ordusunu sokmayı başardığı Montrö Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalandı (Çiftçi, 2010: 236).

Hatay sorunu ise, Türkiye'nin tecrübelerini döktürdüğü ve sonucunda muvaffakiyete erişilen bir mevzu olmuştur. Misak-i Milli sınırları içerisine dâhil olan Hatay, Lozan'da Fransa-Türkiye arasında sonradan çözülmesi hususunda askıya alınmıştı. Almanya'da Hitler fırtınasının esmesi ve bu fırtınanın Fransa'yı rahatsız etmesi, öte yandan Avrupa'yı tehdit eden Hitler ve Mussolini baskısı nedeniyle İngiltere'nin Türkiye'den yana Fransa'ya, Türkiye'nin tavizsiz duruşu, Atatürk'ün üstün akıl ve becerisiyle Hatay 1939 yılında anavatana katılmıştır.⁵²

Türkiye, kuruluş yıllarında küresel bir aktör olmaktan ziyade kendi egemenlik sahasını koruyan ve buna özgü güç dengesi kurmaya çalışan bir dış politika anlayışı izlemiştir. Nitekim Ahmet Davutoğlu, bu yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir:

Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinde ifadesini bulan bu yeni yaklaşım, barış-eksenli idealist bir uluslararası ilişkiler çizgisini gösterme yanında sömürgeciliğin zirveye ulaştığı uluslararası konjonktürü göz önüne alan ve bu çerçevede sömürgeci sistemik güçlerle çatışmaktan kaçınan realist bir dış politika tavrını da öne çıkarmaktaydı (Davutoğlu, 2011: 69).

Buna mukabil, dış politikasının şiarı olan "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışı, statükocu bir yaklaşımla yorumlanabileceği gibi, aktif, reaksiyoncu olmayan, ülkesinde, bölgesinde ve hatta dünyada sulhun, adaletin gerçekleşmesi, Türkiye'nin çıkarlarının korunması için inisiyatif ve riskler alabilen, kendi proje ve politikalarıyla ortaya çıkabilen dış politika anlayışı olarak da yorumlanabilir (Bal, 2010: 42). Atatürk döneminde Rusya, İran ve Afganistan gibi Avrasya güçleri ile geliştirilen ilişkilerin doğuya doğru derinliğine uzanan kısmen bağımsız hinterlandı (Davutoğlu, 2011: 70) ile Balkan devletleri arasında İtalyan ve Bulgar yayılmacılığına karşı güvenlik kalkanı oluşturma çabası, Montrö'de ve Hatay sorununun çözümünde alınan inisiyatif ve uygulanan aktif politika, reaksiyoner bir dış politika yerine pro-aktif ve önleyici bir dış politika anlayışının göstergesidir. Bu bağlamda, Misak-ı Milli ruhuyla devletin kurulması ve yapılandırılması tek başına anlam taşımamaktadır; bu devletin ilelebet

⁵²1936'ya gelindiğinde uluslararası ortamdaki kaygı verici gelişmelerin yaşanması (İtalyanların Habeşistan'a saldırması, Almanya'nın Versay Zincirlerini kırması) nedeniyle Fransa, Suriye'de Manda yönetimine son vermiştir. 1938'de bağımsız devlet statüsüne kavuşan Hatay, 29 Haziran'da meclis kararıyla Türkiye'ye katılmıştır (Oran vd., 2005a: 281-291; Gözen, 2009: 66).

payidar ve güçlü kalabilmesi için de aktif bir dış politika izlemek ve uluslararası konjonktürde oluşacak olan güç dengesi boşluğunu lehte değerlendirmek elzemdir.

Bunun yanı sıra, “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi barışçıl ve irredentist olmayan anlayışı da beraberinde getirmektedir. Atatürk döneminde Türk dış politikasının ayırt edici bir özelliği de bağımsızlıktan hemen sonra gelen askeri rejimlerin gösteriş ve pervasız girişimler biçiminde özetlenebilecek serüvenci dış politikalara sahip olmamasıdır (Sander, 2006: 78). Bu bağlamda Atatürk, Panislamizm ve Pantürkizm gibi politikaları, yeni Türkiye’nin çıkarlarına uygun bir yaklaşım olarak görmemiştir ki Atatürk’e göre bu tür politikalar, devleti maceraya sürüklerken, elde edilen kazanımları da ortadan kaldırılabildi (Efegil, 2011: 412). Nitekim bu düşünce, hem maceracılığı hem de kin, nefret ve şovenizmi kökünden reddeden bir dış politika ilkesine tekabül etmektedir (Gözen, 2009: 70). Bu dönemde Türk dış politikasının temel mantığını Atatürk şu sözleriyle ifade etmektedir:

Dışişlerinde dürüst ve açık olan siyasetimiz özellikle barış düşüncesine dayanmaktadır. Milletlerarası herhangi bir sorunumuzu barış yolu ile çözümlenmeye çalışmak, bizim çıkarımıza ve düşüncelerimize uygun bir yoldur. Bu yol dışında bir öneri ile karşılaşmamak için güvenlik prensibine ve onun dayanaklarına çok önem veriyoruz. Milletlerarası barış havasının korunması için Türkiye, gücü içerisinde herhangi bir görevden geri kalmayacaktır (Söylev ve Demeçler, 2006: 749).

Türkiye, bu bağlamda ulusal ve uluslararası alanda barışın tesisi için savaşı bir araç olarak kullanmayı yasaklayan Briand-Kellog Paktı’nı (Ocak 1929) ABD’den sonra onaylayan ilk ülke olmuştur. Bununla beraber, 1932 yılında ortak savunma imkânı vaat eden Milletler Cemiyeti’ne davet üzerine üye olmuştur (Çiftçi, 2010: 235). Yine bu dönemde güvenlik politikalarıyla birlikte bölgesel barışın sağlanması için saldırmazlık, iyi komşuluk, dostluk ve tarafsızlık antlaşmaları imzalanmıştır.⁵³

Misak-ı Milli ile siyasi ve iktisadi olmak üzere her alanda egemenliğini sağlayan Türkiye, devletin ve toplumun yeniden inşa aşamasında modernleşmenin adresi olarak Batıyı görmüştür. Modernleşme, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine yükseltme amacıyla Türkiye’nin modernleşme sürecinde Batı ile eklemlenmeyi ve Avrupa devletleriyle ilişkilerin güçlenmesini içermektedir (Sander, 2006: 79). Bu bağlamda, akılcı, laik, vatandaşlık olgusuna ve liberal ekonomiye dayalı batı tarzı ulus devlet kurulmaya çalışılmıştır (Efegil, 2011: 412). Ramazan Gözen’e göre (2009: 46) Atatürk’ün muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak şeklinde ortaya koyduğu batılılaşma

⁵³ Anlaşmalar için bkz. Oran vd., 2005a.

hedefi iki önemli sebebe dayanmaktadır: Bunlardan ilki, Türk toplumun modernleştirilmesi; ikincisi ise uluslararası sistemdeki güçler dengesinin yarattığı zorunluluktur. Bu bağlamda Atatürk bir taraftan batıdan esinlenerek bir ulus yaratırken, diğer taraftan batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır (Efegil, 2011: 413).

Türkiye, Lozan Antlaşmasıyla Batılı devletlere karşı girişmiş olduğu askeri ve siyasi/diplomatik savaşı kazandığını ve Batılıların elleriyle yoğrulmuş uluslararası sistemin bir parçası olduğunu ispatlamıştır. Bu bağlamda, Batıya rağmen batıcılık politikasının altında yatan temel görüş, Batılı güçlerin işgal ve manda politikalarına karşı başarılı olabilmek için, bir yandan siyasi yapılanmadan iktisadi hayata kadar her alanda batılı devletlerin seviyesine gelmek elzemken, diğer yandan batıyla savaşmak yerine işbirliğini geliştirmektir (Gözen, 2009: 47).

4.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN DENGE POLİTİKASI

Atatürk’ün vefatından sonra Atatürk’ün eski başbakanlarından İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, ülke içerisinde kısa süreli de olsa şimdi ne olacak sorusuna cevabı vermiştir: Kemalist rejim güçlenmişti ve CHP’ye muhalif olan kesim, yine CHP kontrolünde tekrar siyasal arena çekilmişti (Çiftçi, 2010: 237). Bu bağlamda özellikle Atatürk’ün vefatından sonra gelişebilecek rejime yönelik iç kargaşaları önleyen Türk Hükümeti, Avrupa’da büyük bir savaşın patlak verdiği bir konjonktürde bütün gücünü ve eforunu dış politikaya harcamıştır.

İki savaş arası dönemde Avrupa’da Versay düzeniyle yeniden şekillendirmeye çalışılan güç dengesi sistemi, Almanya ve İtalya’da aşırı milliyetçi yönetimlerin iktidara gelmesiyle bozulma eğilimine girmiştir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı’nın altında yatan faktörleri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Oran vd., 2005a: 400-404): **Birinci olarak**, Versay düzeni Avrupa’da sorunları çözmek bir yana; galip devletlerin dahi hoşnut olmadığı İngiltere’nin ve Fransa’nın çıkarlarına uygun bir sistem ortaya koymuştu. **İkincisi**, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, devletlerin ekonomiye müdahalesini gerektirmiştir ve devletin egemenlik alanı daha geniş ölçülerde artmıştır. Üstelik mağlup devletlere yüklenen ağır tazminat yükü, mağlup devletlerin içerisinde yaşanan ekonomik krizleri daha da tetiklemiştir. Bu da ülke halklarının, kurtuluşu marjinal söylemler taşıyan ideolojiler ve o ideolojilerin liderlerinde bulmalarına

sebebiyet vermiştir. **Üçüncü olarak**, Fransa'nın ve İngiltere'nin güdümü altında kalan Milletler Cemiyeti, uluslararası hukukun ve barış ortamının gelişmesine gerekli atılımları yapamamıştır.⁵⁴ Ayrıca, İtalya'nın Habeşistan, Japonya'nın Mançurya saldırılarına gerekli yaptırımları uygulamada başarısız olmuştur. **Dördüncü olarak**, ABD'nin yalnızcılık politikası izlemesi, Milletler Cemiyeti şemsiyesinde tasavvur edilen uluslararası hukuk ve barışı kurma çabalarını sekteye uğratmakla beraber Avrupa'yı Almanya'nın ilerlemesini durduracak güçten mahrum bırakmıştı. **Beşincisi**, Japon yayılcılığı, Çin'de ve Mançurya'da kendini iyice göstermiştir. Japonya'nın ilerleme yolunda Avrupalı Devletlerin (İngiltere, Fransa) sömürgelerinin bulunması ve bu devletlerin sömürgelerini korumak amaçlı bölgeye yoğun miktarda asker ve askeri araç sevk etmesi Avrupa'daki güç dengesini de bozmuştur. **Altıncısı** ve en önemlisi, Nazi Almanya'sının lideri Adolf Hitler'in Versay zincirlerini kırdığını ifade etmesi ve yayılcı bir dış politika anlayışı⁵⁵ izlemesi, Avrupa'yı bir büyük felakete daha sürüklemiştir ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açmıştır.

Türkiye, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğinde, II. Dünya Savaşı esnasında mihver devletler ve müttefik devletler arasında denge oyunu oynayarak savaş dışında kalmayı hedeflemiştir. Kaldı ki Lozan heyetine başkanlık etmiş ve Atatürk döneminde Başbakanlık yapmış bir devlet adamı olarak İsmet Paşa, Osmanlı diplomasisinin tüm ihtiyatlılığını şahsında toplayan katı bir realistti ve O'na göre Türkiye yeni bir savaşa hazır değildi ki bu durumda Atatürk'ün barışçı dış politika anlayışı devam ettirilmeliydi (Akgün, 2009: 16). Kaldı ki, Türkiye, her ne kadar etik bulunmasa da birinci dereceden kendisini ilgilendirmeyen ve Avrupalıların çıkar çatışmasından doğan bir savaşa girmek istememekle beraber, saldırıya uğraması durumunda saldırının nereden gelirse gelsin karşı koyacağını bütün taraflara ilan etmiştir (Özçelik, 2010: 267). Bu bağlamda Türkiye, dış politikasında bağımsızlığını ve inisiyatif alma kabiliyetini elinden buldurmak istiyordu ve bunun ancak savaş dışı kalarak imkanı olacağına inanıyordu.

⁵⁴ Batı Avrupa'da barışı korumak amaçlı yapılan Lokarno Antlaşmaları(1925), Almanya'nın savaş tazminatı sorununu çözmeye yönelik uygulanan Dawes Planı(1924), savaşı uluslararası politika'da yasaklayan Briand-Kellog Paktı(1929) bu bağlamda yetersiz kalmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Oran, 2005a: 387-399.

⁵⁵ Adolf Hitler, Kavgam (Mein Kampf) Adlı kitabında dış politika hedeflerini şu şekilde açıklamıştır (Hitler, 2004): Biricisi, Versay zincirlerinin kırılması. Bunun ilk adımı 1935'de askerlik sisteminin geri getirilmesi oldu. İkincisi, Tek millet-Tek devlet(Ein Volk, Ein Reich) politikası. Almanya, 1938'de Avusturya ile birleşerek bunu gerçekleştirdi. Üçüncü, Hayat Sahası adı verilen Lebensraum politikasıdır. Alman Halkının ve devletinin refah ve mutluluk içerisinde yaşamaları için oluşturulan egemenlik sahasıdır. 1939'da Çekoslovakya'nın Bohemya ve Morovya bölgelerinin işgali bu politikaya örnek gösterilebilir.

Öyle ki dönemin Dış İşleri bakanı Numan Menemencioğlu Türkiye'nin savaş esnasındaki bu pozisyonunu şu şekilde açıklamaktadır:

Dış politika amacımız, kendi başımıza karar yetkimizin sonuna kadar korunmasıdır. Kesinlikle inanıyorum ki savaşa girersek kendi kendimize karar verme yetkimizi yitiririz (Derinil, 1994: 17).

Türkiye, Savaş öncesinde, Almanya ile Sovyetler arasında 23 Ağustos 1939'da imzalanan saldırmazlık paktına karşı güvenliğini garanti altına almak amacıyla İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 tarihinde Türk, İngiliz-Fransız İttifakını imzalamıştır (Özçelik, 2010: 257). Savaş esnasında ise taraflar arasındaki çelişkilerden yararlanarak denge politikası uygulanmıştır. Bu bağlamda savaş başladığında ise Müttefiklerin savaşa girmesi talebine karşı Türkiye Sovyet çekincesini ileri sürerek savaşa girmeyi reddetmiştir. Türkiye'nin tarafların çelişkilerinden yararlanmasını Baskın Oran şu şekilde kategorize etmektedir (Oran vd., 2005a: 395):

1) Mihver Ülkeleri Arası çelişki: Türkiye'nin İtalyan saldırganlığına karşı Almanya'dan da uzak durduğu izleniminin verilmesi ve İtalya'nın bu hususta denetim altına alınmasının Büyükelçi Von Papen tarafından Almanya iletilmesi bu çelişkiden yararlanıldığına bir göstergesidir. Yine Haziran 1941'de Almanya ile SSCB müttefik iken, Türkiye, Almanya'dan gelen baskıyı, Sovyet tehdidi gerekçesiyle savuşturmuştur.

2) Müttefik Ülkelerin İç çelişkisi: İngiltere içerisinde Türkiye'nin savaşa girmesi hususunda bir takım tartışmalar mevcuttu. Örneğin Dış İşleri Bakanı Lord Halifax Türkiye'nin savaşa girmeme arzusunu haklı buluyordu. Kaldı ki İngiliz Genel Kurmayı da Türkiye'nin savaşa girdiğinde, Almanya'nın Türkiye'ye olası saldırısında, Türkiye'ye gidecek yardımların İngiltere'yi zorlayacağını belirtiyordu. Bu çelişkiler arasında Türkiye, iki temayı işleyerek kendini müttefik baskısından kurtarmayı planlamıştır. Birincisi, Türkiye işgale uğrarsa Müttefikler kuvvetlerini bölmek zorunda kalacak olması; İkincisi, Türkiye'nin savaşa girmemesi Almanya'yı daha da yıpratmış gerçeğidir.

3) Taraflar Arasındaki Çelişki: Almanya, Sovyetlere saldırmadan önce Türkiye'nin savaşa girmesini isterken, İngiltere Türkiye'nin savaşa girmesini çıkarlarına aykırı bulmuştur. 1942'den sonra, aynı İngiltere, Almanya'nın Sovyetlere saldırısından sonra Türkiye'nin savaşa girmesini isterken, Almanya Türkiye'nin savaşa girmesini istemiyordu. Ayrıca, Sovyetler Birliği de savaşı kendi olanaklarıyla kazanacağını

anlayınca, uluslararası arenada yalnız bırakmak istediği Türkiye'nin savaşa girmesini istememiştir. Bütün bunların yanı sıra, Türkiye, II. Dünya Savaşına girmemesi konusunda cumhuriyetin yeni kurulduğunun ve askeri, iktisadi alanda bu savaşı kaldıramayacağını taraflara anlatmıştır.

Türkiye'nin taraflar arasındaki çelişkilerden yararlanırken aynı zamanda kimi devlet adamlarının “Almancı” kimi devlet adamlarının ise “İngilizci” göstermiştir.⁵⁶ Bu bağlamda, taraf devletlere Türkiye içerisinde de savaş nedeniyle bir ayrışmanın var olduğunu imajı verilmiştir. Örneğin, Boğazlardan kamufle edilmiş Alman gemilerinin geçtiğini öğrenen İngiltere Büyükelçisi, bu durumu şikayet için Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gittiğinde, Başbakan Saraçoğlu, Dış İşleri Bakanı Menemencioğlu'na söz geçiremediğini, çünkü Menemencioğlu'nun Mareşal Fevzi Çakmak tarafından desteklendiğini söylemiştir. Buna mukabil, Alman gemileri boğazdan geçirilmeyince, Almanya Büyükelçisi, Dış İşleri Bakanı Menemencioğlu'na durumun mahiyetini öğrenmek için gittiğinde, Menemencioğlu emrin Başbakan Saraçoğlu'ndan geldiğini ve kendisinin bir şey yapamayacağını büyükelçiye söylemiştir (Oran vd., 2005a: 17). Savaş esnasında yaşanan gel-gitler Türkiye'nin iç politik dinamiklerinde de oynamayı beraberinde getirmiştir. Almanya savaşı galip bir şekilde götürürken, Başbakan Saraçoğlu'nun (Atsız, 1997: 9) “Biz Türk'üz Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir.” sözü Türkiye'nin siyasi atmosferine egemen olmuş ve Türkçü aydınlar göz bebeği olarak görülmüşlerdir. Savaş Sovyetler lehine döndüğünde, Türkçüler, maceracı ve zararlı bir ideolojinin propagandasını yaptığı için ırkçı ve Turancı ilan edilerek yargılanmış ve hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵⁷

Türkiye'nin savaş esnasında Sovyet karşıtı görünmeden güvenliğini sağlayacak politikalar için karar alma alanı savaş sonrasında gittikçe daralmıştır. Savaş dışı kalma politikası nedeniyle, 1944'e gelindiğinde Türkiye özellikle Sovyet yayılmacılığına karşı yapayalnız ve korunmasız kalmıştır (Akgün, 2009: 17; Özçelik, 2010: 268). Ayrıca

⁵⁶ Baskın Oran (2005a: 396). bu durumu iyi polis/kötü polis dikotomisi şeklinde açıklamaktadır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu İngiltere yanlısı iken, Dış İşleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Genel Kurmay Başkanı Mustafa Fevzi Çakmak Alman yanlısıydı.

⁵⁷ Mevzu bahis edilen vaka, 3 Mayıs 1944 Türkçülük-Turancılık davasıdır. Dava, Nihal Atsız'ın Başvekil Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı açık mektupta, başta eğitim kadrosu olmak üzere devlet kadrolarında baş gösteren komünist faaliyetleri ve faillerini açıkça belirtmesi üzerine dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in telkiniyle edebiyatçı Sabahattin Ali'nin Nihal Atsız hakkında suç duyurusunda bulunmasıyla başlamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Atsız, 1997: 17-29.

Türkiye, batı için güvenilir bir ortak, Sovyetler içinse uluslararası güvenceden yoksun, toprakları paylaşılmaya hazır zayıf bir komşu ülke olarak algılanmıştır (Akgün, 2009: 18). Nitekim Cüneyt Yenigün'e göre (2010: 65), İsmet Paşa'nın savaş esnasında güttüğü politika Denge politikası(balanca policy) değil, oyalama politikası olarak adlandırılan equilibrium policy'dir. Çünkü Türkiye bir taraftan Almanya'ya krom ve kömür satıp, Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalayarak tarafsızlık sözü verirken, diğer taraftan İngiltere ve Fransa'ya onların yanında savaşa gireceği garantisini vermiş ve hatta İngiltere'den gizlice silah almıştır. Bu da İnönü'yü güvenilir insan, Türkiye'yi güvenilir devlet yapmıştır.

Sovyetler Birliği'nin 6 Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal etmesi Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir (Özçelik, 2010: 265). Devamında Yalta Konferansında Stalin, açıkça Montrö Boğazlar sözleşmesinin Rusya lehine revize edilmesini isteyerek Türkiye'nin korkusunu haklı çıkartacaktır (Akgün, 2009: 18; Çitçi, 2010: 250). Türkiye, içerisine düştüğü yalnızlıktan kurtulma ve oluşturulacak düzende kendi hassasiyetlerini gözetme amacıyla 1939 üçlü ittifakı canlandırmak istemiştir ve Ağustos 1944'te Almanya ile münasebetlerini bitirdiğini açıklamıştır (Akgün, 2009: 18). Ayrıca, Sovyet tehlikesine karşı da tekrar batılı devletleri arkasına almak istemiştir. Yalta Konferansından sonra, galip devletlerin savaş sonrası dünya düzenini kurmak amacıyla düzenlediği 23 Nisan 1945'teki San Fransisco Konferansı'na⁵⁸ katılabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş açmıştır (Özçelik 2010: 266; Çiftçi, 2010: 250). Yalnız Türkiye'nin bu tutumu, müttefikler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış, Türklerin hazıra konduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Hatta Sovyetler Birliği'nin yayın organı olan Tass Ajansı, bu hoşnutsuzluğu şu şekilde dile getirmiştir:

Türkler Müttefiklerin zaferine ortak olmak için acele ediyorlar, başkalarının kanadı üzerinden cennete girmek için. Türkler Müttefiklerin sorunlarına daha önce hizmet edebilirlerdi (Barutçu, 1977: 281).

Sovyet hükümeti, Birleşmiş Milletlerin kurulmasına rağmen doğu Avrupa'ya doğru genişlemeye başlamış, diğer taraftansa Çarlık Rusya'dan miras kalan sıcak denizlere inme ülküsünü yeniden gütmeye başlamıştır (Akgün, 2009: 18). Bununla ilintili olarak, Sovyetler Birliği, Türk-Rus ilişkilerinin temelini oluşturan Dostluk ve Saldırmazlık (1925) Antlaşmasını uluslararası konjonktürün köklü bir şekilde

⁵⁸ Bu Konferansla birlikte 25 Nisan 1945'te 111 maddelik "Birleşmiş Milletler" antlaşması oy birliğiyle kabul edilmiştir (Çalış ve Kan, 2006: 43).

değiştirdiğini bahane ederek yenilemeyeceğini 19 Mart 1945'te bildirmiştir (Akgün, 2009: 18; Özçelik, 2010: 266). Bunun üzerine 7 Haziran 1945 tarihinde Moskova'da Sovyet Dış İşleri Bakanı Molotov'la görüşen Türkiye'nin Dış İşleri Bakanı Selim Sarper, Boğazlar rejiminin revize edilmesi ve doğu sınırında bir takım düzenlemeler yapılması hususunu içeren Sovyet taleplerini Ankara'ya bildirdi (Oran vd., 2005a: 502; Çiftçi, 2010: 257). Molotov, 16 Mart 1921 Türk-Sovyet Antlaşmasıyla Sovyetler aleyhine oluşan haksızlığın düzeltilmesini, Ardahan ve Kars'ın SSCB'ye verilmesini istemişti. Toprak arzusu SSCB'nin bir nevi ölümü gösterip sıtmaya razı etme politikasından başka bir şey değildi. Sovyetler Birliği, Türkiye'yi boğazlar konusunda sıkıştırmak için toprak istemlerini kamuoyunda tutmaya çalışmıştı (Oran vd., 2005a: 502). Sovyetler Birliği niyetini 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında düzenlenen Postham Konferansında bir kez daha dile getirmiştir. Konferans esnasında Stalin'in "Eğer Marmara'da bize tahkim edilmiş bir pozisyon vermeniz mümkün değilse, o zaman Dedeoğlu'ndan bir üs almaz mıyız?" (Oran vd., 2005a: 474) sualiyle birlikte Montrö Boğazlar sözleşmesinin feshedilmesini ve boğazlarda Sovyet üslerinin kurulmasını önerdi (Oran vd., 2005a: 503). Konferansın neticesinde Türkiye, İngiltere ve ABD'den umduğu desteği alamadı. Montrö Boğazlar sözleşmesinin revize edilmesinde ortak konsensüs sağlanmakla beraber bunun nasıl olacağını Türkiye'yle doğrudan görüşülerek bulunması kararlaştırıldı. Bununla beraber Sovyetlerin toprak talebine İngiltere karşı çıkarken, ABD bu meselenin Türkiye ve Sovyetler Birliğinin sorunu olduğunu ve kendi aralarında çözmesi gerektiğini dillendirdi (Oran vd., 2005a: 503). 7 Ağustos - 24 Eylül 1946 tarihlerinde Sovyetler tarafından verilen, Montrö Boğazlar sözleşmesiyle kurulan boğazlardaki rejimin kaldırılması ve Boğazların ortaklaşa savunulması gibi taleplerini içeren notaları reddeden (Çiftçi,2010; 259; Oran, 2005a: 492) Türkiye, Necmeddin Sadak'ın sinir harbi dediği yoğun bir endişe atmosferinin içerisine girerken rotasını da belirlenmişti (Oran vd., 2005a: 491). Kızıl tehlikeye karşı, toprak bütünlüğünün korunması ve bağımsızlığının garanti altına alınması ve bu amaç için Batıya yönelmek Türk dış politikası için bir kez daha önem taşıyordu (Akgün, 2009: 19). Türkiye bu bağlamda, ülke içerisinde de bir takım reformları harekete geçirmişti. Ekonomide liberalleşme biraz daha ön plana çıkarken siyasette de çok partili hayata geçmişti (Çiftçi, 2010: 251-256).

4.3. SOĞUK SAVAŞ'IN PARLAYAN YILDIZLARI: STATÜKOCULUK VE BATICILIK

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Çarlık Rusya'sının geleneksel siyasetini uygulamaya başlamıştı (Bağcı, 2001: 4). Alman ordularını geri püskürttüktan sonra işgal ettiği Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleriyle birlikte Güney Avrupa'da ve Ortadoğu'daki ülkeleri üzerinde etki alanı oluşturmaya başlayan ve bu etki alanlarını Marksist-Leninist ideoloji çerçevesinde yürüten Sovyetler Birliği, bu ülkelerdeki hükümetleri kendi eksenine dâhil ederek bir Doğu Bloğu oluşturmayı başarmıştı (Gözen, 2006: 174). Bu bağlamda Sovyetler Birliği, dağılma dönemine geçişe kadar izleyeceği politikaların en güçlü ayağını oluşturan rejim ihracı (komünizm) politikasını uygulamaya koymuştu. Avrupa'yla birlikte Akdeniz Havzasına da egemen olmak Sovyetler Birliği'nin politikaları dâhilindeydi ki Bunun gerçekleştirilebilmesi için de bir eylem planı ortaya koymuştu. Bu bağlamda, Türkiye'nin konumu, bu amacın gerçekleştirilmesinde kilit rol oynamakla beraber, direnişinin kırılması, Sovyetlerin Akdeniz ve Ortadoğu havzasına egemen olmasının yolunu açacaktı. Bu noktada, Türkiye ile birlikte İran ve Yunanistan'da Sovyet politikalarının sac ayaklarını oluşturmaktaydı. Yunanistan'da vuku bulan iç savaşta Komünist taraf Sovyetler tarafından desteklenerek Yunanistan'ın Sovyet etki alanına girmesi hedeflenmişti (Arı, 2004b: 218). Böylece bir taraftan Sovyet nüfuzunun İtalya'ya kadar yayılarak Akdeniz'de İngiliz tesirinin kırılması hedeflenirken, diğer taraftan Türkiye üzerinde oluşturulacak baskının batı kanadını tamamlanacaktı (Çiftçi, 2010: 259). Türkiye'nin batı tarafında tehlike çanları çalarken, doğu komşusu İran da zor durumdaydı. Moskova, Azerbaycan'ı ilhak edip İran üzerinde doğrudan doğruya bir kontrolü tesis etmeyi, İngiltere'nin bu bölgedeki tesirini de yıkarak kuzey ve güneydeki petrol havzasına el koymayı planlamıştı (Çiftçi, 2010: 259). Böylelikle Türkiye, doğudan da kısıkaç altına alınmış olunacaktı. Bununla beraber kuzeyden de Komünizmle yönetilen Bulgaristan'la Türkiye'ye üzerindeki baskı tamamlanacaktı (Çiftçi, 2010: 259) ve Sovyetler, taleplerini Türkiye'ye bu şartlar altında kolayca kabul ettirecekti.

Sovyetlerin bu politikası, İngiltere ve ABD tarafından rahatsızlık boyutunu aşmış Avrupa'da ve Ortadoğu'da egemenlik alanlarının kaybedilmeye başladığı şeklinde algılanmıştı. Çünkü İran ve Türkiye'nin Sovyet etkisine girmesi tüm

Ortadoğu'nun Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalabileceği anlamı taşıdığı gibi, Yunanistan'ın Sovyetler Kontrolüne girmesi de tüm batı Avrupa'nın güvenliğini tehdit edecek ve gerek Avrupa'da gerekse de Ortadoğu'da güç dengesi Sovyetler Lehine bozulmuş olacaktır (Arı, 2004b: 218-219). Sovyet tehlikesi, George Kennan'ın Foreign Affairs dergisinde Mrs. X takma adıyla yazdığı makalesiyle kavramsallaştırılmıştı (Akgün, 2009: 19). Bu dakika'dan sonra ABD, I. Dünya Savaşı sonrasında uyguladığı yalnızcılık politikasını tekrar ederek kabuğuna çekilmedi. Bu bağlamda Avrupa'nın genel stratejisi, başta Avrupa kıtası olmak üzere, tüm dünyada Amerikan çıkarlarının ve değerlerinin hakim olacağı “ Yeni Dünya Düzenini ” kurarak “ Pax Americana'yı ” oluşturmak olmuştur (Gözen, 2006: 175). Diğer taraftan ABD, kendi dünya liderliğinde çıkarlarını korumayı ve gücünü arttırabilmeyi hedeflerken dünyada savaşların tekrar oluşmasını önleyecek bir sistem kurmayı amaçlamıştı (Gözen, 2006: 176). ABD'nin bu politik değişimini Başkan Truman 5 Nisan 1946'da yaptığı bir konuşmada şu şekilde açıklamıştır:

Yakın ve Ortadoğu'ya bir göz attığımızda buranın çok kritik bir bölge olduğunu görüyoruz. Bu bölgede zengin doğal kaynaklar bulunmaktadır. En hareketli kara, deniz ve hava yolları bu bölgeden geçmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu bölge büyük ekonomik ve stratejik öneme sahiptir (Bağcı, 2001: 4).

Savaş sonrasında Almanya, dört işgal bölgesine ayrılmıştı. İngiltere ve ABD bu işgal statüsünü, barış yapıldıktan sonra nihayet bulacağını ve Almanya'nın toprak bütünlüğünün sağlanıp, yönetiminin liberal demokratik değerler ekseninde yeniden şekilleneceğini ümit etmişlerdi. Yalnız, Almanya'nın parçalanışının bir realite olduğunu anlamak için Berlin Buhranını yaşamak Batılılar için yetmişti. Bu bağlamda, Eylül 1948'de Bonn'da toplanan bir Kurucu Meclisle başlayan anayasa çalışmaları, 23 Mayıs 1949'da meyvesini verdi ve Federal Almanya, liberal demokratik değerlerle donatılmış anayasası ilan edilerek kuruldu. Bunu, 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti izledi. 1947 yılına gelindiğinde ise, Sovyetler Birliği liderliğinde, başta Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya gibi ülkelerin katılımıyla ideolojik bir deklarasyon yayınlayarak Kominform (Communist Information Bureau) kuruldu. Bu ideolojik birlikteliğin temelinde ABD etrafında şekillenen emperyalizme karşı proletaryaların haklarının savunulduğu yegâne vatan Sovyetler Birliğidir kanaati yatmaktadır. Kominform'un kurulmasını takiben Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomilerini Sovyetler ekonomisine entegre etmeyi hedefleyen Comecon kurularak

doğu bloğunun siyasi kanadından sonra iktisadi kanadı da oluşturuldu (Sander, 2002b: 233-244; Oran vd., 2005a: 483). Sovyetler Birliği, bir taraftan Avrupa'ya doğru yayılırken, diğer taraftan Asya-Pasifiğe doğru da etki alanı oluşturmayı başarmıştı. 1 Ekim 1949'da Çin'de Komünistler yönetime el koydular ve Çin Halk Cumhuriyeti ile SSCB arasında Şubat 1950'de askeri, iktisadi ve siyasi ilişkileri kuvvetlendiren bir dizi anlaşmalar imzalandı (Sander, 2002b: 273-278).

Amerika ise, yalnızcılık politikasını terk ettikten sonra özellikle Çekoslovakya'da vuku bulan Prag darbesi neticesinde Sovyet yayılmacılığının Batı Avrupa'yı da yakinen tehdit etmesiyle birlikte Avrupa ülkelerinin bozulan iktisadi yapılarını düzeltmeyi amaçlamıştı. Çünkü Avrupa ülkelerinde savaş sonrasında baş gösteren iktisadi bunalımlar, Sovyetler Birliği tarafından siyasi olarak kullanılmakta ve komünizm propagandası bu ülkelerde daha geniş yankı bulmaktaydı. ABD, Avrupa'nın iktisadi ve içtimai durumunu düzelterek, liberal değerlerin daha rahat işlemlerini hedeflemişti. Bu ekseninde özellikle Akdeniz ve Ortadoğu'ya yayılmak için Türkiye ve Yunanistan'a Sovyet çevreleme politikasını kırmayı amaçlayan Truman Doktrini, 12 Mart 1947'de ilan etmiş ve Türkiye'ye 100, Yunanistan'a 300 milyon dolar olmak üzere bu ülkeye toplam 400 milyon dolarlık yardım yapmıştır (Sander, 2002b:257-258; Bağcı, 2001: 5-7). Truman Doktrini'ni, savaş öncesi güç dengesi sisteminde Sovyetler Birliği'nin rakipsiz kalması üzerine oluşan boşluğun ABD tarafından doldurulması şeklinde yorumlayabiliriz (Sönmezoğlu, 2005: 715). Bununla beraber, savaş sonrası iktisadi çöküntü yaşıyan Avrupa'ya yönelik ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın fikir babalığını yaptığı Marshall yardım planı devreye koyulmuştur. Mamafih, plana Doğu Avrupa Ülkeleri ve Sovyetler Birliği de dâhil edilse de Sovyetler Birliği ve baskı yaptığı Doğu Avrupa Ülkeleri yardımı reddetmiştir (Sander, 2002b: 259-260; Oran vd., 2005a: 486).

Netice itibariyle uluslararası sistem, iki blok ekseninde yeniden şekillenmeye başlamıştı. Bir tarafta Liberal demokratik değerler etrafında şekillenen batı bloğu ve siyasi, iktisadi, askeri ve içtimai uzantıları; diğer tarafta komünizm rejimi ekseninde

şekillenen doğu bloğu ve siyasi, askeri, iktisadi uzantıları⁵⁹ yer almıştı (Oran vd., 2005a: 482-486).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın güç merkezi olarak dünya siyasetinden silinmiş ve yerini savaşın iki galibi süper gücü ABD ve SSCB'ye bırakmıştır. Savaş sonrasında 1980'lere kadar dünya politik sistemi, iki karşıt ideoloji ekseninde ayrılmış ve bu iki karşıt ideolojinin birbirine egemen olma yarışına tanık olmuştur. İşte, İngiltere Başbakanı Churchill'in 1946'daki "demir perde" tanımıyla başlayan ve 1989'a kadar uluslararası atmosfere egemen olan; siyasi, iktisadi, askeri ve içtimai v.b. her alanda farklılaşarak bloklaşmayı doğuran sürece Soğuk Savaş; bu savaşın yürütülmesinde oluşan ve dehşet dengesi/ karşılıklı mahvolma⁶⁰ gibi kavramlarla adlandırılan güç dengesine İki Kutuplu Sistem denilmektedir (Sander, 2002b: 201; Oran vd., 2005: 536).

Bu bağlamda İki Kutuplu sistem yapısal ve davranışsal özellikler bakımından Klasik Güç dengesi sisteminden ayrılmaktadır. İki Kutuplu sistemin yapısal ve davranışsal özelliklerine baktığımızda (Sönmezoğlu, 2005: 715-728; Arı, 2004a: 141-143): **Birincisi**, dünya politikasına yön veren ve şekillenmesindeki dinamikleri harekete geçiren iki süper devlet (Super Power) karşımıza çıkmaktadır: Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği. Böylece uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde Avrupa merkezli (Euro Center) ağırlık noktası, Avrupa kıtası dışına Asya ve Atlantik'e kaymıştır. **İkinci olarak** uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde ideoloji unsurların ön plana çıkmıştır ve bloklaşma bu ideolojiler ekseninde olmuştur. Bir tarafta, komünizmin bütün dünyada hâkim kılmak isteyen ve dış politikasını tamamen bu ideolojiyle bütünleştiren Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu; diğer tarafta ise, Liberal demokratik değerleri dünyaya hâkim kılmak isteyen ve Hür

⁵⁹ 17 Mart 1948 Brüksel Antlaşmasıyla Avrupa'da oluşturulan askeri yapılanma, ABD'nin de müdahil olmasıyla birlikte daha kuvvetli bir yapıya bürünmüş ve hür dünyanın savunucusu ve koruyucusu ilan edilen NATO(North Atlantic Treaty Organization) adıyla kurulan Kuzey Atlantik İttifakı Kanada ve 12 Batılı ülkenin iştirakiyle 4 Nisan 1949'da kurulmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. Gözen, 2006: 179-185; Bağcı, 2001: 9-12; Oran vd., 2005: 528-538. Doğu bloğunun askeri kanadı ise, 14 Mayıs 1955 tarihinde Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya e Arnavutluk'un da katıldığı Varşova Paktı'yla oluşturuldu. Varşova Paktı, bir NATO saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerini savunmak amacıyla kurulmuştur (Sander, 2002b: 271-273).

⁶⁰ İki kutuplu sistemde güç dengesinde statükonun korunması veya değiştirilmesinde başvurulan yöntem topyekun savaşa değil; bilakis karşılıklı nükleer caydırma mantığı çerçevesinde işlemektedir. Çünkü her iki blok da Nükleer silahlara, atom veya hidrojen bombalarına sahiptir. İşte bunun için olası bir savaşta bu silahların kullanılması dünyayı tümünden yok edeceği düşüncesinden yola çıkılarak dehşet dengesi veya karşılıklı kesin mahvolma gibi adlar kullanılmıştır (Sönmezoğlu, 2005: 724).

Dünya şiarıyla dış politikasını şekillendiren ABD ve Batı Bloğu. **Üçüncüsü**, İki Kutuplu Sistemle, uluslararası ilişkilerde alan genişlemesi yaşanmıştır. Yani, 1945'e kadar dünya politikalarının Avrupa ekseninde şekillenmekte ve diğer coğrafyaların bu politikalara eklenmesi Avrupa'ya bağımlı bir şekilde gerçekleşmekteydi. Soğuk Savaş döneminde ise Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkeleri de sistemin içerisine dâhil olmuştur. **Dördüncüsü**, kutupların birbirini dengeleme çabaları, teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Uzay teknolojisinde yaşanan gelişmeler, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin de gelişmesine vesile olmuştur.

1962 Küba bunalımıyla birlikte⁶¹ bloklar arasında sağlanan yakınlaşma neticesinde yumuşama dönemine⁶² girilmiştir. Bu bağlamda 1 Temmuz 1968'de başta ABD, SSCB ve İngiltere olmak üzere 50 devletin katıldığı Nükleer Silahların Yayılmasını önleme (Non-Proliferation) Antlaşması imzalanmıştır. Bunu takiben 10 Nisan 1972 tarihinde ise bakteriyolojik (biyolojik) ve kimyasal silahların geliştirilmesini, üretilmesini ve depolanmasını yasaklayan ve var olan stokların 9 ay içerisinde ertilmesini ön gören antlaşma imzalanmıştır. Yumuşama döneminin en büyük olayı ise ABD ile SSCB arasında imzalanan SALT-1 (24 Kasım 1974) ve SALT-II (18 Haziran 1979) antlaşmaları olmuştur. Bu antlaşmalarla nükleer silahsızlanma ve/veya nükleer silahların sınırlandırılması yolunda önemli bir adım atılmıştır.⁶³ Bu antlaşmalar, nihayetinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bünyesinde 1 Ağustos 1975'de Helsinki Belgesinin imzalanmasıyla taçlanmıştı (Sander, 2002b: 456). ABD ve Kanada da dâhil olmak üzere 35 Avrupa Ülkesinin imzalandığı Helsinki Belgesi'nde Sander'in

⁶¹ Nükleer güce sahip iki süper devletin ilk kez doğrudan karşı karşıya kaldığı Küba Ekim Füzelere bunalımı temelinde, ABD'nin Türkiye'ye, SSCB'nin de Küba'ya nükleer başlıklı füze yerleştirmesi yatmaktadır. ABD Savunma Bakanı Robert McNamara Küba'da Sovyet füzelere yerleştirilmeye başlandığını ve ateşlemeye hazır hale getirilmesi için bazı parçaların yola çıktığını ABD Başkanı Kennedy'le paylaşır. Bunun neticesinde Küba, ABD tarafından denizden abluka altına alınır ve Küba'ya yaklaşan Sovyet gemilerine ablukaya uymadığı takdirde batırılacakları ikazı verilir. 28 Ekim 1962 tarihli mektuplarla Sovyetlerin nükleer başlıklı füzelere kaldıracağı bildirilmesi ve ABD'nin Küba'ya uygulanan ablukayı kaldırmasıyla bunalım atlatılmıştır (Sander, 2002b:322-329).

⁶² Yumuşama dönemi, karşılıklı söz düellosuyla savaş tehlikesinin azaltılması ve bloklar arası siyasi, iktisadi, kültürel ve teknolojik anlaşmaların artışı olarak tanımlanabilir. Bu dönemle birlikte özellikle Kruşçev dönemiyle Sovyet Dış politikasında bir takım değişimler baş göstermiştir. Federal Almanya'nın tanınması, Yugoslavya ile uzlaşma çarelerinin aranması, batı bloğunun silahsızlanmayla ilgili tekliflerine iştirak edilmesi, Avusturya'dan askerlerin çekilmesi bu değişimlerde ön plana çıkmaktadır (Sander, 2002b: 447).

⁶³ Yumuşama dönemine damgasını vuran diğer çok taraflı ve iki anlaşmaların tümü için bkz. Sander, 2002b: 453-455.

de deyimiyle (2002b: 457) Avrupa’da geleceğin sistemler arası rekabet ve işbirliği koşulları kodifiye edilmiştir.

Emperyalist devletlerin yönetimi altında bulunan sömürgelerin (Afrika, Asya ülkeleri) II. Dünya Savaşı’ndan sonra uluslaşması ve bağımsızlıklarını kazanması hız kazanmıştı. Çünkü birçok sömürge devleti iki dünya savaşının getirdiği yükü kaldıramamış ve bu yüzden ister istemez sömürgeleri üzerindeki egemenliklerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Sander, 2002b: 396). Bu bağımsızlığını yeni ilan etmiş az gelişmiş, üçüncü dünya ülkeleri Doğu ve Batı blokları dışında kalmayı tercih etmiş ve “Bağlantısızlık (Non-Alignment) hareketini” oluşturmuşlardır. Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır’ın önderliğinde 1955’de Bandung Konferansını, 1961’de Belgrad Konferansını gerçekleştirmişlerdir. İki blok arasında tarafsız kalınması, bölgesel sorunların çözümüne öncelik verilmesi, her iki bloktan da yardım temin edilmesi, yeni kurulan devletlerin kendilerini ilgilendiremeyen uluslararası sorunlardan uzak tutulması gibi kararlar almışlardır (Sönmezoğlu, 2005: 107-113; Sander, 2002b: 428-436).

Türkiye’nin dış ve güvenlik politikasının en önemli özelliklerinden biri olan düşmanlarla çevrelenme algısı bu dönemde güçlü bir şekilde kendini hissettirmiştir (Erol ve Ozan, 2011: 28). Türkiye daha önceleri pragmatist bir tavırla “stratejik ortak” olarak tanımladığı SSCB’yi, II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dünya düzeni kurulurken ötekileştirmiş ve SSCB ile var olan toprak sorunlarını kendi iç dinamikleriyle çözmek yerine parçası olmayı varlık sebebi (raison d’etre)⁶⁴ saydığı batı dünyasının desteğini arkasına olarak çözmeyi yeğlemiştir (Çemrek ve Aksoy, 2010: 152). Bu tabirden de anlaşılacağı üzere savaş sonrasında, Türk Dış Politikasına şekil veren diğer bir davranış faktörü “ Rus Tehdidi” olmuştur (Bal, 2010: 43). SSCB’nin Türkiye’nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bir tavır sergilemesi, boğazlardan hak iddia etmesi ve toprak talep etmesi Türkiye’yi batıya ittiği gibi (Bal, 2010: 45) tek taraflı bir dış politika izlemesinin dinamosu olmuştur. Öyle ki, Rus tehdidi, 19. Yüzyıldan bu yana Türkler için tehlike oluşturmuş ve Türkiye’nin şuuraltında bu bağlamda kuzey tehdidi olarak yer edinmiştir. Türkiye’nin batıcılık politikası, modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşmakla beraber güvenlik

⁶⁴ Raison d’etre, tüm devletlerin var olma sebebi, var olmaya ve varlığını korumaya ilişkin amaçlarının toplamı olarak ifade edilebilir (Sönmezoğlu, 2005:271).

politikalarını kapsamış ve köktenci bir batı taraftarlığına dönüşmüştür (Akgün, 2009: 19). Türk dış politikasında Batıcılık teamülünün oluşması şüphesiz ki tarihsel, ideolojik, toplumsal, kültürel ve yapısal bir takım temellere dayanmaktadır. Fetihler döneminde Türklerin, yönünü sürekli batıya doğru çevirmesi ve batı yönünde ilerlemesi tarihsel boyutu; Osmanlı son döneminden itibaren uygulana gelen batıcı politikaların İttihat ve Terakki bünyesinden kuramlaşması ve kurumsallaşması ideolojik boyutu; Türk Toplumunun yeniden inşasından gündelik yaşamdaki alışkanlıklardan zihniyet, şuur ve anlayış bakımından batıcı tefekküre haiz olması gerekliliği kültürel boyutu; son olarak da az gelişmiş ülke milliyetçiliğinin o dönemlerde batıcılıkla özdeşleşmesi yapısal boyutu oluşturmaktadır (Oran vd., 2005a: 50). Batıcılık politikası aynı zamanda Statükoculuk politikasıyla da dirsek teması halinde olmuştur.⁶⁵ Türk dış politikasında statükoculuk, mevcut sınırları sürdürme, olandan memnun olma, olanı değiştirmek istememe, bunun bir sonucu olarak da dış azınlıklarla ilgili olarak irredantizm politikası gütmeme anlamına gelmektedir (Oran vd., 2005a: 46-47). Mevcut sınırları sürdürme politikası hem kendi sınırlarının hem de komşu ülkelerinin sınırlarının mevcudiyetini korunmasına dayanırken, mevcut dengeleri sürdürme ise jeo politik konumu hasebiyle Batı ile Batı karşıtı dünya arasında her zaman bir denge kurma ve civarındaki ülkelerin kendi aralarından kurulan müspet dengelerin idamesi şeklinde politize edilmiştir.

Türkiye gerek dış politik teamülleri gereği gerekse de yaşadığı güvenlik sendromları neticesinde Türkiye, Kore'ye asker göndererek Komünizmle mücadele için batılı devletlerin yanında bir dış politika izleneceğinin kararlılığı gösterilmiştir (Bağcı, 2001: 20). Bunun neticesinde, Türkiye, 1952'de NATO'ya üye olarak, hem batı güvenlik sisteminin bir parçası haline gelmiş hem Sovyetlerin yayılmacı politikalarına karşı kendisini garanti altına almış ve dönemin ABD büyükelçisinin deyimiyle Avrupalı olduğunu onaylatmıştı (Bağcı, 2001: 35). Buna mukabil, Türkiye'nin NATO'ya girmesi dış dünyada özerk davranabilme gücüne de zeval getirmiştir (Bal, 2010: 45). Nitekim Türkiye, kendisini batı dünyasının bir parçası haline dönüşürken, Sovyetler Birliği ile uzun sınırı sayesinde “ özgür dünyanın sınır karakolu ” haline gelmiştir (Çemrek ve Aksoy, 2010: 152). Davutoğlu, Türkiye'nin bu pozisyonunu şu cümleler açıklamaktadır:

⁶⁵ Statüko politikası, tarihin belli bir anındaki güç dağılımını ve mevcut hali korumak ve sürdürmektir. Bu bağlamda, taraflar savaştan sonra oluşan statükoyu aralarında imzaladıkları antlaşmalarla, oluşturdukları ittifaklarla ve/veya diğer ikili ve çok taraflı sözleşmelerle muhafaza etmek isterler (Arı, 2004a: 267).

Yükselen eksen ile işbirliği yapılarak yakın tehdidin dengelenmesi politikası Türkiye'yi Atlantik ekseninin güvenlik örgütü NATO ile bütünleşerek Sovyet tehdidini bertaraf etmeye sevk etti. Yine uluslararası sistem içinde kendine özgü bir konum elde etmekten çok, sınırları koruma dürtüsüyle ortaya çıkan bu politika Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasının temel ilkesi oldu. Böylelikle Türkiye Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası konumundan ziyade sınırlar boyu güvenlik anlayışına dayalı dış politika ve askeri stratejiler oluşturmuş ve uluslararası konumu bu güvenlik anlayışının dar kapsamı içinde yorumlamaya çalışmıştır (Davutoğlu, 2011: 71-73).

Türk Devleti'nin statükocu anlayışın sürdürmesi anlayışında birçok temel dayanakları vardı. Bir kere, Türkiye'nin bariz bir tehdit gelmedikçe dışa dönecek, yönelecek hali yoktu. İkincisi Türkiye'nin iki cepheli ve dolayısıyla iki statükolu bir devlet olmasıdır (Sander, 2006: 139). İki cepheli devlet olması, Osmanlı'dan Türkiye'ye gelen jeo stratejik zayıflıktır. Osmanlı Devleti, her zaman için, Avrupa'da kazandıkları askeri zaferlerin siyasi ve iktisadi avantajlarını tam elde edemeden doğudan, yani Asya'dan rahatsız edilmiş ve bu kez de doğu seferine çıkmak zorunda kalmıştı (Sander, 2006: 139). Gerek komşularının sayı ve bileşimi, gerekse de iki cepheli devlet olması, Türkiye'nin güvenlik hassasiyetlerini daha da arttırmıştır (Sander, 2006: 139). Filhakika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin Türkiye'ye uyguladığı çevreleme politikası, Türkiye'nin bu endişelerini haklı çıkarır boyuttadır. Bu bağlamda Türkiye dış politika tercihi, doğu ve batısındaki statükonun korunmasından yana olmuştur (Sander, 2006: 141).

Türkiye, Menderes dönemiyle birlikte Soğuk Savaş döneminde statükocu konumundan bir nebze olsun sıyrılarak, uluslararası sistemde görece daha aktif bir politika izlemeye çalışmıştır. Sovyet etkisinin Balkanları ve Ortadoğu'yu etkilememesi adına, bölgede “ big brother politikasını ” uygulamaya konulması ve neticesinde 9 Ağustos 1954 tarihinde, Yunanistan, Yugoslavya'yla Balkan Paktının; Irak, İran, Pakistan ve sonradan İngiltere'nin katılımıyla 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paktının kurulması⁶⁶ Türkiye'nin görece özerklik taşıyan politikalarının bir neticesi olarak görülebilir. Bu politikaların önemi birinci olarak Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını kırmak, ikinci olarak komşu bölgelerdeki Sovyet yayılcılığını engellemek ve Sovyetler Birliğini çevrelemek, üçüncü olarak bölgede tekrar parlayan bir yıldız olarak aktif bir rol üstlenmek olmuştur (Gözen, 2009: 53). Balkanlar, doğu bloğunun güdümde olsa da Ortadoğu'yu doğu ile batı bloğunun gövde gösterisi yaptığı bir alan olarak

⁶⁶ Bağdat Paketi, 1958'de Irak'ın ayrılmasıyla, İslam devriminden sonra İran'ın ve daha sonra Pakistan'ın ayrılmasıyla, çok da işlerlik kazanamadan dağılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Bağcı, 2001: 65.

değerlendirebiliriz. Bu bağlamda, özellikle Menderes döneminde pro-aktif politikalar oluşturulmaya çalışılsa da bu, Türkiye'nin iç dinamiklerine takılmıştır (Bal, 2010: 46).⁶⁷

Soğuk Savaş sürecinde, Türkiye, statükonun korunması için çabalarırken, diğer yandan cumhuriyetin kuruluşundan bu yana geliştirmek istediği yeni Türk kimliğinin ötekisini oluşturan kimliklere karşı zıt politikalar oluşturmuştur (Çemrek ve Aksoy, 2010: 160). Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra aşamalı olarak Avrupa Konseyi, NATO, AET gibi sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik ve ticari işbirliğini geliştiren batı örgütleri içerisinde yer almıştır. Bu çerçevede, liberal sistemin ekonomik ve mali ayağını oluşturan Dünya Bankası ve IMF (Uluslararası Para Fonu)'nin kuruluşunu desteklemiş, iktisadi sistemi çöken Avrupa devletlerinin yeniden ayağa kaldırılması amacıyla kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütüne (OEEC, 1960'tan sonra OECD) ve Avrupa'da demokrasi ve insan haklarını geliştirmeyi hedefleyen Avrupa Konseyine (1949) üye olmuştur (Akgün, 2009: 20). Ayrıca, 1957'de kurulan AET (Avrupa Ekonomik Topluluğuna)'ye, 1959'da üyelik başvurusunda bulunmuştur (Akgün, 2009: 21; Yenigün, 2010: 65). Türkiye'nin AB dâhil tüm Avrupa kurumları içinde yer alma gayreti, bu gayret üzerine kurulu dış politika'da Asya ve Ortadoğu'nun ihmal ve kimi zaman bu bölgelere sırt çevrilmesi, batıcılık prensibinin gereği olarak düşünülebilir (Bal, 2010: 41). Bu bağlamda, ilk hedefin devletin sekülerleşmesi ve dini, toplumsal ve kültürel reformlar aracılığıyla Türkiye'nin İslami geçmişiyle bağlarını kopartması (Erol ve Ozan, 2011: 25), Türkiye'nin batılaşmasında temel alınmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemine de damgasını vuran bu politikayı Oral Sander şu şekilde açıklamaktadır.

Türkiye'nin yetmiş yıldır izlediği dış politikasının, uluslararası sistemdeki değişikliklere direnen iki temel amacı vardır. Birincisi, ekonomik kalkınma ve Batılaşma yoluyla Avrupa uluslar topluluğunun bir üyesi olmak. İkincisi, Araplar arasındaki anlaşmazlıklara taraf olmayıp, bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirmek yoluyla, Ortadoğu bölgesinde statükoyu ve istikrarı korumaya çalışmak (Sander, 2006: 153).

Ortadoğu'ya karşı duyarsız ve tarafsız bir politika sergilenmesinin temel nedenleri, Türkiye'nin askeri ve ekonomik kaynaklarını bu ülkelerdeki sorunları çözmek için harcamamak istemesi; laiklik ilkesi gereği, dini ve etnik verilere dayalı bir dış politika izlememesi anlayışında yatmaktadır (Gözen, 2009: 52). Bu anlayışın

⁶⁷ 27 Mayıs 1960 darbesiyle Demokrat Parti (DP), iktidardan indirilmiş ve ordu yönetime el koymuştur (Oran vd., 2005a: 666).

ufkunda da yine reddi miras düşüncesi mevcuttur. Öyle ki, Ortadoğu'daki halklarla dini eksende bir diyalogun kurulmadığı gibi, bu bölgedeki Müslümanların saldırıya uğraması durumlarında tarafsızlık –bazen de ihtiyatlılık- politikası uygulanmıştır (Gözen, 2009: 52). Türkiye'nin o dönemlerde, Filistinli Müslümanların yurtlarından İsrail tarafından sürülmesinde tarafsızlık politikası uygulanması bu anlayışın en güzel örneğini teşkil etmektedir (Gözen, 2009: 52). Böylelikle Soğuk Savaş ortamında Türk dış politikası, politik manevralar geliştirmede ve bunları hızlı bir şekilde uygulamada reaksiyoner ve pasif kalmıştır (Bal, 2010: 45).

4.4. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ KEMALİST KARAKTERİSTLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyeti ve onun biricik öznesi Türk Milli Kimliği, büyük savaşlar ve ağır toplumsal travmalar üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Nitekim, ağır toplumsal ve siyasi krizlerden sonra yeniden ayağa kalkmak oldukça güçtür. Özellikle Türkiye gibi dünyanın kalbi sayılabilecek konumda yer alan ülkeler açısından bu durum daha da zorlaşmaktadır. Bu bağlamda, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının liderliğinde kurulan cumhuriyetin, dış politik hedeflerinde, coğrafi faktörlerden yaşanan travmalara kadar her türlü unsur etkin bir rol oynamıştır.

Her ne kadar Türk dış politikasının arka planında (background) imparatorluğun tesirleri yatsa da cumhuriyet döneminde Türk dış politikası farklı bir ideolojik temel üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda imparatorluğun tesiri felsefik ve teorik alt yapısından çok Türk dış politikasına kattığı bürokratik deneyimle kendisini hissettirmiştir. Bu eksende, Ramazan Gözen (2010: 22-23) Türk dış politikasının ana karakterini üç boyutta analiz etmiştir. Bu ana karakter, aynı zamanda Kemalist ideolojiden Türk dış politikasına eklenen temel dinamikleri de bize sunmak bakımından önemlidir.

Birincisi, uluslararası sistemdeki konumu ve yönelimi açısından Türkiye, içeride modern bir toplum kurarken, dış politika da yönünü batıya çevirmiştir. Bunu yaparken Soğuk Savaş dönemine kadar İngiltere ve Fransa ile yaşadığı sorunlar neticesinde Sovyetler Birliğine yanaşarak güç dengesi politikasını takip etmiştir. Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla beraber, ABD'nin öncülük ettiği Batı Bloğu ve onun kurumsal

yapılarına entegre olma çabası içerisinde olmuştur (Gözen, 2010: 22). Bu bağlamda Türkiye, dış politikada ABD ve NATO ile uyumlu bir eğilim içerisinde olmuştur. Batıcılık ve batıyla entegrasyon bir manada Türkiye'nin "Kızıl Elması" olmuştur (Çalış, 2001: 7). Nitekim Berdal Aral, dönemin Türk dış politika algısını şu şekilde izah etmektedir:

Türkiye saldırgan, kindar ve ne yapacağı belli olmayan düşman devletler tarafından kuşatıldığından NATO içinde kalmalıdır; Batı dünyası bugün de geçmişte olduğu gibi ekonomik, askeri, kültürel alanlarda dünyaya liderlik etmektedir; Batı uygarlığı en insani uygarlıktır; dış politika alanında Batı-Merkezli dış politika terk edilirse, kaos, kargaşa ve geriye gidiş kaçınılmaz olur (Aral, 2001: 189).

Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde, statükocu ve batıcı politikalara alternatif politik eğilimler ortaya çıksa da bu Türk dış politikasında radikal bir değişiklik yarat (a)mamış sadece üslup farklılıkları doğurmuştur (Çalış, 2001: 9). Bu bağlamda Türkiye'nin İKT, ECO ve KEİT gibi yapılanmalar aracılığıyla Ortadoğu ve Kafkasya'ya yönelik dış politika eğilimleri, NATO ve AB ile ilişkilerinin süzgecinden geçirilerek oluşturulmuştur (Çalış, 2001: 8). Kaldı ki batılı devletlerden bağımsız (ya da nispeten bağımsız) bir rol oynamaktan ısrarla imtina etmesi neticesinde, Türkiye'nin bu bölgeler üzerindeki ekonomik, siyasi ve hatta kültürel etkisi sınırlı kalmıştır (Aral, 2001: 198).

Türk dış politikasının Kemalist karakteristiğini belirleyen boyutlardan **ikincisi**, Türk dış politikasının teorik ve felsefi alt yapısıyla ilintilidir. Türk dış politikası, en başından beri klasik realist teoriye uygun bir şekilde yapılmış ve uygulanmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri mevcut sınırların korunması anlayışı, Türk dış politikasının hem yayılmacı politikalarından uzaklaşması neticesini doğurmuştur; hem de bu yayılmacı politikalarından kaynaklı rejim tehditleri bertaraf edilmiştir (Örneğin, Turancılık, İslamcılık). Şaban Çalış, Türk dış politikasının realist mantığını şu sözleriyle dillendirmektedir:

Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulusal/laik bir devlet kurulacak ve bu devlet ümmetçi tutkularından, maceracı politikalarından ve boş hayallerden uzak duracaktır. Ne pan-İslamcılık yapalım denecekti ne de yapılacaktır. Ulusçuluk bir ilkeydi ama bu ulusçuluk ülkesel bir ulusçuluktan ve etnik milliyetçilikle ilgisi yoktu (territorial State/nation); Türkçülük, Turancılık gibi "tulü emeller peşinde" koşulmasına karşıydı (Çalış, 2001: 25).

Realist politika, Sovyetler Birliği'nin Boğazların ortak savunulması ve Kars, Ardahan'ın kendisine verilmesi gibi talepleri karşısında da etkisini göstermiştir. Öyle ki, ya Sovyet talepleri kabul edilecekti ve bu devletle işbirliğine gidilecekti ya da bu gücü

dengelemek için alternatif bir güce yaslanılarak güç dengesi sağlanılacaktı (Gözen, 2001: 78). Bu bağlamda Türkiye, Sovyetlere tek başına karşı koyacak güce sahip olmadığı için güç dengesi için çözümü batıyla eklemekte bulunmuştur.

Dış politikanın araçları ve yöntemleri açısından değerlendirilmesi Türk dış politikasının karakteristiğini belirleyen **üçüncü** unsur görülebilir. Bu bağlamda Türk dış politikasında siyasi, ideolojik ve askeri yöntem ve araçlara büyük ölçüde önem verilmiştir. Soğuk Savaşın atmosferi içinde ABD-NATO stratejilerinin ve Türk Devletinin tarihsel altyapısı ve kuruluş ideolojisinin bir gereği olarak, uluslararası politikada realist şüphecilik ve sert güç (hard power) araçları kullanılmıştır (Gözen, 2010: 23). Aynı zamanda devletin ticari ve kültürel ilişkilerinin, ideolojik ve siyasal değerleriyle paralel olmasına önem verilmiştir. Bu durumda, Türk dış politikasında yüksek politika (High Politics) meseleleri öne çıkarken, düşük politika (low politics) meseleleri arka plana itilmiştir (Aral, 2001:186; Gözen, 2010: 23). Böylece, Türk dış politikasının metodolojisi devlet merkezli olmuştur (Aral, 2001: 186).

Türk dış politikasının yüksek politikaların düşük politikalara nazaran daha fazla önem taşımasının sebebi, Türkiye'nin yaşamış olduğu güvenlik buhranıdır. Osmanlı Devleti'nin dağılına tanıklık ve Türklük olgusunun Sevr Barış Antlaşması'yla ortadan kalkacağı algısı, Türkiye'de dış/iç düşman sendromlarının çok derinden yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda iç/dış düşmanların varlığı algısı, kuşkusuz dış politika tercihlerinde güvenlik öncelikli politikaları daha ön plana çıkartmıştır (Okutan ve Ereker: 2005: 193). Güvenlik politikalarına verilen önem, cumhuriyetçi gelenek içerisinde birey, toplum ve silahlı güçler arasında kuvvetli bir ilişkiyi doğurmuştur ki kurucu kadro için ordu, devletin kuruluşunu sağlayan ve daha da önemlisi, varlığı devam ettirebilmesi için gerekliliği tartışmasız kabul edilen bir kurum olarak görülmüştür (Okutan ve Ereker, 2005: 196).⁶⁸

⁶⁸ Bu bağlamda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin iç hizmet kanunu 35. Maddesinde, Türk Silahlı kuvvetlere, cumhuriyeti ve cumhuriyetin getirmiş olduğu değerleri koruma misyonu verilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html>, (15.09.2011)

5. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TEAMMÜLERİ AŞMAK: YENİ OSMANLILIK

Türkiye gerek kadim kültürlerin siyasi tecrübe birikimini gerekse modernleşme sürecinin temel ve karmaşık unsurlarını barındıran çok yönlü bir tarihi mirasa sahiptir.

Ahmet DAVUTOĞLU

Soğuk savaş sona ermesi⁶⁹, Türk dış politikasının, Avrupalı kimliğine ilaveten Ortadoğu, Balkan, Kafkas, Akdeniz ve Avrasya kimliklerini bünyesinde barındıran paradigmlar eşliğinde yeniden yazılmasını elzem kılmıştır (Yenigün, 2010: 78). Öyle ki, dışsal konjonktürün yanı sıra içsel dinamikler de Türk dış politikasının, değişen dünya düzeni ekseninde güncellenmesi için baskı unsuru olmaya başlamıştı. Çünkü Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kaybettiği jeopolitik anlamını – yeniden- fark etmişti (Çemrek ve Aksoy, 2010:163). İki ayrı dünya eksenin kutuplaşan dünyada, kutuplardan birinin yıkılmasıyla birlikte Türkiye'nin iç kamuoyunda da dış politikaya tesir edecek alevli tartışmalar boy göstermeye başlamıştı. Bu tartışmaların temel mantığında, elbette ki Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte beliren güç boşluğu pastasından pay kapma amacı vardı. Mamafih Türkiye'de, bu amacın şuuraltından zihinsel alana taşınmasında rol oynayacak gizli özne hazırđı: Osmanlı. Türk toplumunun şuuraltında tarihsel süreklilik sağlanması, Soğuk Savaş'tan sonra Kemalizm'e alternatif politikaların tartışılma imkânını da yeniden doğurmuştur. Bu kapsamda, Osmanlı son dönemine damgasını vuran ve cumhuriyeti kuran siyasi irade tarafından baskılanan İslamcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık tartışmaları, güncellenerek ve önlerine “ yeni(neo) ” takısı eklenerek bir nevi kaldığı yerden devam etmiştir. Bu

⁶⁹ Mihail Gorbaçov ile birlikte uygulanan Perestroika(Yeniden yapılandırma) ve Glastnost(Açıklık) politikaları, SSCB'nin dağılma sürecini başlatmıştır. Gorbaçov bu politikaları açıklarken, Sovyetler içerisindeki bütün halkların kendi kaderlerini belirlemeye, kendi kaynakları üzerinde tek başına karar vermeye, kendi toplumsal gelişimlerini bağımsız olarak belirlemeye, kendi güvenlik korumaya ve kapsamlı bir uluslararası güvenlik sisteminin meydana getirilmesinde katkı yapma hakkı bulunduğu görüşünde olduğunu dillendirmişti (Erol, 1999: 92). SSCB, çok ciddi iktisadi sorunlarla baş başa kalmaya ilaveten etnik ve milliyetçi söylemlerin iç bünyesinde hız kazanması neticesinde 26 Aralık 1991'de SSCB dağıldı (Sander, 2002b: 497) ve bünyesinde barınan milletler bağımsızlıklarını ilan etmeye başladı (Roy, 2005: 183-192). Bu bağlamda Rusya, bağımsızlıklarını ilan eden devletlerden Beyaz Rusya ve Orta Asya Türk Devletlerini, Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde birleştirdi (Erol, 1999: 97).

tartışma atmosferi, Türk toplumunun siyasi tercihlerine de yansımış ve devamında Türk dış politikasında yeni arayışlar belirmeye başlamıştır.

5.1.DEĞİŞEN ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin temel özelliği olan iki kutuplu yapının dağılmasıyla birlikte siyasi, iktisadi ve güvenlik ile ilgili parametrelerde önemli değişiklikler belirmişti (Davutoğlu, 2011: 74).⁷⁰ Bu bağlamda uluslararası sistemde Soğuk Savaşın sona ermesinden 11 Eylül saldırılarına kadar⁷¹ güvenlik olsa da Soğuk Savaş'ın tesis ettiği istikrar kaybolmuştu. 11 Eylül saldırılarından sonra ise uluslararası sistem, güvensizlik ve istikrarsızlık olgularında tanımlanmıştı (Akgün, 2006: 14).

Soğuk Savaş'ın neticesinde, Francis Fukuyama, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü batının mutlak bir zaferi olarak algılamış ve insanlığın, tarihsel ve siyasi tecrübeleri neticesinde liberal demokratik değerler ve rekabete dayalı piyasa ekonomisiyle en mükemmele ulaştığını “Tarihin Sonu”⁷² teziyle teorize etmiştir. Batılı liberal demokrasi, İkinci Dünya Savaşı'nda Faşizmi tarihten silmiş, Soğuk Savaş'ın bitişiyle de Komünizmi yenmişti. Bu galibiyetlerle gücünü ispatlamakla birlikte, kendisine alternatif olabilecek bütün ideolojik güçleri yenebilecek güçte olduğunu göstermiştir. Öyle ki, Sovyetlerin etki alanında kalan diğer devletlerin batılı liberal dünyaya entegre olmaları ve bu değerleri içselleştirmeleri kaçınılmazdı. Böylece daha az anarşik bir uluslararası sistemde, Weberyen anlamda “şiddetin meşru tekeli” olan devletin önemi, realist teorinin kendisine sunduğundan çok, (neo)liberal teorinin ve özellikle “karşılıklı bağımlılık” ya da “karmaşık karşılıklı bağımlılık” argümanları çevresinde yeniden şekillenecekti (Çemrek ve Aksoy, 2010: 163). Bu da ancak Küreselleşme ile imkânlı hale gelebilirdi.

⁷⁰ Eski Amerikan Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'ye göre, soğuk savaş ortadan kaldıran Sovyetler Birliğinin dağılmasıdır. Brzezinski bu yenilgiyi 1815 Napolyon Fransası'nın, 1918'de Wilhelm Almanyası'nın ve 1945'te Nazi Almanyası'nın yenilgisine benzetmektedir. Bunun neticesinde başta Avrupa ve yakın çevresi olmak üzere bütün dünyayı büyük ve uzun soluklu bir istikrarsızlık bekliyordu (Sander, 2002b: 585).

⁷¹ 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin Washington ve New York kentlerindeki bazı stratejik ve sembolik hedeflere yönelik olarak gerçekleştirilen tarihin en büyük terör saldırıları, uluslararası güvenlik kavramının yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Akgün, 2006: 11).

⁷² Daha geniş bilgi için bkz. Fukuyama, 2011.

1990'larda hız kazanan, ABD önderliğindeki küreselleşmenin ülkeler arası rekabeti, askeri alandan ekonomik alana taşıyacağı ve böylece çatışmanın zamanla azalacağı beklentileri, 11 Eylül olaylarından sonra geçerliliğini yitirmişti. (Akgün, 2006: 14). Soğuk Savaş neticesinde bazı akademisyenler güçler arası rekabetin bittiğini ve daha barışçı ve demokratik bir dünya sisteminin kurulacağını müjdelerken, bazıları da yakın gelecekte Soğuk Savaş yıllarının istikrarlı günlerininin nostalji ve özlemle hatırlanacağını dillendirmişlerdi (Akgün, 2006: 16).⁷³ ki 11 Eylül saldırılarından sonra yeniden evrilen uluslararası sistem bu kanıyı haklı çıkarmıştır. 11 Eylül saldırısıyla ABD, Soğuk Savaş neticesinde dış politik anlamda kaybettiği ötekisini yeniden tanımlamıştı: Terörizm (Özdağ, 2001: 5-12). Yeni öteki algısının her ne kadar adı konulsa da eşkalinin belirlenmesi noktasında bir takım zorluklar yaşanmaktaydı. Tecrübeli teröristler, hem kendilerinin tanınmasını zorlaştırmak, hem de devletlerin saldırısından korunmak için geniş halk kitlelerinin arasında kolayca gizlenebilme kabiliyetine haiz durumdaydı (Akgün, 2006: 21). Bu bağlamda, ABD'nin stratejik planlamaları Avrupa'dan Avrasya'ya kaymıştır (Akgün, 2006: 22). “ Dünya'ya hakim olmak için Avrasya'ya hakim olmak gerekir ” (Brzezinski, 2008.) şiarı ABD'nin dış politik kodlamalarının önemli yer tutmuştur.⁷⁴ ABD, 1980'lerde Afganistan'da Sovyetlere karşı mücahitlere ve 1979 İslam Devrimiyle kendi politik ekseninden çıkan Şii İran'a karşı Sünni Taliban'a destek vermiştir. Bu bağlamda Washington yönetimi, " dinsiz Komünizmin " yıkılmasına ivme kazandırmak için Orta Asya'da pompalandığı İslami uyanışın bir gün kendisi için sorun teşkil edeceğini tahmin edemedi (Erhan, 2004: 128). Daha evvelinde Orta Asya bölgesi, ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. 1990'ların sonuna kadar Irak'ın Kuveyt'i işgali, Ortadoğu barış süreci, Bosna ve Kosova'da yaşananlar, Rusya'nın geleceği ve NATO'nun yeniden

⁷³ Dünyanın geleceğini barışçı ve uzlaşmacı bir öngöründen ziyade medeniyetler arasında bir çatışmanın vukuatında gören Samuel Huntington'un (2006) “ Medeniyetler Çatışması ” adlı eseri bu konjunktürde büyük önem kazanmıştır. Eserde, Dünyanın gelecekte sekiz medeniyetin (Batı, Konfüçiyen Çin, Japon, Hindu, İslam, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika) rekabet alanı olarak şekilleneceği öngörülmüştür. Bu rekabet ortamında en hummalı çatışma ise Batı ile İslam medeniyetleri arasında yaşanacak. Bunun nedeni ise batı modernizmi ile en az uyuşacak olan medeniyet İslam medeniyetidir

⁷⁴ ABD bölgeye dair politikaları, Başkanı Jimmy Carter'in Ulusal Güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından 1977' de geliştirilen “ yeşil kuşak ” projesinin de uygulamaya sokulduğu yıllarda etkin hale gelmişti. Yeşil Kuşak projesi, " İslam'ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği ” görüşüne dayanıyor ve SSCB'nin petrol zengini Basra Körfezi civarında müttefikler edinerek bölgeye sızmasını bu yolla engellemeyi hedefliyordu. Afganistan'ın işgaliyle birlikte bu proje çerçevesinde ilk adımlar atılmaya başlandı ve Orta Asya cumhuriyetlerine İslam yoluyla sızmaya çalışan ABD, " kızıl tehlikeye karşı yeşil panzehiri " üretmeye girişti (Erhan, 2004:128).

yapılandırılması gibi gelişmelerle meşgul olan Washington, Orta Asya bölgesine ikincil önem atfetmiştir (Erhan, 2004: 130). Lakin Rusya'nın " Yakın Çevre Doktrini " ile Orta Asya'daki etkinliğini tekrar elde etme çabası içerisine girmesi, Avrupa Birliği'nin "Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (TRACECA)" ve "Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (İNOGATE)" projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması⁷⁵ ve ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları gibi faktörler ABD'nin bölgeye olan ilgisinin artmasına sebebiyet vermiştir (Oran vd., 2005b: 278).

Son yıllarda şeffaflaşmanın bir getirisi olan ve dünya üzerindeki mahrem perdeleri kaldıran küreselleşme olgusu, bu çıplaklığa tepki gösteren yerel dinamikleri de ateşlemiştir. Öyle ki ateşlenen bu yerel dinamikler, bütün fonksiyonel ve kurumsal öğeleriyle küreselleşmenin getirmiş olduğu nimetleri kullanarak küreselleşme ve onun ulvi değerlerine karşı cephe açmıştır. Küreselleşmeyle altyapı ve ivme kazanan bastırılmış etnik, dini, mezhepsel ve sınıfsal bazlı sorgulamalar da su üstüne çıkmıştır. Etnik kökenden, dini mezhepsel algıya; yoksul kesimden elit kalburüstü kesime kadar insanlık, önce kendisi daha sonra da kendisinden farklı olarak gördüğü ötekisini tanımakta çok gecikmemiştir. Fakir bir gencin lüks arabalara binip villalarda yaşayan emsallerini görmesi küreselleşmenin muazzam teknolojik nimetleriyle gerçekleşti. Azınlıkların kimliksel ve kültür dinamikleriyle yerel bağlamda birçok güç elde etmeleri ve bu bağlamda ulus devletlerin kaybolan homojenitesi, yine küreselleşmenin mahsullerinden biridir. Farkımın farkına vardım diyen her insanın veya toplumun şuur altındaki bu ayrışmayı tetikleyen temel öğe küreselleşmenin bizzat kendisi olmuştur. İletişim teknolojilerinde bu gelişim, dünyada insanların birbirinden ve öteki olarak tanımadığı gruplardan anında haber alma imkânını da beraberinde getirmiştir. Özellikle Balkanlar'da, Kafkasya'da ve son olarak Ortadoğu'da patlak veren toplumsal olaylar ile iletişim teknolojilerinin gelişimi arasında doğru orantılı bir bağ vardır.

Bu bağlamda Brzezinski, Sovyetlerin dağılmasından sonra ABD'nin tek süper güç olarak sivrildiğini belirtmekle birlikte, John Lukacs gibi tarihçiler ve William Pfaff ile Joseph Nye gibi uluslararası ilişkiler uzmanları, artık süper güç olgusunun ortadan

⁷⁵ 1996'da Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve üç Türk Cumhuriyeti (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) tarafından kurulan (daha sonra 2001 yılında Özbekistan katılmıştır) kurulan ve sekreteryası Pekin'de olan Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgesel/sınır güvenliği, bölgesel refah ve istikrarın korunması hedefiyle kurulmuştur (Büyükbaş, 2006: 555-556).

kalktığını ve bunun da istikrarsızlık ve çatışmaların arttıracağını dillendirmişlerdi (Sander, 2002b: 586). Bu bağlamda Davutoğlu (2011: 74-75) devletleri uluslararası sistem içerisindeki konumları itibariyle stratejik ve taktik manevra kabiliyetlerine göre dört farklı kategoriye ayırmaktadır. Bunlardan **birincisi**, uluslararası sistemde belirleyici rol oynayan, stratejik planlamaları ve bunun taktiksel yansımalarının başka bir süper gücün parametreleriyle sınırlanabildiği süper devletlerdir (İki Kutuplu sistem hâkimken ABD ve SSCB). **İkincisi ise**, stratejik planlamalarında süper güçlerin taktik adımlarını gözetmek zorunda kalan büyük devletlerdir (İngiltere, Fransa, Almanya, Çin, Japonya). Büyük devletler, bir yandan iç ittifak yollarıyla (Örneğin AB) süper güçler karşısındaki konumunu güçlendirmeye çalışırlar diğer yandan bölgesel güçlerle süper güçleri rahatsız etmeyecek şekilde taktiksel ittifak kurarak etki alanlarını genişletirler. **Üçüncüsü**, stratejik ve taktik hesaplarında bir taraftan süper güçlerin, diğer taraftan büyük devletlerin parametrelerini göz önünde tutmak zorunda olan bölgesel güçlerdir (Türkiye, Hindistan, Brezilya, Mısır v.b.). Bölgesel güçler etki alanlarını ve dış politikalarını bir süper gücün konjonktürel politikasına bağımlı kılmak zorundadırlar. Kaldı ki süper güçlerle uyumlu olmayan bir politik manevraya başvurduğunda, sistem tarafından cezalandırılırlar. Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde, Türkiye'ye Kıbrıs konusunda uygulanan ambargo, bunun en güzel misalidir.⁷⁶ **Dördüncü olarak** da dış politikada özerklik ve esneklik kabiliyeti oldukça sınırlı olan küçük devletlerdir.

Soğuk Savaş'tan sonra yeni bir sistemin kurulması esnasında oluşan belirsizlik ve istikrarsızlık durumu, hareket kabiliyeti sınırlı ve büyük ölçüde süper güçlere bağlı olan devletlerin hareket sahasını genişlettiği gibi bu devletlerin dış politikada özerk bir rota çizmelerinin önünü açmıştır (Davutoğlu, 2011: 76). Bu noktada özellikle 11 Eylül'den sonra yeni eksen Avrasya'da şekillenen sistemde Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik avantajının yanında bölgeyle olan tarihsel ve kültürel bağları neticesinde jeokültürel bir avantaj yakalaşmıştır. Çünkü Türkiye, ABD'nin egemenlik tahsis etmeye çalıştığı politik alanın merkezinde yer alan Türkiye, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan bu bölgedeki halklarla tarihsel ve kültürel bağlara sahiptir (Akgün, 2006:22). Türkiye'nin lehine dönen uluslararası konjonktürü iyi değerlendirebilme için, jeostratejik konumunu besleyen jeopolitik ve jeokültürel gücünü iyi kullanabilmesi, bu

⁷⁶ Türkiye'ye Kıbrıs Barış harekâtında ABD tarafından uygulanan ambargoyu daha detaylı incelemek için bkz. Ercan, 2010a: 361-370.

gücünün getirilerini müttefiklerine iyi anlatabilmesi, güçlü bir ekonomik yapıya ve istikrarlı hükümete sahip olması gerekliydi (Akgün, 2006: 22-23). Türkiye bu konumuyla, ABD'nin en önemli stratejik ortağı konumuna gelmiştir ve ABD, Türkiye'nin bu konumundan yola çıkarak bölgeye dair politikalar üretmiştir (Ayata, 2010c: 650).

Türkiye'nin bu avantajını etkinleştirebilmesi için kurumsal ve zihinsel bir dönüşüm içerisine girmesi elzemdir. Zira 20. yüzyılın argümanları olan statükocu ve tek eksenli batıcılık politikasıyla, bu yeni konumunu kazanımlara dönüştürecek zihinsel ve politik esnekliğe sahip değildir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde eski alışkanlıkların bir kenara itildiği ve öngörülebilirliğin zorlaştığı bir süreç başlamış; yeni dönemde bölgesel sorunlar, küresel nitelikli sorunlara göre daha belirgin olarak ön plana çıkmıştır (Ayata: 2010a: 169). Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın karakteristiğini oluşturan pasif ve edilgen bir dış politika anlayışı ile çevresinde baş gösteren değişimlere karşı manevra kabiliyeti yüksek bir strateji kurgulayamayacağını anlayabilmek adına Ali Ayata'nın şu tespitleri önem taşımaktadır:

Sovyetler Birliği'ne karşı bir cephe ülkesi konumunda olan, dış politika önceliklerini soğuk savaş koşullarına göre belirleyen Türkiye, güvenlik ve dış politika anlayışını yeni döneme uyarlamak zorunda kaldı. Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Orta Doğu'da statükonun bozulması, bu coğrafyanın merkezinde bulunan Türkiye'yi kaçınılmaz olarak daha aktif bir politika izlemeye itti. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türkiye için tehdit algılamaları, giderek kuzeyden güneye kaymaya başladı. İran'ın rejim ihracına yönelik çabaları ve PKK'ya verdiği destek, Suriye ile su sorunu ve yine PKK'ya sağlanan yardımlar, Irak'ta Kuzey Irak sorunu, Türkiye'nin güvenliği ile tehdit algılamalarının bu bölgede yoğunlaşmasına neden oldu (Ayata, 2010a: 169).

Soğuk Savaş döneminde stratejik tercihini, Davutoğlu'nun değimiyle (2011: 71) yükselen eksenin (batı bloğu) bölgesel ölçekli çevre ülkesi olmak doğrultusunda kullanan Türkiye, tek-yönlü dış politika tercihi nedeniyle daha önce menfi bir takım sonuçlarla karşı karşıya kalmıştır. Oral Sander bunları şu şekilde sıralamaktadır (2006: 156-157). Birincisi, Türkiye, ekonomik kalkınmasını- en azından halkın beklentileri düzeyinde- gerçekleştiremedi ve hemen hemen her on yılda ödemeler dengesi ve kredi sorunlarıyla iktisadi yapıda iflasın eşiğine gelecek kadar çöküntüler yaşadı. İkincisi, Türkiye, güvenlik ve savunmasını tek bir merkeze bağlayarak, Kıbrıs bunalımı sonrasında konan 1975 Amerikan silah ambargosunun da açıkça gösterdiği gibi güvenlik sorunuyla karşı karşıya geldi. Kaldı ki, kuzeyinde Sovyet tehdidinin devam ettiği dönemde, ABD'nin bu yaptırımıyla Türkiye, yoğun bir güvenlik bunalımına girdi.

Üçüncü olarak, bütün kozlarını, NATO kartına oynayarak, hem Avrupa'nın geri kalan bölgesinde hem de dünyada yalnızlığa itildi.

Öte yandan, ABD ve Avrupa'nın ekonomileri içinde etki gücünü attırarak küreselleşen ekonomik yapıdan maksimum faydayı sağlayan Japonya ile demografik faktörü, siyasi istikrarı ve güçlü ekonomik yapısıyla süper güç adayı Çin, Batı-dışı unsurlar olarak dünya politikasında gittikçe artan bir ağırlık kazanmaktadırlar. Keza, Sovyetler Birliği'nin süper güç olmasından kaynaklanan özel konumunu muhafaza etmeye çalışan Rusya ise, Avrasya'nın geçiş yolları üzerinde geleneksel hakimiyetini sürdürmektedir (Davutoğlu, 2011: 78). Bu bağlamda Türkiye dış politika stratejisini ileriye yönelik üç önemli jeopolitik etki alanı içerisinde yeniden inşa etmek zorundadır (Davutoğlu, 2011: 118).

- 1) Yakın kara havzası: Balkanlar – Ortadoğu – Kafkasya
- 2) Yakın deniz havzası: Karadeniz- Adriyatik- Doğu Akdeniz – Kızıldeniz - Körfez- Hazal Denizi
- 3) Yakın kıta havzası: Avrupa – Kuzey Afrika – Güney Asya – Orta ve Doğu Asya

Türkiye, ancak ve ancak zengin tarihi birikimi, jeopolitik ve jeoekonomik imkânlarını etkin ve tutarlı bir iç siyasi yenilenme ile birleştirebildiği takdirde bu yüzyılda uluslararası konumunu güçlendirme ve kendi etki alanını oluşturma imkanına sahip olabilir (Davutoğlu, 2011: 78-79).

5.2. TARİH, KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA BAĞLAMINDA OSMANLI'NIN DÖNÜŞÜ

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana gerek menfi gerek müspet olarak Osmanlı, Türk toplumunun ve devletinin şuuraltında bastırılmış bir unsur olarak her daim yerini almıştır: Kimi zaman bir toplumsal vakanın zuhurunda bir devlet adamının dilinde⁷⁷, kimi zaman da toplumun bir ferдинin gayrı ihtiyarı bir verdiği tepkide.⁷⁸ Soğuk Savaş'ın neticelenmesiyle birlikte Türkiye ve Türk toplumu, Osmanlı Havzası olarak tabir

⁷⁷Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı Merhum Turgut Özal, 1992'de yaptığı bir konuşmada "Türkiye'ye Osmanlı Cumhuriyet'i dense ne olurdu?" diye sormuştur (Çalış, 2010: 96).

⁷⁸Türkiye'de ulusal moral düzeyini üst seviyeye çıkartan "Biz Osmanlı torunuyuz" deyişi Türk toplumunda genel bir yargı olarak belirmektedir.

edebilen Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar coğrafyasında her daim içerisinde taşıdığı Osmanlı kimliğini yeniden keşfetmeye başlamıştı (Çalış, 2010: 101). Bu durumun belki de en güzel izahı bir fantastik kurgu olan “Benjamin Button’un Tuhaf Hikâyesi”⁷⁹ adlı filmde yapılabilir.

Hikâyeyi ana hatlarıyla özetlersek, 11 Kasım 1918’de, New Orleans halkı Birinci Dünya Savaşı’nın bitimini kutlarken, fiziksel görünüşü 86 yaşlarını andıran bir bebek doğar. Bebek yeni doğmasına rağmen, romatizma ve akciğerlerinde su toplama gibi hastalıklara sahiptir. Ruhun genç ama bedenlen yaşlıdır. Annesi doğum esnasında ölen ve babası tarafından terk edilen bebek, hem öksüz hem de yetim kalmıştır. Seneler 1930’u gösterdiğinde Benjamin Button, 86 yaşından 70’li yaşlara gelmiştir ve huzurevinde kalmaktadır. Huzurevinde yaşarken büyükannesini görmeye gelen Daisy Fanning isimli bir kız ile tanışır ve onunla oynamaya başlar. Bununla birlikte, çocukluğundan başlayan bir aşkın ateşi düşer içine. Birkaç yıl sonra Benjamin, New Orleans’tan ayrılarak başka şehirlere çalışmaya gider. Kendisini renkli ve cazip hayatın içerisinde bulsa da bu hayat ona tecrübe dışında başka bir şey kazandırmaz ve bu bağlamda yaşadığı ilişkilerde anlık ve geçici olur. 1945’te Benjamin Button tekrar New Orleans’a döner, çocukluk aşkı Daisy’nin uluslararası şöhrete ulaşmış bir dansçı olduğunu öğrenir ve onu görmeye New York’a gider. O sırada, bedenlen biraz daha gençleşmiştir ve 50’li yaşlara gelmiştir. Daisy’i başka birine aşık olarak bulur ve geri döner. Daha sonra, Daisy’nin kaza geçirdiğini ve bir daha dans edemeyeceğini öğrenir. Daisy’i tekrardan görmeye gittiğinde 45’li yaşlardadır ve Daisy, onu bu haliyle gördüğünde ona âşık olur. Bu arada babası, Thomas Button çıkarılır ve oğlundan kendisini affetmesini ister. Devamında Benjamin’e hayatını kaybeden babasından büyük bir miras kalır. Benjamin, Daisy’nin yeniden yürümesini sağlarken, sonunda onunla evlenir. Yalnız bir sorun vardır: Benjamin gittikçe gençleşirken Daisy yaşlanmaktadır. Benjamin, bir yandan hayattan gerekli tecrübeleri çıkartarak olgunlaşırken diğer taraftan da gençleşir ve atadan kalma zengin bir mirasa sahiptir.

Bu noktadan sonra hikâyenin sonunun çok önemi yoktur. Çünkü hikayenin sonu henüz gelmemiştir. Hikâyenin başına tekrar döndüğünde Osmanlı’nın küllerinden

⁷⁹ F. Scott Fitzgerald’ın 1922 yılındaki çıkarttığı kısa öyküden uyarlanan 2008 yapımı filmin yönetmeni David Fincher, senaryo yazarı ise Oscar ödüllü senarist Eric Roth’dur. Filmin başrollerini Brad Pitt ve Cate Blanchett paylaşmıştır. Film hakkında daha detaylı bilgi için bkz. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_(film)). (29 Ekim 2010).

doğan Türkiye cumhuriyet aslında bedenen yaşı ve ruhen genç doğmuştur. Osmanlı'dan arta kalan birçok sorun (hilafet/ saltanat, çok uluslu yapıdan geçen azınlık/kimliksel tabalı sorunlar, modernleşme sürecinde yaşanan dönüşüm ve sorunlar v.b.) üzerine Osmanlı coğrafyasında (tabir-i caizse Osmanlı bedeniyle) doğan Türkiye, bedeninden kaynaklanan sorunların sebebini Osmanlı'da aramıştır (veya aramak zorunda kalmıştır). Bu sorunlardan kurtulmanın yolunu da Osmanlı mirasını reddetmekte ve Osmanlı'yı unutmakta bulmuştur. Ruhu genç olan Türkiye, bedensel sorunlarını unutmak üzere kendisi gibi genç, tutkuyla bağlanacağı Daisysini Batı'da bulmuştur ve Batı'ya âşık olmuştur. Modernizmin bütün ihtişamının sergilendiği Batı'yla her ne kadar ilişkiler kurmaya çabalasa da Türkiye için sonuç tam da istediği gibi olmamıştır. Soğuk savaş sonrasında ise ibre tam tersine dönmüştür. Türkiye (tıpkı Benjamin Button gibi), gittikçe gençleşirken, aynı zamanda tecrübe sahibi olarak ruhen de olgunlaşma sürecini yaşamaktadır. Soğuk Savaş neticesinde tekrar karşısına çıkan Osmanlı'nın bıraktığı miras, Türkiye'yi dünya siyasetinde başat aktör yapacak jeopolitik, jeostratejik ve jeokültürel zenginliğe taşıyacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Osmanlı ile barışmasının zamanı gelmiştir. Bu iki cihan arasında kalan Osmanlı'nın huzur içerisinde öbür tarafa intikali açısından da önem arz etmekteydi. Mamafih, Türkiye, Osmanlı'dan kalan zengin mirası, kullanabilecek genç ve dinamik yapıya ve gerekli tecrübelerle haiz durumdadır. Netice itibariyle Benjamin Button'un Tuhaf Hikâyesinin kaderi Türkiye'nin ellerindedir.

Soğuk Savaş'ın ortadan kalkması, Türkiye'yi yerleşik dış politikasının dışına çıkmaya zorlarken resmi çevrelerde bir takım kaygıları da tetiklemiştir. Aynı zamanda da Türkiye için kültürel ve tarihsel değerlerini kullanarak Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya'daki etkisini genişletmesi adına benzeri görülmedik bir ortam hazırlamıştır (Karpas, 2003: 229). Özal tam bu dönemde Türk dış politikasına müdahale ederek Türkiye'nin seyrini değiştirmeye çalışan gelenekçi liberal liderlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özal, Türkiye'yi Osmanlı kültürünün, stratejik, tarihsel ve dinsel miraslarının varisi olarak görmüştür (Karpas, 2003: 227) ve uygulamaya geçirmeye çalıştığı politikaların imparatorluk varisine yakışır bir şekilde olmasına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, yaklaşık 200 seneye yakın bir zaman dilimine yaslanan, Tanzimat dönemi icadı "biz adam olamayız" imajının "biz dünyada her ülkeyle yarış edebilecek donanımdayız" imajına dönüştürülmesi (Çalış, 2010: 90) Özallı politikaların psikolojik

faktörünü oluşturmaktadır. Mamafih, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi eksenindeki değişim⁸⁰, çevrenin merkezleşmesine bağlı olarak beliren kimlik tartışmaları, Bulgaristan sorunu, Körfez krizi ve Balkanlar'da eski Yugoslavya'nın dağılması ve Doğu Bloku'nun çökmesiyle ortaya çıkan yeni durum ve bütün bunların getirdiği bir takım sorumluluklar, Türk dış politikasında mevcut teamüllere alternatif bir politik yaklaşımı ortaya koymuştur: Yeni Osmanlılık (Çalış, 2010: 96). Dönemin Türk dış politikasına yönelik Yeni Osmanlılık tanımlamasının yapılmasının temelinde Türkiye'nin bu politikalara yönelik yaklaşımlarda Osmanlı kimliği vurgusunu diri ve güçlü tutması yatmaktadır.

Soğuk Savaş neticesinde Türkiye'de siyasi kimlik, kültür, kurumsallaşma ve meşruiyet konularında yaşanan yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Kültürel/etnik kimliklerden anayasal vatandaşlığa, parlamenter sistemden yarı başkanlık ve başkanlık sistemine, üniter devlet yapısından federalizme uzanan tartışmalar kaotik bir görüntünün de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Davutoğlu, 2011: 79). Özellikle PKK terör örgütü ve devamında gelen etnik sorunlar nedeniyle toplumsal uzlaşımın tehlikeye düştüğü bir ortamda; Türkiye, zaman zaman resmi aidiyet formunu meşrulaştırmak, zaman zaman da yeni/alternatif toplumsal aidiyet formları oluşturmak için tarihsel bağlarına atıfta bulunmuştur (Çalış, 2010: 92). Sosyalist Bloğun çökmesiyle birlikte uluslararası sistemin çift kutuplu yapısının çözülmesinden sonra Türkiye'nin jeokültürel çevre ile olan yakınlaşması, topluma geçmiş dönemlerinde siyasi merkez rolü üstlenmiş olmanın verdiği psikolojiyi, kimliği, siyasi kültürü ve kurumları tekrar hatırlatmıştır (Davutoğlu, 2011: 83). Bu anımsama, geçmişte bir medeniyetin siyasi merkezi olmuş olmanın getirdiği kendine güven duygusu ile bugünkü devletler hiyerarşisinde bulunulan konum arasındaki farkın yarattığı toplumsal gerilimin (Davutoğlu, 2011: 82) düşürülmesi açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Eş anlı olarak bu anımsayış, cumhuriyetin başından beri Türk toplumunun zihninde baskı oluşturan bölünme korkusunun da bertaraf edilmesinin yolunu da açmıştır. Şaban Çalış, Özal'ın vizyonundan bu yolu, şu şekilde tarif etmektedir:

⁸⁰ 12 Eylül Askeri Darbesinden sonra 1983 yılında yapılan seçimlerde Turgut Özal Anavatan Partisiyle iktidara gelmişti. Bu bağlamda Türkiye, 24 Ocak kararlarıyla ithal ikameci modelden ihracata dayalı, serbest piyasa ekonomisine geçerek iktisadi noktada bir dönüşüm yaşamıştır(Oran, 2004b: 17; Gözen, 2009: 73). Bunun yanında, dört eğilim(İslamcılık, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Liberalizm) partisi olan ANAP'la Türkiye siyasi noktada koalisyon dönemlerinden sonra istikrara kavuşmuştur. Bu bağlamda, Özal'la bürokratik elitin siyasette etkisini kırmayı başarmıştır(Gözen, 2009: 74).

Özal'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybına paralel, Anadolu'ya, akın akın göçlerle pek çok insan gelip yerleşmiştir. Bunlar, Türklerin yanında Boşnaklar, Çerkezler, Abazalar, Gürcüler ve Pomaklar gibi, değişik etnik orijinli Müslüman topluluklardan oluşmaktaydı. Elbette bir imparatorluk bakiyesi olarak Anadolu'da da yaşayan değişik etnik, hatta değişik dini yapıdaki topluluklar vardı ve bunlar birbirleriyle karıştırlar. Ancak Özal bu konuda, Amerikan örneğini vererek, değişik kimliklerin de ifade edilebileceği bir üst aidiyet formu aramış ve buradan, Osmanlılığı doğru giden bir çizgi takip etmiştir (Çalış, 2010: 95).

Turgut Özal'ın, Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sorunla ilgili olarak 5 Temmuz 1989 yılında TBMM'de yapmış olduğu konuşmada, Osmanlı mirasının tarihsel sürekliliği ve sahiplenmesi bakımından oldukça anlamlı olmuştur:

Bulgaristan, Türkiye'nin, daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilayeti idi. Bu nedenle, Bulgaristan Türklerinin meselesinin, diğer ülkelerdeki Türklerin meselesinden çok daha önemli olması lazım... İnanıyorum ki, Bulgaristan Türklerinin, diğer dış Türklere göre daha özel bir durumu vardır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda Konya nasıl bir vilayetse, Bulgaristan da öyle bir vilayetti, Tuna bir vilayetti, Şarki Rumeli bir vilayetti. Onun için, bu meseleyi, her zaman milli bir mesele olarak gördük (Çalış, 2010: 97).

Özal'ın dış politikaya dair açılımları, balkanlardaki aktif diplomasiyle başlamıştır. Yugoslavya'nın dağılması⁸¹ ve Sırların masum Bosnalı çocukları, kadınları katletmesi bölgenin mevcut dış ilişkilerini alt üst etmekle kalmayıp, Türkiye'nin eski anılarını depreştirip koruyuculuk misyonunu yeniden yüklenmesi için harekete geçmesine ön ayak olmuştur (Karpat, 2003: 234). Özal, 15-22 Şubat 1993'te gerçekleştirdiği Balkan turu esnasında, Türkiye'nin Balkan politikasının Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması hususunu dile getirmiştir.⁸² Türkiye daha sonra imzalanacak olan Dayton Antlaşmasına kadar bütün diplomatik yolları kullanarak, aktif ve yetkin diplomasi örneği vermiş (Kut, 2005: 67) ve her fırsatta Sırların uluslararası arenada izole edilmesi ve yaptırıma uğraması için büyük çaba göstermiştir. Bu çabalar sonucunda, ABD'nin nihayet müdahale kararı ile harp durmuş ve 1995'te Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır (Yalçıntaş, 2007 : 62; Kut, 2005: 207). Türkiye 1992'den itibaren kendi adına ve İslam Konferansı Örgütü adına olmak üzere iki ayrı koldan, Bosna Hersek'te yaşanan vahşeti ve etnik temizliği, BM-AGİT/K, Avrupa Konseyi, NATO, BAB ve diğer uluslar arası toplantılarda ve belli başlı

⁸¹ Soğuk Savaş sonrasında Balkanlarda baş gösteren Yugoslavya sorunu, yapılan ilk seçimlerde Sırp Milliyetçisi Slobodan Miloseviç'in Belgrad merkezli bir politika izlemesiyle başlamıştır. Daha sonra, 1991 yılında dağılan Yugoslavya'nın bünyesinden çıkan dört cumhuriyet Hırvatistan, Makedonya, Slovenya ve Bosna Hersek'i 6 Şubat 1992'de tanıdığını ilan etti. Sorun, Sırbistan'ın Bosna Hersek ve Hırvatistan'a saldırmasıyla daha da derinleşmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Kut, 2005: 48-64.

⁸² Haberi Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1993'ten aktararak Kut, 2005: 67. Yalnız, uluslararası müdahalenin zamanında yapılmaması nedeniyle Bosna Hersek parçalanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Kut, 2005: 65-67.

devletler nezdinde gündeme getirmiştir. Devamında BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca, Yugoslavya ile ticari ilişkilerini kesmiş, Adriyatik'teki BAB ablukasına fırkateynleriyle, NATO çerçevesinde Bosna Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgenin denetiminin (Nisan 1993) ve daha sonra Kararlı Güç Operasyonu çerçevesinde Sırp Menzillerinin havadan vurulması operasyonlarına uçaklarıyla, Bosna Hersek'te konuşlandırılan BM Barış güçleri UNPROFOR, IFOR ve SFOR'a da kara birlikleriyle katılmıştır (Kut, 2005: 207).

Soğuk Savaş'tan sonra dünyanın batılı liberal değerler ekseninde yeniden yapılandırılması ve bu noktada Sovyet eskisi ideolojilerin tarihe gömülmesi, ABD'nin gündemini oluşturmaktaydı ki bunların başında Baas ideolojisiyle yönetilen Irak ve Suriye gelmekteydi (Ayata, 2010b: 96). Kuveyt'in Irak'tan petrol çaldığı iddiasından yola çıkan Saddam, Kuveyt'ten zararının karşılanmasını istemiştir; buna olumsuz yanıt alınca 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. BM'nin Kuveyt'ten çekil kararına uymayan Irak'a, ABD tarafından 1991 yılında savaş ilan edilmişti. Türkiye savaşa fiili olarak katılmasa da BM'nin aldığı bütün kararlara uymuş ve Türkiye Irak'a ekonomik ambargo uygulamakla beraber Yumurtalık boru hattını tamamen kapatmış ve İncirlik üssünün kullanılmasına izin vermiştir (Ayata, 2010b: 96). Bu noktada, Özal, bir koyup üç alma projesi devreye koymak istemiştir. Özellikle Irak'ın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir dış politika sergileyen Türkiye'de, Özal, zaman zaman değişen konjonktüre hazır olunması gerektiğini dile getirerek Musul'u işaret gösteriyordu. Irak'ta ortaya çıkabilecek bir siyasi ve fiziki statüko değişiminin Türkiye aleyhine bir gelişme göstermesi durumunda müdahale edilerek Musul'u topraklarımıza katma amaçlanıyordu (Arı, 2004b: 442). Ayrıca bölücü terörle uğraşan Türkiye, Kürtler ile ABD arasında olası bir yakınlaşmayı arzu etmiyordu. Bunun nedeni çok basit, Kürt aşiretleri olan Barzani ve Talabani'ye ABD tarafından, Saddam yönetimine karşı verilecek bir görev, PKK'nın da bölgede büyümesine yol açabilirdi. Bunun için, kavgalı Kürt aşiretlerini barıştırarak, Türkiye kontrolünde olması istenilmişti (Ayata, 2010b:97-98).

1990 yılındaki Körfez Savaşı'nda oynadığı rol sayesinde Türkiye, yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkas devletlerinin kurumsal ve zihinsel olarak dönüşümünün sağlanmasında laik, demokratik ve liberal ekonomik yapısıyla model ülke olarak belirlemiştir ki bu uluslararası yalnızlıktan kurtulmak adına bölgeye rejim

ihraç etmeye çalışan İran'la rekabet halini de doğurmuştur (Ayata, 2010c: 644). Bir model ülke olarak Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya devletleri ile Batı dünyası arasında köprü vazifesi görecekti ve bu devletlerin batı değerlerini içselleştirmesine, nihayetinde Batı ile bütünleşmesine öncülük edecekti (Ayata, 2010c: 645). Nitekim Özal öncülüğünde Türkiye, ticari ilişkilerin geliştirilmesinden eğitim ve kültür gibi konularda ortak adım atmaya kadar bölgeye yönelik birçok politika geliştirmiştir (Ayata, 2010c:645).

Esasında Türkiye gibi bölgeyle tarihsel ve kültürel bağları bulunan bir ülkenin Batı'nın veya Rusya'nın ekseninde geliştirilen politikaların bir parçası-daha ilerisi uygulayıcısı- olmaktan ziyade kendi dinamikleriyle stratejiler üretmesi gerekmektedir (Ayata, 2010c: 646). Ancak, Türkiye'nin yıllardır batı eksenli bir dış politika tercihi ortaya koyması ve hazar ötesinden gelen fısıltılara yıllardır kulaklarını kapaması bölgeye yönelik teorik ve pratik bir deneyim yoksunluğu yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bunlarla birlikte, bir “ ağabeyden ” kurtulan Yeni Türk Devletlerine yönelik, iç politik rekabetler nedeniyle yeni bir “ ağabeylik ” sunması (veya bunu andıracak söylemler içerisinde bulunması)⁸³ bölge devletleri ve ABD, Rusya gibi devletler tarafından soğuk karşılanmıştır (Ülger, 2010: 472).

Özal'ın dış politik tercihi olarak görülen Yeni Osmanlılık, emperyal bir vizyona yaslanmakla beraber, ne kaba anlamıyla istilacı ve şovenisttir, ne de öz olarak milliyetçidir (Çalış, 2010: 140). Buna mukabil, Yeni Osmanlılık, Türk Milliyetçiliğinin etnik kalıplardan çıkartılarak Osmanlı havzası sınırlarında, Osmanlı tarihindeki gibi farklılıklar için daha fazla siyasi ve kültürel hoşgörü anlayışında yeniden yorumlanması⁸⁴, Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkeleriyle ekonomik sınırların kaldırılması olarak ifade edilebilir.⁸⁵ Osmanlı köklerine dönüş tasarısıyla Türkiye, Balkanlar'dan, Orta Asya'dan, Orta Doğu'dan ve Kafkasya'dan gelen çeşitli ırmaklarla beslenen bir göl haline dönüşecek (Yavuz, 2001: 60) ve geçmişte kaybettiği merkez ülke olma konumunu yeniden kazanacaktı.

⁸³ Özal'ı politik manada rakibi gören Süleyman Demirel, O'nun söylemlerinden geri kalmamak ve kendisinin de bir vizyonu olduğunu halka göstermek adına “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası hayal ediyordum” gibi söylemlerde bulunmuştur(Çalış, 2010: 117)

⁸⁴ Bu anlamıyla, klasik Osmanlılık politikası ve onun kimlik anlayışıyla örtüşmektedir. Osmanlı döneminde zuhur eden Osmanlılık politikası için bkz. bölüm 2.

⁸⁵ Aydın Menderes ile 19 Eylül 1994 tarihli röportajından aktaran Yavuz, 2001: 62.

Netice itibariyle Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarında ortaya çıkan uluslararası konjonktüre uyumlu bir politika geliştirmeye çalışan Özal'ın Yeni Osmanlılık etkisini barındıran iç ve dış siyasi söylemi Türk dış politikasında yeni bir anlayışı doğurmuştur (Davutoğlu, 2011: 85). Tarihin hazin dolu yapraklarından, yaralı bir bilinç, namekan bir ruh olarak gelen Osmanlı(cı)lık, karakteristik özelliklerini de beraberinde taşımıştır. Davutoğlu (2011: 85), Yeni Osmanlılığın da düşünce zeminini oluşturan bu karakteristik özellikleri şu şekilde sıralamıştır. **Birincisi**, Türk Devletinin ve Türk dış politikasının uluslararası konjonktüre uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmasıdır. Hatırlanacağı üzere Tanzimat dönemi Osmanlılık fikrinde de Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal ve zihinsel olarak yeni bir yapılandırılması hedeflenmiştir. **İkincisi**, her iki dönemde de devletin bütünlüğünü tehdit eden yükselen bir milletçiliğe karşı, bütünleştirici/birleştirici siyasi bir kimlik ve kültür oluşturma çabası vardır. Tanzimat döneminden Fransız İhtilalı'yla gelen milliyetçilik, Osmanlı'nın çok unsurlu yapısını tetiklemişti. Bu bağlamda, Balkanlarda verilen Soğuk Savaş arasından sonra, 19. ve 20. yüzyıllardaki kargaşa 21. yüzyılda da devam etmiştir. Bu kargaşa Türkiye'yi de etkilemiştir, hâkim unsur olan Türk Milleti formu sorgulanmaya başlanılmıştı. **Üçüncü** olarak, her iki dönemde de oluşturulmak istenen siyasi kültür, batılı değerler ile geleneksel değerler arasında bir uyum sağlamayı hedeflemiştir. İslam ve Türk dünyasının liderliğini üstlenmeyi hedefleyen Türkiye, yönetsel yapının teşekkülünde çoğulcu demokrasi anlayışını benimseyerek Batı değerlerinden kopmamaya gayret göstermiştir. Bu bağlamda, geri kalmış doğunun modernleşmesinde köprü rolünü görmeyi arzulamıştır. Nitekim Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde yaptığı tam üyelik başvurusuyla Avrupa Birliği üyelik sürecine ivme kazandırmıştır. Avrupa Komisyonu'nun 1989'da verdiği menfi cevaba rağmen, 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesiyle Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ekonomik uyum modeli ötesinde bir bütünleşmenin eşiği de atlanmıştır (Ercan, 2010c: 1-27). **Dördüncüsü**, Tanzimat döneminde, 1815 Viyana Kongresi ile oluşan Avrupa sistemine dâhil olma çabası olmuşken, Soğuk Savaş sonrası dönemde AB sistemine entegre olma gayreti kendini göstermiştir. **Beşincisi** ve son olarak, Viyana Kongresiyle güçler dengesi sisteminin yükselen gücü olan İngiltere ile Soğuk Savaş sonrasında ise tek süper güç olarak beliren ABD ile uyumlu stratejik arayışlar içerisinde olunmuştur.

5.3. DIŞ POLİTİKA VİZYONU OLARAK YENİ OSMANLILIĞIN İMKANLARI

Türkiye'nin Soğuk Savaş nihayetinde uluslararası konum ve iç siyasi kültür ilişkisi içerisinde yaşadıkları, Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüz yılı kabul edilen 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş sürecinde yaklaşık bir asırda görülen akımların küçük bir özeti niteliğindedir (Davutoğlu, 2011: 84). Bu bağlamda Osmanlı son dönemlerinde zuhur eden siyasi fikir akımlarını “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesinde tanımlayan ve çarpıştıran Yusuf Akçura'nın bu tasnifi güncellenerek yeniden ele alınmalıdır. Bu tasnifin güncellenmesi, Türkiye'nin kimliksel ve dış politik çıktısı olan ulusal çıkarlarının rotasını belirlemek içinde önem arz etmektedir. Türkiye'nin 90'lı yıllarına damgasını vuran Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük'ün yanına Radikal Batıcılık ekseninde dönüşen Kemalizm de eklenilebilir. Bu bağlamda bu dört tarz-ı siyaset⁸⁶ Türkiye'nin ve Türk dış politikasının yönlendirici dinamikleri olmaya aday olmuştur.

Siyasi arenaya, tutarlı siyasi, sosyal ve ekonomik programa dönüşemeyen anti-batı söylemiyle giren Refah Partisi (daha sonra Fazilet Partisi, Saadet Partisi) ve İslamcılık, 28 Şubatın getirdiği baskı atmosferine dayanamayarak (Davutoğlu, 2011: 90) Türk siyasi tarihinden yavaş yavaş silinmiştir. PKK terörüne yönelik tepkilerle birlikte yükselen Türk milliyetçiliği, 18 Nisan 1999 seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisini ikinci parti olarak iktidar ortağı yapmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri'yle Avrupa Birliği örnekli kurulabilecek Türk Birliği mefkûresi bu bağlamda belirli bir çerçeveden mahrum Turancılık fikrinin de yerini almıştır. Yalnız, yükselen reaksiyoner Türk milliyetçiliğinin, MHP tarafından Türk toplumunun algısında planlı ve programlı bir politikaya dönüştürülmesi elzemdi. Buna ilaveten, Türk milliyetçiliğinin siyasi, içtimai, iktisadi, kültürel ve dış politik hedeflerle güncelleştirilmesi de bir gereklilik olarak belirmişti. Çünkü bütün teorini komünizmle mücadele üzerine kuran Türk Milliyetçiliği, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında sonra teori boşluğu içerisinde çalkalanmaya başlamıştı. Nitekim gerek siyasi arenada MHP gerekse de içtimai alanda sivil toplum kuruluşları, Türk milliyetçiliğinin teorik revizyonunu sağlamada oldukça geç kaldı. Nitekim söylem ve politik

⁸⁶ Mehmet Seyfettin Erol, 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı siyaset adlı makalesinde dört tarz-ı siyaseti şu şekilde tanımlamıştır: 1) Eski Osmanlı Coğrafyası Ağırlıklı İslam Dünyası projesi, Yeni batı Politikası, Genişletilmiş Büyük Asya Politikası, Türk Dünyası birliği (Erol, 2007: 33-55).

hedeflerini/vizyonunu, oy tabanıyla birlikte tıpkı İslamcı cenah gibi Adalet ve Kalkınma Partisine (AK Partiye) kaptırdı.

28 Şubat süreci ile birlikte, Kemalistler, batıcılığı, metafiziğini yitirmiş 18. yüzyıl'ın pozitivist kalıpta yeniden tanımlamaya çalışınca, bir yandan batıya rağmen batıcı bir nitelik kazanırken diğer yandan iç siyasette kredilerini tüketerek toplumun büyük birçoğu ile bağlarını kopartmıştır. Nitekim halka rağmen halkçı tutumlarından vazgeçmeyen bürokratik seçkinlerin, ülkeye biçtiği sistem, Türk toplumunun gerçeklerine, tarihi birikimine ve gelecek ile ilgili beklenti ve hedeflerine uyum sağlamaktan oldukça uzaktı. Bu düşüşün farkına varan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Şeyh Edebali referanslı geliştirdiği “ Anadolu Solu ” kurgusu üzerinden bu zafiyetini telafi etmeye çalıştı (Davutoğlu, 2011: 90-91). Yalnız bu gayretkeş çırpınış da CHP'nin düşüşüne engel olmadı. Özellikle dış politik manada geçmiş dönemlerinin getirilerini cepten yiyerek ayakta durmaktadır.

Dört tarz-ı siyasetin son halkası olan Yeni Osmanlılık, Özal döneminde teorik hazırsızlık ve pragmatik tavır ile jurnalistik bir düzeyde kalmıştır (Davutoğlu, 2011: 90). Peki bugün Türk dış politikasında yeniden yüksek sesle dillendirilen Yeni Osmanlılık, teorik çerçevesini tamamlanarak, tatbik aşamasında mıdır? Ya da 3 Kasım 2002 tarihinden bugüne kadar AK Parti iktidarlığında yönetilen Türkiye, gerçekten özellikle dış politika alanı başta olmak üzere ekonomisiyle ve iç siyasetiyle yakaladığı bu ivmeyi Yeni Osmanlılık politikalarıyla mı, yoksa sürekli değişen küresel siyasetle ritmik hale getirdiği politikalarıyla mı elde etmiştir (Çemrek ve Yazıcı, 2011: 14). Bunun yanında Turgut Özal'ın Balkanlara yönelik politik açılımları çerçevesinde kullanılan Yeni Osmanlılık, sadece Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye'nin geleneksel dış politikasının dinamikleri olan statükoculuk ve batıcılık eğilimlerinden sıyrılmasına yönelik ortaya atılan çarpıcı bir kavram mıdır (Akgün, 2011: 11)? Öyle ki Türkiye'nin, yeni dünyanın getirdiği konjonktürde, iktisadi, askeri, siyasi ve diğer konularda Misak-ı Milli sınırları dışında aktif bir rol oynaması artık gerekli hale gelmişti (Gözen, 2009: 95). Bu bağlamda, Yeni Osmanlılık Türk dış politikasının kabuğunu kırmasında bir araç mıdır; yoksa Türkiye'nin nihai olarak ulaşmak istediği bir amaç mıdır? Ya da hiç biri olmayıp, Türk dış politikasının değişen kabuğunda sorun bulan muhaliflerin iktidarı yıpratmak amaçlı ortaya attıkları politik bir spekülasyondan mı ibarettir?

5.3.1. Merkez Ülke Türkiye: Komşularla Sıfır Problem

Tek yönlü ve tek eksenli bir iç siyasi kültür ve buna bağlı bir dış politika yapımının oluşması, Türkiye'nin çok yönlü tarihi tecrübe birikimini yeterince değerlendirebilen ve farklı senaryolara uyum gösterebilen bir siyasi ve diplomatik tavır geliştirmesini engellemekteydi (Davutoğlu, 2011: 91). Bu bağlamda, 3 Kasım 2002 tarihinde iktidar olan AK Parti, gerek siyasi gerekse ekonomik konularda liberal/neo liberal yaklaşımı benimsemiştir. Bu değişim dış politikaya da yansdı ve Türkiye tarihinde ilk defa bir hükümet realist teoriden daha çok liberal/neoliberal teoriye uygun bir dış politika uygulamaya çalışmıştır (Gözen, 2010: 27). Böylelikle Türkiye, pasiflik ve atalet olarak ifade edilebilecek, halktan kopuk ve kamuoyunu göz ardı eden, salt olarak milli çıkara dayanan ve resmi ideolojinin inşa ettiği Türk kimliği orijinli dış politika anlayışından aktif ve dinamik, halkın duygu ve tercihlerine kulak veren, milli çıkarların yanında kimliksel etkenleri de göz önünde tutan ve aynı zamanda dini/milli, yerel/küresel, batılı/doğulu harcında bulundurduğu kimliklere dayanan bir dış politika anlayışına sahip olmaya çalışmıştır (Yenigün, 2010: 73-78; Canpolat, 2009: 27). Davutoğlu, Türkiye'nin bu yeni vizyonunu açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır:

Türkiye artık içine kapalı bir sistem oluşturarak dünya siyasi coğrafyasının sıradan bir birimi şeklinde varlığını idame ettirme şansına sahip değildir. Ya bu stratejik yönelişin getireceği çetin güçlükleri göze alarak dinamik bir medeniyet eksenini oluşturma çabasına girişecektir ya da başkaları tarafından oluşturulmuş bir medeniyet ekseninin edilgen-çevre unsuru olarak bütün şahsiyet ve itibarını yitirecektir (Davutoğlu, 2011: 93).

Davutoğlu'nun, Türkiye'yi tarihsel mirasları ve kimliği çerçevesinde çevre ülke ekseninden merkez ülke konumuna taşıyacak kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri ve Türk dış politikasının yeni prensipleri şu şekilde sıralanabilir:⁸⁷

- 1) Ülke içerisinde güvenlik ile demokrasi arasında bir denge kurmak suretiyle bölgesinde etkin olmak.
- 2) Komşularla sıfır problem politikasını yerleştirmek.
- 3) Balkanlarda, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi komşular ve ardındaki bölgelerdeki ülkelerle ilişkiler geliştirmek.

⁸⁷ Ahmet Davutoğlu, Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, Insight Turkey, C.10, S.1, 2008, ss.79-84'ten aktaran Yenigün, 2011: 72-73.

- 4) AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerle birbirlerinin politikalarına zarar vermeksizin bir uyum sağlanarak çok boyutlu bir dış politika yürütmek.
- 5) Uluslararası örgütlerde kullanılmak üzere etkin ve aktif bir ritmik diplomasi stratejisi benimsemek.

Türk dış politikasının geleneksel yapısında güvenlik unsuru başat bir rol oynamaktadır. Bunun temelinde ise dört tarafının düşmanla çevriliği olması, Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur deyişleriyle bütünleşmiş güvenlik sendromları yatmaktadır (Bal, 2010: 50). Bu bağlamda AK Parti'yle gelen yönelim ve teori bağlamındaki neo liberal değişim, dış politika araçlarına da yansımıştır. İç politika'da çoğulcu demokrasinin, hak ve özgürlüklerin gelişimi yönünde mesai harcayan Türkiye dış politikada, askeri ve strateji gibi hard politics (sert politika) araçları yerine, ekonomi, kimlik, insan hakları, sivil yönetim ve diyalog gibi soft politics (yumuşak politika) araçlarını kullanmaya başlamıştır (Gözen, 2010: 27). Bunun sonucunda temelleri 2000'li yılların başında atılan neo liberal yönelimli yeni dış politika anlayışı “ yumuşak güç ” Türkiye'yi bölgesinde yükselen bir aktör haline getirmektedir (Ayata, 2010a: 177). Türkiye'nin, Soft Politik tercihinin pratikte yansıması 1 Mart 2003 kararıyla ABD'nin Irak'ı işgaline karşı duruşunda görülebilir. Öyle ki Türkiye bu duruşuyla ilk defa bu kadar belirgin bir şekilde savaştan ve ABD'den yana değil, barıştan yana bir tutum sergilemiştir (Gözen, 2010: 27). Bununla beraber, Orta Doğu'daki barış odaklı gayretkeşlik de neo-liberal politikalarından bağımsız bir şekilde anlaşılmalıdır (Çemrek ve Yazıcı, 2011: 16). Savaş esnasında ABD'den bağımsız uygulanmaya çalışılan bu politika, Türkiye'nin bir dönem Ortadoğu politikalarında açmaz yaşamasına sebebiyet vermiştir. Saddam yönetiminin devrilmesinden sonra, bölgede oluşan otorite boşluğunun Kürt aşiret liderleri tarafından doldurulması, Türkiye'nin hem terörle mücadele noktasında hem de kuzey Irak'ta yaşananlar açısından canını sıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye, 1 Mart tezkeresi politikasından dönmek için, ABD'nin asker talebi doğrultusunda 7 Ekim 2003'te yabancı ülkelere asker gönderme izni veren tezkereyi de onaylasa (Bölükbaşı, 2008: 36- 40) da ABD'ye verilen bu teselli ikramiyesi mahiyetindeki tezkere, ilişkilerin düzelmesinde kısmi olarak bir fayda sağlamıştır. Saddam rejiminin devrilmesinden sonra Irak'ın yapılandırılmasında Türkiye, halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu, laik, demokratik bir model ülke olarak gösterilse de

saf dışı kalmış ve Irak'ta - özellikle Kuzey Irak - meydana gelen otorite boşluğunun doldurulmasında aktif bir rol oynayamamıştır (Ayata, 2010: 100-101).

Güvenlik-demokrasi dengesinin sağlanmasının önemli sac ayayığı oluşturan Komşularla sıfır problem, maksimum işbirliği politikası, Türkiye'nin bölgesinde yaşadığı herhangi bir problemin çözümünde " yol gösterici " aktörlükten ziyade çözüm odaklı politik yaklaşımlarını da ortaya koymasının önünü açmıştır (Çemrek ve Aksoy, 2010: 165). Böylece fikirlerine başvuru ve değer verilen Türkiye, aynı zamanda küresel ölçekte de oyun kurucu bir aktör haline gelmiştir (Çemrek ve Yazıcı: 15). Nitekim bu politika'nın Türkiye'nin içerisinde kangrenli hale gelmiş sorunların çözümüne de ışık tutacağı öngörülmüştür. Bunlardan biri de Ermeni Meselesidir⁸⁸. Diaspora ile Ermenistan arasındaki uçurumu açmaya çalışan Türkiye, 10 Ekim 2009'da İsviçre'nin Zürih kentinde, iki ülke arasında diplomatik ilişki kuran ve mevcut sınırların tanınmasına dayanan protokolleri imzalamıştır (Ercan, 2010d: 329). Bu bağlamda, sözde Ermeni Soykırımı iddialarını araştırmak adına bir tarih komisyonu kurulması ve Osmanlı-Ermeni-Avrupa arşivlerinin açılması protokol kapsamına alınmıştır. Buna mukabil, Türk tarafı, Ermenistan'ın işgalci olduğu Dağlık Karabağ'dan çekilmesini ve Dağlık Karabağ'da yaptıkları katliamlar nedeniyle Azerbaycan'dan özür dilemesini istemiştir. Ayrıca, protokoller yürürlüğe girmeden Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sorunun çözüme kavuşmasını dilemiştir (Ercan, 2010d: 330-334). Türkiye bu atağıyla, kötü polis görünümünden sıyrılma ve imzalanan protokollerle sorunun çözümünde kimin daha ılımlı olduğunu uluslararası kamuoyuna gösterme amacı taşımıştır.

Erken cumhuriyet döneminde Türk dış politikasının batı eksenli rotası, Türkiye'nin Arap dünyasına sırt çevirmesiyle sonuçlanmıştır (Aktay, 2011: 7). Buna mukabil, Türkiye'nin bölgesindeki Arap ve İslam ülkeleriyle geliştirmeye çalıştığı ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler son birkaç yıl içerisinde ivme kazanarak giderek derinleşmiştir (Akgün, 2011: 9). Bu dönüşümün temelinde, Türkiye'nin tarafsız gözlemci pozisyonunu terk ederek, proaktif bölgesel oyuncu haline gelmesinin payı

⁸⁸ Türkiye'nin yaklaşık yarım asırdır karşı karşıya olduğu dış politik problemlerden biri olan Ermeni Meselesi, 1915'te Ruslarla işbirliği yaparak Anadolu'da ayrılıkçı ve şiddete dayalı çeteler kuran Ermenilerin zorunlu göçüne dayanan tehcir politikasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, Ermeniler, Osmanlı'nın Ermenilere soykırım yaptığını iddia ederek, dört T(tanıtm, tanıtm, tazminat, toprak) projesini kapsamında sözde soykırımı Türkiye'ye kabul ettirmeye çalışmaktadırlar(Ercan, 2010d: 328).

büyüktür (Duran, 2009: 387). Ortadoğu ile ticari ilişkileri geliştiren, Türkiye inşaat sektöründen beyaz eşya ve gıda sektörüne kadar Ortadoğu'da Avrupa mallarıyla rekabet eder hale gelmiştir. Türk ekonomisi 700 milyar dolarlık hacmi ve yüksek büyüme hızıyla Türkiye'yi bölgesinde ve hatta dünyada en dinamik ülkelerden biri haline getirmiştir (Akgün, 2011: 11). Ticari ilişkiler sarmalı, kamu diplomasisiyle birleşince Ortadoğu coğrafyasında Osmanlı'nın yeniden keşfine yönelik Arapların hafızasındaki Osmanlı ile ilgili acı sahneleri silmektedir (Aktay, 2011:7). Özellikle Filistin sorununda geçmiş yıllarda dengeli bir siyaset izleyen Türkiye, son dönemlerde tavrını Filistin'den yana koymuştur. Gazze olaylarındaki kararlı tutumunda taviz vermemekle birlikte Mavi Marmara baskınından⁸⁹ ve büyükelçi krizinden sonra, İsrail'le ilişkiler donma noktasına gelmiştir. İsrail politikasında haklılığını dünyaya kanıtlayan Türkiye, elindeki Afgan kozunu da oynayarak ABD'ye baskı yapmaktadır. Bu baskıların sonuç verip vermeyeceği ilerleyen aşamalarda görülecektir; lakin Ermeni lobisine karşı, lobi desteği aldığımız İsrail lobisiyle de Türkiye'nin arası açılabilir. Bu durumda, Türkiye'nin elinde sözde Ermeni soykırımı iddialarına mukabele etmekte sadece ABD yönetimi kalabilir. Yalnız bu politikayla, İslam coğrafyasında etkin bir konuma gelindiği de inkar edilemez bir gerçekliktir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos'taki sert tutum ve davranışından İslam Dünyası gurur duymuştur (Akgün, 2011: 10). Dindarlık ile demokratiği birleştirerek iktisadi kalkınmayı sürekli kılmayı başaran ve bunu yaparken de Batı ile kavga etmeyen bir ülke profili Ortadoğu'nun eğitilmiş, kentli ve modern kesimleri için cazip olmakla beraber, siyasi İslam ile otoriter rejimler arasında sıkışık kalan Ortadoğu halkları için AK Parti modeli heyecan verici olmuştur (Dağı, 2011: 23).

Türkiye'nin Ortadoğu'da etkin bir dış politika izlemesinin temellerinde, küresel güçler arasında oluşturduğu denge politikaları vardır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrasya açılımı ya da politikası, aslında ABD ve NATO stratejilerinden bağımsız bir şekilde gelişmemiştir. Bilakis, Avrasya'nın yeniden yapılandırılmasında Türkiye, batılı değerler ve ideolojik çerçevede çaba harcamıştır (Gözen, 2010: 26) Bir ara, Türkiye, 1 Mart 2003 tezkeresi sonunda ABD ile yaşanan problemler yüzünden ABD-NATO ekseninden AB eksenine kaymıştır (Gözen, 2010: 27). Lakin bu durum

⁸⁹ Gazze Savaşı'ndan bu yana Filistin halkına karşı sürmekte olan ağır İsrail ablukasını kırmak için yola çıkan sivil ve silahsız Türk yardım gemisine yönelik, İsrail'in Akdeniz'in uluslararası sularında giriştiği kanlı operasyon tarihe Mavi Marmara baskını olarak geçmiştir(Akgün, Ortadoğu'da Pax Turcica'nın Doğuşu, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/413/ortadoguda-pax-turcicanin-dogusu.aspx>, (30 Ekim 2011)).

2006'dan sonra değişime uğramıştır. AB'ye tam üyelik müzakere süreci radikal bir şekilde sekteye uğraması ve bunun sonucunda Türkiye'nin AB'ye bakışında olumsuz bir gelişme ortaya çıkması, Türkiye'de devlet, hükümet, bürokrasi ve toplum düzeylerinde AB şüpheciliğinin armasına sebebiyet vermiştir. Kasım 2007, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Taraflar uçurumun kenarından dönmüşlerdir. Türkiye, ABD'ye rağmen güneydoğu bölgesinde artan terörü bitirmek için Irak'ın kuzeyine sınır ötesi operasyon yapma kararı almıştır (Arı, 2010: 52). Bu tarihten sonra Türkiye-ABD ilişkileri, ABD'nin yeni başkanı Obama döneminde “ Model Ortaklık ” fikri çerçevesinde hızla normalleşmeye başlamış; Irak, Suriye, İran, Ermenistan, Filistin ve diğer bölgesel ve küresel sorunlara karşı ortak konsensüsün sağlandığı görülmüştür (Gözen, 2010: 30).

Türkiye'nin uluslararası arenada konumunu güçlendirmesinde ve pro-aktif bir dış politika izlemesinde, uluslararası örgütlerde aktif ve ritmik bir diplomasi stratejisi büyük yer tutmuştur. Son yedi yılda BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun 57 üyeli İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği'ne üst üste iki kez seçilmesi, Yunanistan ile kronikleşmeye başlayan Ege sorunlarında ikili müzakere yolunun tercih edilmesi, Balkanlar'daki bölgesel güç rolüyle örtüşen aktif bir pozisyona geçilmesi, İran ile Batı arasında aracı rol oynaması, Pakistan ile Afganistan ile arabuluculuk rollerini üstlenmesi ve Medeniyetler İttifakı Projesi'nin İspanya ile birlikte Eşbaşkanlığı'nın alınması gibi oldukça etkin diplomatik ataklar, Türkiye'nin bölgesindeki pro-aktif rolünün en güzel örneklerini teşkil etmektedir (Yenigün, 2010: 73; Bal, 2010: 49-52).

5.3.2. Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Tartışmaları

Geçtiğimiz on yıl içerisinde küresel güç dengelerinde köklü ve kalıcı değişiklikler meydana gelmekle beraber, eski medeniyet havzaları bölgesel güçler elinde toparlanmaktadır (Aktay, 2010: 6). ABD hegemonyası bu bağlamda sarsılmış gibi görülmekle beraber bölgesel güçler henüz küresel sorumlulukları üstlenmeye hazır olmasa da yeni siyasi aktörler olarak belirlemektedir (Aktay, 2010: 6). Türkiye'nin gelişen bu konjonktürde, Soğuk Savaş'ın getirmiş olduğu statik/durağan ve sabit politikalara bağlı olarak politik manevra gücü ve stratejik etkinliği olan bir dış politika

uygulaması neredeyse imkânsızdır. Özellikle gerek kadim kültürlerin siyasi tecrübe birikimini gerekse de modernleşme sürecinin en temel ve karmaşık unsurlarını bünyesinde barındıran çok yönlü bir tarihe sahip olan Türkiye'nin (Davutoğlu, 2011: 93), Soğuk Savaş'tan kalma politik argümanlarla yönetilmesi Türkiye'ye yapılan en büyük haksızlık olur.

Türkiye'nin doğuya yönelik aktif politikaları, Avrupa meşalesini taşıyan, geleneksel Türk dış politikası savunucularını rahatsız etmiştir. Bu bağlamda, AK Parti'nin Ortadoğuya yönelik politikaları, İslamcı çizgide değerlendirilmiş ve modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından miras bırakılan laik ülkeye ciddi bir tehdit olarak görülmüştür (Stephens, 2009: 39). Aynı zamanda, Türkiye'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi, İsrail-Filistin konusunda takındığı tavırlar ile İran'ın nükleer programı konusunda BM nezdinde seçtiği yol, alışıldık Türkiye imajına uygun bulunmamıştır. Bu yüzden Türkiye, yakın zamanda bir “ eksen kayması ” tartışmalarıyla karşı karşıya gelmiştir (Aktay, 2010: 6).

Türkiye'nin küresel bir güç olarak sahne alması ile demokratikleşmesi arasında çok yakın bir ilişki olduğu kuşku götürmez bir gerçekliktir. Nitekim Türkiye, öncelikle ülke içerisinde insan hakları, özgürlükleri ve demokratikleşmeyi sindirmesi, dış politikada tarihsel rolünü oynaması için elzemdir (Aktay, 2010: 9). Avrupa Birliği yolu, Türkiye'nin batılı-liberal değerleri kabullenmesi ve içselleştirmesinde her daim öncü olmuştur. 1963 Ankara Antlaşmasıyla başlayan ve 6 Mart 1995'te toplanan Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla 1 Ocak 1996'ta Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle müspet yönde dönüm noktası yaşayan ilişkiler 1999 Aralık ayında Helsinki'de toplanan zirvenin ardından Türkiye'nin “ aday ülke ” statüsü almasıyla mutlu sona ulaşmaya yaklaşmıştır (Ülger, 2010: 473-474). Türkiye'nin aday ülke statüsüne kavuşması, Kopenhag Kriterlerinin⁹⁰ Türkiye tarafından yerine getirdiği anlamı taşımaktadır. Helsinki Zirvesinden sonra, 8 Mart 2001 tarihinde ilk Katılım Ortaklığı Belgesi AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin hayata geçirilmesine yönelik program ve takvimi içeren Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Hükümetimiz tarafından onaylanmış ve Komisyona 26

⁹⁰ 1993 Kopenhag Kriterlerinde, AB değerlerine önem veren ve bu kriterleri yerine getiren her ülkenin AB'ye üyelik için başvurabileceği belirtilmektedir. Siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatı alt başlıklarında oluşan Kopenhag Kriterleri için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/437-438.pdf> (30 Ekim 2011).

Mart 2001 tarihinde tevdi edilmiştir. Bu çerçevede, Şubat 2002-Temmuz 2004 döneminde çıkarılan sekiz uyum paketiyle 53 yasanın 218 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Türkiye, önemli siyasi reformlar gerçekleştirilmiş, insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında hukuki ve idari reformlar yapmış, düşünce ve ifade özgürlüğünün alanlarının genişletilmesi, gayrimüslim cemaat vakıflarının mal edinmeleri ve malları üzerinde tasarruflarını kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması yönünde adımlar atmıştır. Ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın ve öğrenilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde, 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag Zirvelerinde alınan kararlar teyit edilmiş, Türkiye’nin reform sürecinde atılmış olduğu kararlı adımların memnuniyetle karşılandığı belirtilerek, Türkiye’yle üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, AB Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde hazırlanan Anayasa Değişikliği Paketi, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sonucunda kabul edilmiştir. Bu değişikliklerle beraber, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları’nda yer alan, Kamu Denetçiliği Kurumu kurulması ve kişisel verilerin korunmasının anayasal güvence altına alınması gibi alanlarda Türk mevzuatının AB mevzuatıyla uyum sağlamasını öngörmektedir.⁹¹

Türkiye üzerine düşen görevleri yerine getirmeye başladıkça Avrupa Birliği’ne üye ülkeler tarafından Türkiye’nin Avrupa’nın bir parçası olup olmadığı ve Türkiye’nin alınıp alınamayacağı tartışılmaktadır (Ercan, 2010b: 495). Bunun neticesinde, Türkiye’nin modernleşme sürecinde AB’nin rolü de geriye yönelik tartışılmaya başlanılmıştır. Yalnız demokratikleşme sürecinin bir dayatmadan ziyade, Türkiye’nin bizzat kendi ihtiyaçları doğrultusunda ve kendine özgü değerler süzgecinden geçirilerek tamamlanması, merkez ülke olma gayesinin nihayete ulaşması açısından önemlidir (Aktay, 2010: 9). Diğer taraftan, AB içinde gelişen ve güçlenen Türkiye’nin üyeliğine karşı birlik içerisinde muhalefet doğmuştur. Avrupa Birliğinin ağır topları olarak nitelendirilebileceğimiz Fransa’da ve Almanya’da iktidar olan Sarkozy ve Merkel’in Türkiye’nin tam üyeliğine karşı direniş artmıştır (Gözen, 2010: 28).

⁹¹ Türkiye-AB ilişkilerinde daha geniş bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskileri.tr.mfa> (30 Ekim 2011).

Netice itibariyle Türkiye'nin stratejik avantajlarını kullanmak üzere geliştirdiği çok yönlü dış politika anlayışının bir eleştirisi olarak ortaya çıkan Türkiye'nin eksenini kayıyor mu yoksa kaydırılıyor mu suallerine, hem AB hem de Türkiye şapkasını önüne koyarak cevap vermelidir. Türk modernleşmesinde kilometre taşı olarak kabul edilen ve devlet politikası olarak uygulana gelen AB ile bütünleşme süreci, pamuk ipliğine bağlı olmadığı için kolay kolay kopmayacaktır. Nitekim Başbakan Erdoğan, hükümetin Avrupa eğilimini sürdürmeye devam edeceğini belirtmiş. Fakat ümitsizce yardıma ihtiyaç duyan biri olarak davranmayacağını da dillendirmiştir (Stephens, 2009: 38). Türkiye'nin AB üyeliği bağlamında, AB Türkiye için ne ölçüde değerli ise Türkiye'nin de AB için o ölçüde değerli olduğu fikri hem Türk kamuoyunda hem de AB kamuoyunda işlenmiştir (Kandemir, 2010: 46). Buna mukabil, Türkiye ile ilişkilerinde Kıbrıs sorunu, sözde ermeni soykırımını, azınlık sorunları v.b. gerçek niyetine maske olarak kullanan AB, Türkiye'yle ilgili asıl düşüncesini ve niyetini artık Avrupalılık kimliğinin zarar göreceği ekseninde vurgulamaktadır (Ercan, 2010b: 495-498). Bu maskeyi düşüren, ne kadar başarıya ulaştığı tartışılrsa da Annan planı⁹² doğrultusunda gerçekleştirilen Kıbrıs'taki referandumun olmuştur. Türk tarafının evet, Rum tarafının hayır demesi, oyun bozanın kim olduğunu göstermek bakımından aleni bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Referandumların sonucuyla, Güney Kıbrıs Rum Yönetimini halkının çözümü reddetmesi uluslararası alanda yaygın bir şekilde eleştirilmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haksız yere cezalandırıldığı görüşü kabul görmüştür (Özgöker, 2010: 586)⁹³. Hâsılı, Türkiye'nin çok yönlü ve bir o kadar da ahenkli dış politika yapma gayreti bir fanteziden ziyade ulus devletin küreselleşme eşliğindeki dönüşümünün sonucudur (Çemrek, Osmanlı Milletler Topluluğu: Osmanlı'nın İmkânlarını Keşfetmek <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/794/osmanli-milletler-toplulugu-imparatorlugun-imbkanlarini-kesfetmek.aspx> (1 Kasım 2011)).

⁹² “Çözüksüzlüğün çözüm sayıldığı” klasik görüş AK Parti tarafından bir kenara bırakılmış, Kıbrıs'ın yeniden birleştirilmesini ön gören iki toplumlu “Birleşmiş Kıbrıs Cumhuriyeti” kurma çabaları dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Anna'nın ismini Planı çerçevesinde 24 Nisan 2004'te iki toplumun da oyuna sunulmuştur (Özgöker, 2010: 585).

⁹³ Çözüksüzlük odaklı, Rum kesimi, Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tüm adayı temsilen 1 Mayıs 2004'te AB üyesi olmuştur.

5.3.3. Yeni Osmanlıcılığın Reelpolitik Yansıması: Araç Mı Amaç Mı?

Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika Nisan 2005'te dönemin Türkiye Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül'ü kabulünde Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olarak söyleyebileceğimiz devletler arasında İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth of Nation) benzeri bir yapının kurulmasını önermişti. Buteflika, Osmanlı'nın Ortadoğu'ya hükmettiği barış ve huzur dolu dönemi hasretle yad ettiklerini belirtirken “ güçlü ve hoşgörülü ” Osmanlı yönetimine her zaman ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştı. Buteflika'nın bu söyleminde, Osmanlı nostaljisindeki Pax Ottomanica'ya duyduğu özlemin altında Pax Americana'nın bölgede yeterince “güçlü ve hoşgörülü” olmamasından duyduğu ızdırabı görmek mümkündür (Çemrek, Osmanlı Milletler Topluluğu: Osmanlı'nın İmkânlarını Keşfetmek <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/794/osmanli-milletler-toplulugu-imparatorlugun-imbkanlarini-kesfetmek.aspx>. (1 Kasım 2011)).

Türkiye'nin Osmanlı Havzasına yönelik ilgisi ve pro-aktif politikaları Yeni-Osmanlılık hayaletinin yeniden hortlaması olarak da algılanmaktadır (Türköne, 2010 23). Diğer taraftan Osmanlı Milletler topluluğu söylemi de gündemi oldukça işgal etmektedir. Davutoğlu bu söylemini Saraybosna'da, Ekim 2009'da “ Osmanlı Mirası ve Bugün Balkanlarda Yaşayan Müslüman Topluluklar ” konulu konferansta açık bir şekilde ortaya koymuştur (Özdağ, 2010: 9). Sorulması gereken soru, Türk dış politikasının ortaya koyduğu yeni vizyonda Yeni Osmanlılık nihai hedefe ulaşmak adına bir amaç mıdır; yoksa kabuğunu kırma uğraşı veren Türkiye'nin çevre ülke rolünden sıyrılarak, kültürel ve tarihi zenginlikleri ile oluşan konjonktürel fırsatları değerlendirerek merkez ülke olma yolunda aracı bir parametre midir?

Ramazan Gözen (2010: 20-33), Türk dış politikasının değişen vizyonun felsefik kökeninde Yeni Osmanlılık anlayışının yattığını iddia etmektedir. Bu bağlamda, Turgut Özal ve etrafındaki entelektüeller tarafından ortaya atılan Yeni Osmanlılık, Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” adlı kitabında teorik bir alt yapı ve akademik bir üslup kazanmıştır. Zira yeni dönemde Türk dış politikası, “yönelim ve konum” olarak Osmanlı Havzasına yönelmeyi ve yoğunlaşmayı; “teorik açıdan” Türkiye'nin medeniyet kodlarına göre hareket etmeyi; “araçsal olarak” dini, kültürel, sosyal ve tarihsel araçların kullanılması gereklilikleri üzerine kurulmuştur. Bununla beraber,

Gözen'e göre (2010: 29) Davutoğlu ile Özal'ın Yeni Osmanlılık anlayışları arasında benzerlikler ve farklılık vardır. Davutoğlu'nun Yeni Osmanlılık anlayışının, daha çok devlet merkezli olması nedeniyle Realist teoriye uyumludur, daha makro veya grand teori kategorisinde olup askeri-strateji güç ağırlıklıdır. Dolayısıyla insan hakları, özgürlükler, piyasa ekonomisi ve hukukun üstünlüğü konularına nispeten daha az önem verir ve uluslararası ilişkileri daha çok klasik güvenlik mantığında inceler. Bu etkenler ışığında Özal'inkinden farklıdır. Özal ile benzerlik taşıdığı nokta ise, her ikisinin de Türk dış politikasında ana yönelim olarak ABD'yi ve NATO'yu kabul etmesidir (Gözen, 2010: 29). Bu anlamda her ikisi de, AB'nin bir medeniyet veya değer ölçüsü olmadığı konusunda mutabıktır. Ortadoğu ve Osmanlı Coğrafyası ve medeniyeti daha çok hayati ve önemlidir.

Yeni Osmanlılık anlayışını, İran'ın radikal ideolojisine ve politikalarına karşı bir denge unsuru olarak görenler ile Türkiye'nin bölgede daha aktif rol oynamasına destek verenler, bu dış politika anlayışının ABD ve Batı ile eşgüdümlü olarak yürütmeye çalışan AK Parti'ye ve Davutoğlu'na sempati ile bakmaktadırlar.⁹⁴ Netice itibariyle, Türk dış politikasında görülen değişim ve dönüşüm ABD-NATO-Batı merkezli dış politikasına bir alternatif değil, onunla dirsek teması veya uzlaşma çerçevesinde gerçekleşmektedir (Gözen, 2010: 31).

Türkiye'nin bölgesine yönelik yürüttüğü dış politikanın nihai amacının Yeni Osmanlılık olmadığı; Osmanlı kimliğinin bölgesel açılımlarda kullanılan bir araç olduğu da söylenebilir. Bu bağlamda, Kemalist tesirli geleneksel dış politika anlayışının ötekileştirdiği bölgelerle, siyasi, iktisadi ve ticari alanda yeniden diyalog kurmak için ortak kimlik/tarih araçsalına ihtiyaç vardır. Öyle ki Türkiye'nin tarih ve kültür bilinciyle dış politika tercihi, reelpolitik açıdan bir mecburiyettir ki bölgesel ve/veya küresel bir güç olmanın yolu öncelikle tarih ve kültür çerçevesindeki halkların, sonra da uluslararası toplumun beklentilerine gerekli ölçüde cevap vermeyle mümkündür (Canbolat, 2009: 28). Davutoğlu'nun “ imparatorluk hayalleri ” diye suçlanan düşüncesi, esasında çok yönlü bir diplomasisi ve politika anlayışdır. Bu politika beraberinde bölgenin en ihtiyaç duyduğu unsurlar olan, işbirliği, istikrar ve barışı getirmekteydi (Türköne, 2010: 23). Türk dış politikasında Yeni Osmanlılık tartışmalarına farklı bir

⁹⁴ Richard Falk, Türkiye'nin Şansı: Ahmet Davutoğlu, Zaman Gazetesi, 13 Eylül 2009'dan aktaran Gözen: 2010: 30.

bakış açısıyla yaklaşan Yasin Aktay'ın okuyucuya hangi Osmanlı sualini sorduracak şekilde yaptığı tespit bu bağlamda önem arz etmektedir:

Tarih boyunca Osmanlı'nın çok farklı tarihleri yazılmıştır. Bir teokratik devlet olarak Osmanlı'dan laikliğin ideal şekliyle uygulandığı bir ülke olarak Osmanlı'ya, sultanların mutlakiyetçi otoritesiyle yönetilen bir Osmanlı'dan Şeriat yasalarının denetlendiği ve sınırladığı bir Osmanlı'ya, merkezi idarenin katı bir biçimde uygulandığı bir Osmanlı'dan alabildiğine âdem-i merkezîyetçi bir Osmanlı'ya kadar yelpazenin her renginden bir Osmanlı tarih yazımı mümkündür (Aktay, 2011: 6).

Bu bağlamda tekrardan sormakta fayda var: Hangi Osmanlı'nın Osmanlıcılığı yapılacak? Tanzimat dönemiyle oluşan ve bugün ki eleştirilen devletçi seçkinci bürokratik sınıfı oluşturan Osmanlıcılık mı? Tepeden inme mantalite taşıyan ve halka ulaşamayan bir Osmanlıcılık mı? Netice itibarıyla Türkiye'nin geçmişin ortaklıklarını, birikimini, zenginliğini bugüne taşımaya ihtiyacı ortadadır. Osmanlı kimliği, (bu ihtiyacın vasıtası olarak) ideolojik bir arayış değil, bugünkü küresel güç kaymasıyla örtüşür bir gelecek arayışı olarak araçtır (Karagül, 2010: 14).

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yeni Osmanlılık, Kemalizm'in yeni ötekisidir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve doğu bloğunun çökmesi, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye tarafından da beklenen bir gelişme olmamıştır. Özellikle Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında, SSCB etkisinin kırılmasıyla birlikte Osmanlı Havzası olarak tabir edilen bölgenin merkezinde olan Türkiye'nin yeni dünya düzeninde alacağı rol de gerek iç kamuoyunda gerekse de dış dünyada merakla beklenmiştir. Bununla beraber, yeni dünya düzenine yönelik Türkiye'ye yeni bir vizyon kazandıracak dış politika yaklaşımının, Soğuk Savaş'ın teorik ve pratik kodlarıyla kodlanmış geleneksel Türk dış politikasıyla nasıl ortaya koyulacağı sorununun de acilen cevaplanması elzemdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, hâkim ideoloji olan Kemalizm'in sır gibi sakladığı Türkiye'nin geçmişine yönelik fotoğraf albümleri de bir anda siyasetin, akademik dünyanın ve kamuoyunun önüne düşüverdi. Neticesinde sayfaları bir bir çevrilen albümde toplum tarihsel bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahatin dönüşünde ise harı bugünlerde daha da alevlenen kimliksel tartışmalara sürükleyecek gerekli argümanlar Türkiye'nin gündemine sokulmuştu. Herkesin elinde geçmişe dair en güzel kare olarak atfettiği fotoğraflar vardı. Bir taraf Orta Asya steplerinde kırmızı içtiği fotoğrafa; bir taraf Ayasofya'da namaz kıldığı fotoğrafa; bir taraf Kâbe'yi tavaf ettiği fotoğrafa yönelik anılarla dolu düşüncelerini yeniden cari kılmamanın yollarını aradı.

1990'ların başında İslamcılık, Türkçülük, Yeni Osmanlılık ve Kemalizm ile dört kimlikli kuşatmanın altında kalan Türkiye, 2000'li yılların başında iki kimlikli ideolojik yapının çatışma alanı olmuştur. Bu çatışma, 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen muhafazakâr kökenli AK Parti'nin Türk dış politikasını revize etmeye çalıştığı bir dönemde daha da alevlenerek, gerek akademik camiada gerekse de kamuoyunda Yeni Osmanlılığın yeniden tartışılmasının önünü açmıştır. Türkiye'nin imparatorluğun medeniyet havzasında, tarihsel/ kültürel hafızaya dayalı pro-aktif ve dinamik dış politikası, bazı çevrelerce Osmanlılığın ikinci defa dönüşü olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin cumhuriyet kazanımlarından kopması olarak algılanan Türk dış politikasındaki yeni vizyon çalışmaları, Kemalist çevreler tarafından zimmi olarak yeni ve güncel öteki olarak ilan edilmiştir.

Bugün, Türkiye, Batı ile Batı karşıtı olan dünya arasında diyalog kurabilecek ve bu diyalogu yürütebilecek tek ülkedir; Ama 20. yüzyılın kalıntılarıyla değil. Soğuk Savaş eskisi teamüllerin Türkiye'nin ayaklarında çürümüş birer pranga oldukları tartışılmaz bir gerçekliktir. Mamafih, çevresinde değişimlerin yaşandığı Türkiye'nin, mevcudu korumak adına bu değişimlere duyarsız kalması, dünyanın yüz yıl gerisine düşmesine neden olacaktır. Aynı zamanda, dış politika anlamında elindeki jeostratejik, jeopolitik ve jeokültürel silahları boşa sıkmasına yol açacaktır Bunun yanı sıra, Türk dış politikasında geliştirilen yeni vizyonun 21. yüzyılın ihtiyaçlarını ne kadar karşılamaktadır ve yeni kimlik tanımlamalarına ne kadar tekabül etmektedir?

Uluslararası sistemde ABD'nin düşüşe geçmesi ve Türkiye'nin ABD'den bağımsız, özerk bir dış politika geliştirdiğini söylemek için çok erkendir. Türk dış politikasının bir dönüşüm içerisine girmesi ve bunun için Türk dış politikasına getirilen yeni soluk elbette ki önemlidir; ama bunun bir teamüle dönüşmesi on yılları alacak bir süreçtir. Nitekim bu dönüşüm hareketinin dönemsel olmayacağını, bir süreklilik dâhilinde devam edeceğinin garantisi de verilmez. Bu bağlamda Türkiye, ne Kemalistlerin iddia ettiği gibi III. Selim'den bu yana Türkiye'nin yeni Kızıl Elması olan batılama ve bunun dış politik yansıması batıcılık (ve özelde yansıması Avrupa Birliği'ne üyelik) politikasını bir anda terk edebilir ne de batıcılığın yerine Yeni Osmanlılık gibi yeni dış politik eksenini ikame edebilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin yeni dış politikasını bir otobüste seyahat ederken koltuk değiştiren yolcunun haline benzeten Gözen'in bu teşbihi yerindedir (Gözen, 2010: 32).

Muhafazakâr kökene sahip iktidarların Türkiye'de iktidar olmasının akabinde Türk dış politikasının üzerinde her daim köklü değişim senaryoları yürütülmektedir. Bu bağlamda Özal'ın Balkanlara yönelik aktif ve dinamik dış politikası, Erbakan'ın D-8 projesi⁹⁵ bu bağlamda batıdan kopuş olarak algılanmıştır. Ama netice itibariyle Türkiye Batı ile olan diyaloglarında kopmamıştır. Türkiye'nin doğal yönü batıdır. Türkiye'nin çağdaş, laik, modern, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrat ve serbest piyasa ekonomisini terk etmesi neredeyse imkânsızdır. Mamafih, bu değerlerin sürekli güncellenerek diri kalması için de Batı'yla işbirliği şarttır. Bunun anlamı doğuyu terk etmek, görmezden gelmek ve yakın ilişkilerde bulunmamak değildir (Çakmak, 2011: 6).

⁹⁵ Gelişmekte olan İslam ülkeleri arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla Türkiye'nin fikir babalığını yaptığı Developin-8 adıyla Ekim 1996'da kurulmasına karar verilen örgüttür(Oran vd., 2005b: 581).

Nitekim Türkiye'nin Ortadoğu'yla münasebetleri, ortak kültür/tarih perspektifinde olsa da Osmanlıcılık/İslamcı bir çizgide olmamıştır. Sedat Laçiner, bu durumu şu cümleleriyle özetlemiştir:

Türkiye hızla Batı'dan kopuyor ve İslamcı-Osmanlıcı bir devlet haline geliyordu. İddia sahiplerinin tezlerine en büyük kanıtları ise İsrail ile bozulan, diğer taraftan Suriye ile 'mükemmel' görünen ilişkilerdi. Oysa Türkiye, başta Suriye, Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini hiçbir zaman dini dayanışma veya Osmanlıcılık üzerine kurmuş değildi. Elbette ortak geçmiş ve kültür işbirliğini kolaylaştırıyordu, ancak Ankara Doğu ile ilişkilerini daha çok ekonomik ve toplumsal işbirliği üzerine kurmuştu. Bu anlayışın kültürel-siyasi ilkelerini ise dini temeller değil demokrasi ve diğer evrensel değerler oluşturuyordu (Laçiner, 2011: 12)

Türkiye'nin bölgesinde geliştirmeye çalıştığı çok yönlü ve denge gözetme esasına dayalı politika, Türkiye'ye yeni kazanımlar sağlayacaktır. Dış politik araç olarak, hard politikaların yanına soft politikaların eklenmesi, Türkiye'nin nihai hedef olan "merkez ülke Türkiye" mefkuresine ulaşması bakımından da elini güçlendirmektedir. Bu kazanımların, rejime yönelik tehdit algılamaları, eksen kayması gibi tartışmalara konu olması laf-ı güzaftan başka bir şey değildir.

Türkiye'de her iktidar döneminde milli kimliğin ne ihtiva ettiği tartışılmaktadır. Türkçülere göre, etno-kültürel bağlardan oluşan milli kimlik, İslamcılara göre dini/maneviyatçı; Kemalistlere göre, hukuki/siyasi bağlarla bağlı kapsayıcı bir yapı ihtiva etmektedir. Milli kimlik ve onun dış politik yansıması olan milli çıkar etrafında şekillenen dış politika da bu bağlamda her iktidar döneminde farklılık arz etmektedir/veya ettiği sanılmaktadır. Menderes'in CENTO'sundan Özal'ın ECO ile KEİB'ine, Erbakan'ın D-8'ine kadar, Türk dış politikası ne kadar doğuya yönelirse yönelsin, bu yöneliş, batılı bir devlet hüviyetinde olacaktır. Çünkü Türkiye'nin batılaşmada dinamosu olan Dış İşleri Bakanlığı ve bürokrasisi Türk dış politikasının geleneksel teamüllerinden kopmasına hemen müsaade etmeyecektir (Çalış, 2001: 32).

Netice itibariyle her dönem, eksen kayması, rejim kaynaklı sorunlar, Yeni Osmanlıcılık gibi tartışmaların yaşanmaması için öznel etkenlere dayalı ve henüz toplumsal bir mutabakatın oluşmadığı milli kimlik yerine Türk dış politikasında Türk devlet kimliğini ikame etmek elzemdir (Çalış, 2001: 19).

Objektif referansların/kuralların/normların varlığı dikkate alındığında devlet kimliği kavramı,⁹⁶ popülizmden sıyrıлма imkânı olmayan milli kimlikten her anlamda daha kullanışlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalış, 2001: 33). Türk devlet kimliği, aynı zamanda Türk dış politikasının iç politikada malzeme olmaya açık milli kimlik/çıkar kavramlarının da keskin sınırlarla çizilmesinin imkânını verecektir.

⁹⁶Anayasanın 2. Maddesi Türk devlet kimliğinin nesnel ölçütleri hakkında önemli bir göstergedir. Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir(http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (15 Kasım 2011)).

KAYNAKLAR

- Abel, O., (2006), Yaralı Bellek, (çev.) T. Keşoğlu, (Ed.) S. Yerasimos, *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik* içinde, Doruk Yayıncılık, Ankara, ss. 177-192.
- Akçura, Y., (2007), *Türkçülük*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Akgün B., (2006), *11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye*, Tablet Yayıncılık, Konya.
- Akgün, B., (2009), “Türk dış politikası ve Uluslararası örgütler”, *Akademik Ortadoğu*, C. 3, S.2, İstanbul, ss. 1-40
- Akgün, B., (2010), Ortadoğu’da Pax Turcica’nın Doğuşu, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/413/ortadoguda-pax-turcicanin-dogusu.aspx>, (30 Ekim 2011).
- Akgün, B., (2011), “Yeni Osmanlılık Değil Kardeş Ülkelerin Buluşması”, *Stratejik Düşünce*, S. 15, Ankara, ss. 9-13.
- Akman, A., (2002), *Milliyetçilik Kuramında Etnik Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik İçinde*, C.4, İletişim yayımları, İstanbul, ss. 81-90
- Akşin, S., (2006) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara
- Akşin S., (1985), Jön Türkler, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, III*, İletişim yayımları, İstanbul, ss.832-843.
- Aktay, Y., (2011), “Osmanlı’yı Okuyarak Türkiye’yi anlamak”, *Stratejik Düşünce*, S. 15, Ankara, ss. 5-8.
- Aktay, Y., (2010), “Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye”, *Stratejik Düşünce*, S.12, Ankara, ss. 5-9.
- Altaylı, A.T., (2006), *Hitlerin Liderlik Sırları*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.
- Anderson, B., (2007), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev.) İ. Savaşır, Metris yayımları, İstanbul.

- Aral, B., (2001), *Türk dış politikası söylemine eleştirel bir yaklaşım: Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklığı*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde*, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 185-212.
- Arı, T., (2004a), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arı, T., (2004b), *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, petrol ve Hegemonya*, Alfa yayınları, İstanbul.
- Arı, T., (2010), "Türk-Amerikan İlişkileri Nereye Gidiyor", *Stratejik Düşünce*, S.2, Ankara, ss. 51-52.
- Atsız, H. N., (1997), *Makaleler IV*, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Ayata, A., (2010a), *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, (Ed.) M. Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* içinde, Nobel yayıncılık, Ankara, ss. 169-196.
- Ayata, A., (2010b), *Türkiye-ABD İlişkileri*, (Ed.) M. Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* içinde, Nobel yayıncılık, Ankara, ss. 83-108.
- Ayata A., (2010c), *Türkiye'nin Orta Asya Politikası*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.641-656.
- Aydemir, Ş.S., (2006), *Enver paşa C.1*, Remzi kitabevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş.S., (2006), *Enver paşa Cilt.2*, Remzi kitabevi, İstanbul.
- Bal, İ., (2010), *Türk dış politikasında süreklilik ve değişim*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 37-62.
- Bağcı, H., (2001), *Türk dış politikasında 1950'li yıllar*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.
- Barutçu A. F., (1977), *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Bayraktutan, Y., (1996), *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Berkes, N., (2007), *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal devrimler*, Kaynak yayınları, İstanbul.
- Bilge, S., (1966), *Milletlerarası Politika*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

- Bostancı, M. N., (1996), *Cumhuriyet'in Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Brzezinski, Z., (1998), *Büyük Satranç Tahtası*, (çev.) E. Dikbaş ve E. Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Büyükbaş, H., (2006), *ŞGO: Şanghay İşbirliği Örgütü*, (Ed.) Ş. H. Çalış, Ö. Kutlu, B. Akgün, *Uluslararası örgütler ve Türkiye içinde*, Çizgi Kitabevi, Konya, ss. 555-584.
- Canbolat, İ.S., (2009), "Türk Dış Politikası'nın Teorik Zemini", *Stratejik düşünce*, S.1, Ankara, ss. 27-29.
- Connoly, W. E., (1995), *Kimlik ve Farklılık*, (çev.) F. Lekesizalın, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Copeaux, E., (2006), *Tarih Yaratma*, (çev.) T. Keşoğlu, (Ed.) S. Yerasimos, *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik içinde*, Doruk Yayıncılık, Ankara, ss. 159- 176.
- Çağaptay, S., (2009), *Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik Türk kimdir*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, H., (5 Eylül 2011), Ortadoğu Tamam; Sıra Balkanlarda, Yeniçağ Gazetesi.
- Çalış, Ş. H., (2001), *Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde*, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 3-34.
- Çalış, Ş. H., (2010), *Hayalet Bilimi ve Hayali kimlikler, Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Çalış, Ş. H. ve K. Kan, (2006), *BM: Birleşmiş Milletler*, (Ed.) Ş. H. Çalış, Ö. Kutlu, B. Akgün, *Uluslararası örgütler ve Türkiye içinde*, Çizgi Kitabevi, Konya, ss. 35-76.
- Çemrek, M., (2010), Osmanlı Milletler Topluluğu: Osmanlı'nın İmkânlarını Keşfetmek <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/794/osmanli-milletler-toplulugu-imparatorlugun-imekanlarini-kesfetmek.aspx>. (1 Kasım 2011).
- Çemrek, M. ve A. Yazıcı, (2011), "Jön Türkiye: Ne Osmanlı mı", Neo Liberal mi?, *Stratejik Düşünce*, S. 15, Ankara, ss. 14- 17.

- Çemrek M. ve M. Aksoy, (2010), *Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı*, (Ed.) Ertan Efegil, Cüneyt Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 151-172.
- Çiftçi, K., (2010), *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Dağı, İ., (1996) "Uluslararası Politikada Devletin Yeri: Liberteryan Bir Eleştiri", *Liberal Düşünce*, C.1, S.1, Ankara, ss. 93-100.
- Dağı, İ., (1 Şubat 2011), Post-İslamizm ve AK Parti, Zaman Gazetesi.
- Dağı, İ., (2 Şubat 2010), Kemalizm'in En Büyük İcadı, Zaman Gazetesi.
- Davutoğlu, A., (2011), *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre yayımları, İstanbul.
- Deringil, S., (1994), *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Doğan, İ., (2004), "Tanzimat Sonrası Osmanlı Aydınlarında Çağdaşlaşma Sorunu ve Arayışları", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, (Ed. A. Aköz, B. Ürekli, R. Özcan), Konya, s.485- 508.
- Duran, B., (2009), *Türk Dış politikası Orta Doğulaşıyor Mu?*, (Ed.) K. İnat, M.Ataman ve B. Duran, *Orta Doğu Yıllığı 2008* içinde, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dursun, Ç., (2004), "Hegel'de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk", *Doğu-Batı: İdeolojiler – I*, S. 28, Ankara, ss. 181-193.
- Dursun, D., (2004), *Siyaset Bilimine Giriş*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Eralp, A., (2009), *Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması*, (Ed.) Atilla Eralp, *Devlet Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 57-88.
- Efegil, E., (2010), *Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Sorunsalı: Batı Yöneliminden Anadolu Merkezli Anlayışa Geçiş Mi?*, (Ed.) Murat Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* içinde, Nobel yayıncılık, Ankara, ss. 405- 430.
- Ercan, M., (2010a), *Türk Dış Politikasında Kıbrıs*, (Ed.) Murat Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* içinde, Nobel yayıncılık, Ankara, ss. 353- 376.

- Ercan, M., (2010b), *Avrupa'nın sınırları ve Türkiye'nin Avrupa'daki yeri*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.489-502.
- Ercan, M., (2010c), *Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, (Ed.) Murat Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* içinde, Nobel yayıncılık, Ankara, ss. 1-28.
- Ercan, M., (2010d), *Türkiye-Ermenistan Protokolleri: Süreç ve Kaygılar*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.323-338.
- Ercilasun, A. B., (1987), “Yusuf Akçura ve Türk Fikir Tarihindeki Yeri”, *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara, ss. 109-112.
- Ergin, M., (1995), *Orhun Abideleri*, Boğazici Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Ç. (2004), “ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler, C.1, S. 3*, Ankara, 122-149.
- Erol M. S., (1999), *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, İrfan yayınevi, İstanbul.
- Erol M. S., (2007), “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi, C. 1, S.1*, Ankara, ss. 33-55
- Erol, M. S. ve E. Ozan, (2011), “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal rejim”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi, C. 4, S.8*, Ankara, ss.13-38.
- Eryılmaz, B., (1993), *Bürokrasi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Fidan, S., K. Şahin ve F. Çelik, (2011), “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi, Osmanlı Modernleşmesinde yeri ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 23*, 2011, Isparta, ss.113-128.
- Fukuyama F., (2011), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (çev.) Z. Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Georgeon, F., (2006), *Pantürk Düşü*, (Ed.) S. Yerasimos, *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik* içinde, Doruk Yayıncılık, Ankara, ss. 193- 212.
- Gökalp, Z., (2004), *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Bordo-siyah Klasik Yayınları, İstanbul.

- Gökalp, Z., (2006), *Türkçülüğün Esasları*, Bordo-Siyah Klasik Yayınları, İstanbul.
- Göle, N., (2006), *İslam'ın Demokratik Davası*, (Ed.) S. Yerasimos, *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik* içinde, Doruk Yayıncılık, Ankara, ss. 127-138.
- Gönlübol, M., (1978), *Uluslararası Politika*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Göyünç, N., (2004), “700. Kuruluş Yılında Osmanlı Devleti Hakkında”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, (Ed. A. Aköz, B. Ürekli, R. Özcan), Konya, ss.11-16.
- Gözen, R., (2001), *Türk Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist bağlantı*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* içinde, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 73-112.
- Gözen, R., (2006), *NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü*, (Ed.) Ş. H. Çalış, Ö. Kutlu, B. Akgün, *Uluslararası örgütler ve Türkiye* içinde, Çizgi Kitabevi, Konya, ss. 35-76.
- Gözen, R., (2009), *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Gözen, R., (2010), *Türk Dış Politikasında Değişen Var mı*, (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 19-36.
- Güngör, E., (1980), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Güngör, E., (1990), *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güleç, C., (1992), *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*, V yayınları, Ankara.
- Gümüšoğlu, F., (2002), *Türk Yurdu, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C.4 içinde, İletişim yayınları, İstanbul, 269-274.
- Hanioğlu, Ş., (1985), “Osmanlıcılık”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, V, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 1389-1393.
- Hanioğlu, M. Ş., (5 Aralık 2010) Ümmetten millet, Kuldun Yurttas, Sabah Gazetesi.
- Heper, M., (1983), “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 289-308.

- Heywood, A., (2007), *Siyasi İdeolojiler*, (çev.) H. İnanç (5. Bölüm), Adres Yayınları, Ankara.
- Hitler, A., (2004), *Kavgam*, (çev.) E. Kaban, D. Kaban, Abaküs yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E., (1995), *1789'dan günümüze milletler ve milliyetçilik Mit, program, gerçeklik*, (çev.) O. Akınhay, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Huntington, S., (2006), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (çev.) C. Soydemir, M. Turhan, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- İnan, A., (1969), *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaosmanoğlu Y., (1984), *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kabaklı, A., (2002), *Millete Vurulan Canlı Pranga*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, E. ve A. Y. Sarıbay, (2007), *Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme*, (Ed.) E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, ss. 3-28.
- Kandemir, N., (2010), "Türk Dış Politikası'nın Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Stratejik Düşünce*, S.2, Ankara, ss. 42-46.
- Karagül, İ., (23 Aralık 2010), Osmanlı korkusu, Osmanlı tuzağı, Yeni Şafak Gazetesi.
- Karpat, K., (2003), *Türkiye ve Orta Asya*, (çev.) Hakan Gür, İmge Kitabevi, Ankara.
- Karpat, K., (1995), *Kimlik Sorununun Türkiye'de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi*, (Ed.) S. Şen, *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul. 28-29
- Kazancıgil, A., (2007), *Türkiye'de Modern Devlet Oluşumu ve Kemalizm*, (Ed.) E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, ss.171- 192.
- Kili, S. ve Ş. Gözübüyük, (2006), *Senedi-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.
- Kılıçbay, M. A., (2003), *Kimlikler Okyanusu, Doğu-Batı: Kimlikler*, S.23, Ankara, ss. 161-168.

- Kocatürk, U., (1999), *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Koçlar, B. ve Ş. Demir, (1999), *Hukuk Alanında Osmanlıcılık Düşüncesi 1839-1871*, (Ed.) Güler Eren, *Osmanlı*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.348- 354
- Köseoğlu, N., (2009), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Kuran, E., (1987) “Yusuf Akçura'nın Tarihçiliği”, Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, ss. 45-50.
- Kut, Ş., (2005), *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, Ö., (1980), “Dış Politika Nedir, Türkiye'deki Dünü ve Bugünü”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 35, S.1. Ankara, s.309-335.
- Küçük, C., (1985), “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.1007-1024.
- Laurens, H., (2006), *Türkler ve Araplar*, (çev.) T. Keşoğlu, (Ed.) S. Yerasimos, *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik içinde*, Doruk Yayıncılık, Ankara, ss. 69-78.
- Mardin, Ş., (1990), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (1994), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (1996), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (1985), “19. yy Düşünce Akımları ve Osmanlı devleti”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İletişim yayımları, İstanbul. ss.342-351.
- Meriç, C., (2002), *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C., (1985), *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C., (1980), *Kırk Ambar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Nur, R., (1967), *Hayatım ve Hatıratım I-II*, Altındağ Yayınevi, İstanbul.
- Okutan, C. ve F. Ereker, (2005), “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Rejim Unsuru”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, İstanbul, ss. 188-204.

- Oran B. vd., (2005a), *Türk Dış Politikası:1919-1980, C.1*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oran B. vd., (2005b), *Türk Dış Politikası:1919-1980, C. 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oran, B., (1999), *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ., (2011), *İmparatorluğun En Uzun Yüz Yılı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ., (2003), *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitapları-Da Yayıncılık, İstanbul.
- Ortaylı, İ., (2008), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Öğün, S. S., (2000), *Türk Politik Kültürü*, Alfa yayınları, İstanbul.
- Öğün, S. S., (2007), *Türk Milliyetçiliğinde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü*, (Ed.) E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, ss.267-302.
- Özcan, A., (2004), “19. Yüzyılda Batı’da Osmanlı İmajı”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, (Ed. A. Aköz, B. Ürekli, R. Özcan), Konya, ss. 23-28.
- Özcan, M., (2010), *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm*, (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, 371- 388.
- Özçelik, M., (2010), “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:29, Kayseri, ss. 253-269.
- Özdağ, Ü., (2001) “Terörizm, Küresel Güvenlik Ve Türkiye”, *Stratejik Analiz*, s.19, Ankara, ss. 5-13.
- Özdağ, Ü., (27 Aralık 2010), Osmanlı Milletler Topluluğu, Yeniçağ Gazetesi.
- Özgöker, U., (2010), *Türk Dış Politikasının Kilit Konusu: Kıbrıs Sorunu*, (Ed.) E. Efeğil, C. Yenigün, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.557-600.
- Özkırımlı,U., (2007), *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*, (çev) Y. Başkavak, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.

- Özkırımlı, U., (2008a), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Özkırımlı, U., (2008b), *21. Yüzyılda Milliyetçilik*, (çev) Y. Başkavak, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.
- Roy, O., (2005), *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, (çev.) Mehmet Moralı, Metis yayınları, İstanbul.
- Sander, O., (2002a), *Siyasi Tarih: İlk çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sander, O., (2002b), *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sander, O., (2004), *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sander, O., (2006), *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Saray, M., (1987), *Türk Dünyasında Eğitim Reformu Ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)*, Türk kültürü araştırma enstitüsü yayınları, Ankara.
- Sarınay, Y., (2004), *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Sevim, A., İ. Öztoprak ve A. Tural, (2006), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Smith, A. D., (2004), *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, F., (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Stephens, P., (2009), "Avrupa Geçmişe Sarılırken, Türkiye Doğuya Dönüyor", *Stratejik Düşünce*, S.1, Ankara, ss. 38-39.
- Sultan II. Abdülhamit, (1987), *Siyasi Hatıratım*, Dergah yayınları, İstanbul.
- Şahin K., (2007), "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 12, www.akademikbakis.org. (10 Ağustos 2010), ss. 1-9.
- Şimşek, U., (2009), "Milliyetçilikler ve Milletın Oluşumu Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, S.2, Erzurum, ss. 81-96.

- Tannenbaum, D. ve D. Schultz, (2005), *Siyasi Düşünceler Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, (çev.) Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.
- Tanör, B., (1999), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Togan Z. V., (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Toprak, B., *Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi*, (Ed.) E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, ss. 377- 388.
- Tuğcugil, A., (1977), *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi*, Töre-Devlet Yayınları, 1977, Ankara.
- Tunaya Z. T., (1988), *Türkiye’ de Siyasal Partiler I (II. Meşrutiyet Dönemi)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Z. T., (2004), *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Turan, O., (1980), *Tarihin Akışı İçerisinde Din Ve Medeniyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- Türkdoğan, O., (2002), *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Türköne, M. E., (16 Aralık 2010), *Yeni Osmanlı*, Zaman Gazetesi.
- Türköne, M. E., (1992), *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uzun, T., (2003), “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu Batı: Kimlikler*, S.23, Ankara, ss. 137-160.
- Ülken, H. Z., (1998), *Türkiye’de Çağdaş Düşüne Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Ülger, İ. K., (2010), *Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.471-488.
- Yavuz, M. H., (2001), *Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi*, (Ed.) Ş. H. Çalış, İ. Dağı, R. Gözen, *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik İçinde*, Liberte Yayınları, Ankara, ss. 35-64.

Yenigün, C., (2010), *Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga*, (Ed.) E. Efegil, C. Yenigün, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 63-86.

Yerasimos, S., (2006), *Ne Mutlu Türk'üm Diyene*, (çev.) T. Keşoğlu, (Ed.) S. Yerasimos, *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik* içinde, Doruk Yayıncılık, Ankara, ss.15-56.

Yetim, F. (2008), "II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülüğe Geçişte Kapsayıcı Formül: Millet-i Hâkime Düşüncesi ve Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.18, Isparta, ss.71-84.

Yıldız, A., (2004), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

İNTERNET

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/437-438.pdf> (30 Ekim 2011).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskileri.tr.mfa> (30Ekim 2011).

http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (15 Kasım 2011).

<http://www.kanaldhaber.com.tr/Haber/Gundem-32/Monserler-isyan-etti-4863.aspx>. (1 Aralık 2010).

http://www.habervitrini.com/turk_bayragini_yerden_kaldirdi_diger_liderler_ise-422465.html, (1 Aralık 2010).

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-125591/> (18 Eylül 2011).

<http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=1> (13 Eylül 2010).

http://www.chp.org.tr/?page_id=67 (10 Eylül 2010).

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Button%C4%B1n_Tuhaf_Hikayesi_(film)), (29 Ekim 2010).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html>, (15.09.2011).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Gökberk YÜCEL
Doğum Yeri ve Tarihi : Afyonkarahisar 08.04.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Öğrenimi : -
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : Bölükbaşı Y. Z., G. Yücel, Cumhuriyetin Ötekisi olarak
Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması, ISSN:1694-528X
Akademik Bakış, S. 27, Kasım-Aralık 2011.
Yücel G., (2010), Tarihin Yeniden Başlangıcı: Küreselleşme ve Milliyetçilik,
Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri, Ed. Murat Ercan, Ankara: Nobel Yayınları.

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkezi Birliği

İletişim

Adres : Şehit Osman Avcı Mh. 60. Sk. No: 5/10.
Etimesgut/Ankara
Tel: 0532 572 39 72
E-Posta Adresi : gokberkyucel86@hotmail.com

Diğer: Spor, Kültür ve Sanatla ilgilenme

22.01.2012

İmza